

07

Nadala 2007

Any 41

Immigració

**Les onades immigratòries en
la Catalunya contemporània**

Fundació
Lluís Carulla

Amb aquesta nadala la Fundació Lluís Carulla felicita les festes i agraeix les aportacions voluntàries de les persones que fan possible la dotació dels Premis Baldiri Reixac d'estímul i reconeixement a l'escola catalana.

La generositat de tants amics ha fet que la dotació dels premis hagi anat creixent any rere any fins a assolir els 116.200 euros de la convocatòria per al curs actual, i els fa els més ben dotats i importants en l'àmbit educatiu.

 Fundació
Lluís Carulla

Immigració
Nadala 2007. Any XLI

Fundació Lluís Carulla
Aribau 185 3r
08021 Barcelona
Tel. 93 209 09 48
info@fundaciolluisarulla.cat
http://www.fundaciolluisarulla.cat

Imatges

Coberta
Enrico Pasquali
Perifèria de Comacchio, 1955
© Cineteca Bologna

Contracoberta
El periodista Carles Sentís,
el 1933, al barri de la Torrassa
de l'Hospitalet, on residien
immigrants murcians.
© Fototeca.cat
Raval de Barcelona, anys 2000.
© Jordi Casas

Interior
Jordi Puig-Triangle Postals
Generalitat de Catalunya
Alfa Omega
Arxiu Municipal de
Sant Adrià de Besòs
Jordi Casas
Fototeca.cat
Fototeca.cat-G.Serra
Fototeca.cat-Rambol
Ramon Manent
Tomàs Riva-Museu d'Història
de la Immigració de Catalunya
Fundació Cipriano García-Arxiu
Històric CONC
Juan Guerrero
Jordi Vidal
EFE

Coordinació de continguts
Centre d'Estudis Demogràfics

Producció editorial
Jordi Quer
Correcció lingüística
Esmena correccions
esmena@telefonica.net

Disseny
Jordi Casas
info@jordicasas.com

Maquetació
Vània Rosell
Fotomecànica
Adrià e Hijos

Impressió
Grup 3

ISBN: 978-84-7226-732-9
Dipòsit legal: B-46212-07

Cap part d'aquesta publicació, incloent-hi
el disseny de la coberta, no pot ser repro-
duïda, emmagatzemada ni transmesa de
cap manera ni per cap mitjà (elèctric, quí-
mic, mecànic, òptic, de gravació o bé de
fotocòpia) sense autorització prèvia de
la Fundació Lluís Carulla.

07

Nadala 2007

Immigració

Les onades immigratòries en
la Catalunya contemporània

Fundació Lluís Carulla
Any XLI

Continguts

1 p. 11

Les onades migratòries en el sistema català de reproducció
Anna Cabré

2 p. 19

Les primeres migracions del segle XX a Catalunya
Joaquín Arango

3 p. 35

Les migracions dels anys seixanta a Catalunya
Isabel Pujadas

4 p. 49

El segle XXI i la internacionalització de les onades migratòries
Andreu Domingo

5 p. 63

Identitat i diversitat
Dolors Oller

6 p. 73

L'expressió literària de la mobilitat i de l'arrelament
Àngels Pascual
Jordi Cardelús

7 p. 87

Memòria de l'any 2007

Les onades migratòries en el sistema català de reproducció

Anna Cabré

Anna Maria Cabré i Pla és catedràtica de Geografia Humana a la Universitat Autònoma de Barcelona i directora del Centre d'Estudis Demogràfics des de la seva creació el 1984. Formada en l'escola demogràfica francesa, ha desplegat una intensa activitat investigadora i formativa en els àmbits de la població i el territori a Catalunya i a Espanya. Ha estat distingida amb la medalla Narcís Monturiol, la Distinció com a Investigadora Reconeguda i la Creu de Sant Jordi.

1. De fet, la consciència de ser sis milions ha durat més que el fet. Estrictament parlant, la dada (amb un marge de ± 100.000) va ser vigent entre 1981 i 1995. En canvi, les xifres de rectificació padronal, tradicionalment inflades, ja havien assolit els sis milions al final dels setanta. El Cens de 1981 les va resituar en 5.956.414 habitants, donant una falsa impressió de pèrdua de població que va ser recollida en portada pels diaris de l'època. Per altra banda, les dades del Cens de 2001, que amb 6.343.110 habitants deixaven clarament enrere la xifra màgica dels sis milions, no van ser conegudes fins un any més tard. Així doncs, la creença de ser sis milions ha durat prop d'un quart de segle, mentre que el fet en si va durar setze anys.

2. La celebració del cinquè centenari del «descobrim» de les Amèriques, que havien de ser lloc de destí per a tantes i tantes generacions d'emigrants, va coincidir amb el cinquè centenari de l'expulsió dels jueus i de l'inici del progressiu foragitament de la població musulmana.

3. Els principals alentiments semblen haver estat causats pel fre dels episodis bèl·lics dels segles XIX i XX.

Érem sis milions. Durant prop de dues dècades,¹ la contínua validesa d'aquella dita publicitària de la Generalitat de Catalunya, «Som sis milions», ens va instal·lar en l'espai de certesa que ens donen les xifres constants, immutables. Aquest coneixement empíric ja era patrimoni de la persona del carrer quan l'any 1999 la població mundial va assolir els 6.000 milions d'éssers humans. No calia llavors ser un gran expert per esbrinar que els catalans i les catalanes érem exactament un de cada mil dels habitants del món. Encara que, es comentava, això no havia de durar gaire, perquè la població del món havia de seguir creixent, i la de Catalunya estava estancada i tenia unes perspectives no gaire dinàmiques.

I, de sobte, heus ací que som set milions! Més i tot: segons les xifres oficials ja érem 7.134.697 habitants el primer de gener de 2006, per ser exactes. A la mateixa data, la població mundial tot just acabava de superar els 6.500 milions d'ànimes. És a dir, que en els anys recents la població de Catalunya, com també la d'Espanya, ha crescut i està creixent força més de pressa que la població del món, està guanyant «quota mundial». El nostre pes relatiu en el conjunt dels humans ja frega l'1,1 per mil i ha augmentat el 10% en els darrers set anys.

El principal factor que explica aquesta evolució imprevista és una onada immigratòria d'extraordinàries dimensions, protagonitzada per persones estrangeres que són originàries d'altres continents en llur gran majoria.

És natural que el que ha passat i està passant resulti sorprenent a Espanya, que amb aquest episodi sembla abandonar una experiència històrica de cinc segles d'emigració, voluntària o forçosa.² Però a Catalunya, si ens atenim a la nostra història i no a les projeccions demogràfiques força restrictives que s'havien fet i amb les quals ara contrastem la realitat, el que sembla sorprenent és que sorprengui la immigració massiva.

Sobrevolem aquesta història nostra, per la via de síntesi que ens ofereixen les xifres. Deixem enrere el riquíssim episodi històric de la immigració francesa durant els segles XVI i XVII, portat al terreny del coneixement per Nadal i Giralt, i que considero l'experiència primigènica que va obrir el camí de les onades migratòries més recents. Limitem-nos als prop de tres segles que separen 1714 dels moments actuals. Seguint el fil de les operacions censals de què es disposa, i sense entrar en una crítica de fonts que no pertoca de fer aquí i que no alteraria bàsicament les magnituds, resulta que el nombre dels habitants de Catalunya es va doblar entre 1717 i 1787, de nou entre 1787 i 1860, altra vegada entre 1860 i 1950, i encara un cop més entre 1950 i 2002. És a dir, que, de mitjana, la població de Catalunya ha anat doblant cada 71 anys, ritme que correspon a un creixement anual acumulatiu sostingut de prop de l'1% al llarg de 285 anys.³

És arriscat especular sobre la possibilitat d'un doblament futur dels 6,5 milions de catalans que hi havia l'any 2002. Sí que sembla molt probable, en canvi, que els 4 milions d'habitants de 1960 segueixin complint la norma de doblament cada setanta anys, i es convertiran en 8 milions abans de 2030. Possiblement molt abans. Comparant les projeccions demogràfiques

4. IDESCAT. *Projeccions de població de Catalunya (base 2002). Principals resultats en els horitzons 2006, 2015, 2030.* (Escenari mitjà-alt, que es considera de referència.) <http://www.idescat.net/cat/poblacio/projeccions>

5. Nacions Unides. *World Population Prospects: The 2006 Revision.* (Variant mitjana.) <http://esa.un.org/unpp>

6. Als segles XVI i XVII la immigració de francesos va ser molt intensa, però sembla que va contribuir més a frenar la decadència demogràfica i econòmica, compensant fams i epidèmies, que no pas a ençetar una etapa de veritable creixement.

7. Bàsicament italians, que, a causa de la prohibició d'emigrar que imperava en el seu país, venien a embarcar-se cap a Amèrica i a voltes canviaven de projecte un cop eren aquí.

8. *La reproducció de les generacions catalanes 1856-1960*, dirigida per Jordi Nadal i Oller. Universitat Autònoma de Barcelona, 1989. Premi Jaume Carner, Institut d'Estudis Catalans, 1990.

9. *El sistema català de reproducció*, Barcelona: Editorial Proa, 1999.

10. Proposo dir-n'hi complex basant-me en la seva naturalesa binomial (biologia + immigració) que permet útils i suggeridores associacions, que no fan al cas, amb el nombre complex.

per a Catalunya⁴ amb les de la població mundial,⁵ es conclou que el nostre país seguirà mantenint l'any 2030 una «quota mundial» superior a l'1 per mil, nivell de representació que va assolir cap a 1800 i que haurà preservat contra tot pronòstic al llarg dels dos segles de l'explosió demogràfica global.

Resulta molt curiós el manteniment d'una pauta tan regular de creixement si es consideren els canvis radicals que s'han produït des del segle XVIII en els factors de la nostra dinàmica demogràfica.⁶ Sembla que no admet dubte el fet que el creixement entre 1717 i 1860 es va deure gairebé exclusivament al creixement natural, a l'excedent de la fecunditat sobre la mortalitat. En canvi, en el període entre 1860 i 2005, quan Catalunya ha arribat a significar-se en algun moment (pels volts de 1950) com a capital mundial de la baixa fecunditat, el principal motor del creixement demogràfic ha estat la immigració.

Seguint els passos de molts habitants del camp català que en la segona meitat del segle XIX s'havien dirigit cap a l'àrea de Barcelona i altres poblacions industrials o d'agricultura especialitzada, nous corrents immigrants van travessar l'Ebre o van solcar el mar des de les Balears i el sud de la península Ibèrica. Alguns precursors van fer-ho des del darrer quart del segle XIX, acompanyats d'alguns estrangers⁷ i de molta gent que havia retornat de les darreres colònies espanyoles. Aquests moviments, significatius, van ser eclipsats, però, per les dues formidables onades del segle XX, la dels anys vint i les que es van estendre tot al llarg del tercer quart de segle. Sense comptar, és clar, la que estem presenciant en els moments actuals.

En resum, resulta, en primer lloc, que l'elevat creixement demogràfic no ha estat l'excepció, sinó la norma a la Catalunya dels darrers tres segles, seguint-hi sense decaure un ritme similar al de la població mundial. Resulta també, en segon lloc, que des de la fi del segle XIX,

i sobretot al segle XX, la immigració ha estat el principal factor d'aquest creixement demogràfic tan contundent. I resulta, finalment, que aquesta aportació immigratòria, i el creixement que hi va associat, no s'han produït seguint una trajectòria llisa, sense sotrats, sinó més aviat de forma espasmòdica: els immigrants han vingut en grans onades.

La gran onada d'ara, iniciada a les acaballes del segle XX, és la primera del nou segle i del nou mil·lenni. Fins quan ha de durar? N'hi haurà d'altres en un futur previsible? Per tractar de respondre a aquestes qüestions hauré de referir-me a l'esquema teòric sobre la demografia catalana que em serveix de guia i que ha anat destil·lant-se de la meua pràctica professional i de l'intens intercanvi d'idees amb persones dels més diversos estaments que, molt sortosament per a mi, aquesta pràctica ha fet possible. Anomeno aquest esquema sistema català de reproducció.

El sistema català de reproducció

A la fi dels anys vuitanta vaig culminar l'indescriptible aventura personal, iniciada més d'una dècada abans, d'elaborar una tesi doctoral,⁸ la qual va ser publicada, encara deu anys més tard, amb el títol, durament pactat amb l'editor, d'«El sistema català de reproducció».⁹ Que no és el mateix sistema que a tot arreu?, em deia, com m'han qüestionat després, sorpresos, altres interlocutors. És una bona pregunta, que m'ha portat a considerar si el sistema català (en endavant SCR) és específicament català o forma part d'un conjunt més ampli. La conclusió provisional a què he arribat és que avui dia el SCR és vigent en tots els països, i són molts, que es poden permetre d'escolaritzar tots els menors de setze anys i mantenir a les aules una proporció elevada de joves menors de vint-i-cinc anys. Per tal de generalitzar l'esquema, penso que se'l podria anomenar sistema complex de reproducció.¹⁰ El cas és, però, que a Catalunya aquest sistema regeix des de fa cent cinquanta anys pel cap baix, caràcter

11. Per trobar casos històrics de sistema complex hauríem de cercar més en la història urbana que en la de països sencers. Això fa pensar en el paper que hagi pogut tenir en el desenvolupament del SCR la presència i l'existència d'una realitat tan singular com és la ciutat de Barcelona.

12. Catalunya, poble decadent, Barcelona: Edicions 62, 1985², amb pròleg de Jordi Nadal i Oller.

13. Va ser el director del primer Institut d'Estadística de Catalunya, on en pocs anys va deixar una tasca feta molt impressionant.

14. De manera simplificada i adaptada als nivells de supervivència actuals, la taxa neta de reproducció ha triomfat en els nostres dies en la forma de la xifra mítica dels 2,12 fills per dona que caldria tenir, diuen, per mantenir el «reemplaçament generacional». No és aquí el lloc per mostrar que es tracta d'un concepte massa imprecís i discutible per mesurar-lo amb tants decimals.

precursor que li atorga d'alguna manera dret a la denominació d'origen, el SCR.¹¹

Però en què consisteix aquest sistema?, es pot preguntar el lector encuriós. Doncs consisteix, per dir-ho breument, en el fet que, de manera sistemàtica, la constitució de cada nova generació de catalans és fruit tant de la reproducció biològica com de la incorporació substancial i permanent de persones nascudes fora, és a dir, d'immigrants. És un sistema que no es limita a rebre passivament la immigració com un episodi exogenerat, sinó que compta estructuralment amb la seva continuïtat i l'atreu activament quan convé. Els orígens dels migradors semblen per al SCR menys rellevants que el moment de la seva arribada, que coincideix gairebé sempre amb la temporada alta de l'economia, per dir-ho així.

La recerca que em va portar a concebre el sistema català de reproducció no enfocava inicialment la immigració, sinó la fecunditat. Va ser inspirada per la lectura casual, quan era estudiant de demografia a França, del gran clàssic *Catalunya, poble decadent*,¹² que Josep Antoni Vandellós i Solà publicà l'any 1935 i que ha estat llibre de capçalera de molts pensadors importants al nostre país. Vandellós, que era economista i estadístic,¹³ estava al dia dels darrers desenvolupaments de la metodologia que ara anomenaríem demogràfica, basada en la teoria de les poblacions estables. Esgrimint el concepte llavors emergent de «taxa neta de reproducció»,¹⁴ o indicador de Kuczynski, i fent meritòries estimacions d'indicadors de fecunditat i de mortalitat a Catalunya, Vandellós advertia

que la reproducció biològica era baixa i minvaria, que era del tot insuficient, a la llarga, per mantenir la població de Catalunya. Admetia que la immigració era necessària per a l'economia i que continuaria arribant, i advertia, amb una prosa inflamada de patriotisme, que, si no hi havia un canvi de tarannà, dia vindria que Catalunya fóra plena de gent, però no de catalans.

Vandellós va escriure als anys trenta. Jo el vaig llegir i rellegir als anys seixanta i setanta. Al seu temps, els plantejaments etnicistes, per no parlar dels clarament racistes, imperaven en les més prestigioses revistes científiques del nostre àmbit, amb una notable transversalitat respecte dels posicionaments polítics dels autors. Després de la Segona Guerra Mundial, dels horrors que s'hi van produir i dels que van ser revelats, el discurs que abans havia estat políticament correcte va esdevenir literalment tabú. Quan va caure a les meves mans per primer cop, el llibre de Vandellós, començant pel seu propi títol, em va causar no sols un xoc, sinó un profund rebuig. No sols m'indignava que algú, per bona intenció que hi posés i per molt autogovern de què gaudís quan el va escriure, titllés de «decadent» la meua Catalunya estimada i llavors tan malaurada. També discrepava del tot de la seva argumentació. Si el crim denunciat era la fecunditat insuficient, jo mostraria que es tractava d'una falsa acusació, que utilitzant indicadors més recents i més complexos, com la «taxa de reproducció dels anys viscuts» proposada l'any 1965 pel meu professor Louis Henry, fóra palès que la fecunditat havia estat baixa, però suficient, i que Catalunya no era un poble decadent, sinó un poble intel·ligent. Amb una joventut comparable a la de Vandellós al seu dia, armada com ell amb la metodologia més actual i guiada per un impuls no menys patriòtic que el seu, em vaig proposar, com aquell qui diu, restablir el bon nom de Catalunya per la via de la demografia, la mateixa via per la qual, al meu parer, havia estat atacat. Així va començar l'aventura investigadora que em va mantenir ocupada, poc o molt, durant els següents trenta anys.

Portada del llibre de Josep A. Vandellós, publicat el 1935.

15. Si es porta l'anàlisi a cada generació en particular, resulta que amb el criteri de Vandellós, el de Kuczynski, només les nascudes entre 1936 i 1950 hauríem superat el repte de tenir més d'un fill per mare; les altres noranta generacions considerades no haurien superat la prova. En canvi, amb el meu criteri, el de L. Henry, noranta generacions haurien complert l'objectiu de produir més anys-fill/filla que anys-pare/mare, que és el que realment fa créixer la població. A les quinze generacions insuficientment reproductives, les nascudes de 1911 a 1925, els podríem aplicar el factor eximent d'«infortuni històric» (crisi, guerra...).

Després de llargues i complicades reconstruccions de l'historial demogràfic de les generacions nascudes entre 1856 i 1960, el detall de les quals he d'estalviar per força al lector, vaig assolir el meu principal objectiu: mostrar que sense immigració la població de Catalunya no hauria decregut en cap moment del segle XX. Així doncs, la fecunditat havia estat suficient, la decadència s'esvaïa.¹⁵ S'havia produït una adaptació increïblement ajustada del nombre de naixements a l'evolució de l'esperança de vida, un canvi de quantitat per qualitat, una mostra de comportament econòmic, intel·ligent.

A mesura que anava avançant el meu treball, anava creixent el meu respecte i la meua admiració pel contrincant intel·lectual que m'havia autoimposat. Era increïble la quantitat de coneixement que havia creat amb les poques eines i les poques dades de què disposava, i encara era més increïble la dosi de significat que n'havia sabut extreure. Per altra banda, els factors explicatius de la baixa fecunditat que ell invocava no eren diferents dels meus, encara que ell fes valoracions negatives d'allò que jo trobava positiu (i a l'inrevés), com ara l'alliberament de la dona, la vida urbana i l'afany per la promoció social pròpia i dels fills. I, finalment, tampoc no s'havia equivocat gaire, Vandellós, perquè, tot i que segons els meus càlculs la població de Catalunya no hauria minvat mai, el fet és que tampoc no hauria crescut gens: hauria passat dels prop de

2 milions d'habitants l'any 1900 als aproximadament 2,36 milions l'any 1980, i a no més de 2,5 milions a dia d'avui. Gairebé res en una Espanya de 45 milions i en un món de 6.600 milions.

Crido l'atenció sobre aquestes dades perquè en el moment d'obtenir-les jo ja sabia, com tothom, que érem sis milions, dues vegades i mitja el que hauríem d'haver estat sense migracions d'entrada ni de sortida. I em venia al cap aquella afirmació vandellosiana segons la qual dia vindria que Catalunya fóra plena de gent, però no de catalans. I pensava que per a mi, per als meus contemporanis, aquest moment no estava en el futur, sinó en el passat. Tècnicament, podia considerar que dit moment fóra aquell en què la població real hauria duplicat amb escreix la població projectada sense migracions. Podria considerar llavors que «l'element no català» (sic) havia passat a ser majoritari. Doncs bé, segons els meus càlculs, aquesta línia de tall entre la Catalunya catalana i la que representa que no ho és se situaria l'any 1964. Si les meves projeccions no arrenquessin de 1900, sinó de 1860, per exemple, l'instant fatídic s'hauria produït abans, segurament en els anys cinquanta. Resulta, doncs, que fa mig segle, més o menys, que Catalunya ja no és la que era, aquell món on «l'element català» era majoritari i que Vandellós criava els seus coetanis a conservar. El que per al nostre autor era una catàstrofe que calia evitar, una població on «l'element no català» (migradors directes i la seva part de descendents) pogués pesar els dos terços del total, és l'única realitat que han conegut no sols els nouvinguts recents, sinó també una major part de la població actual nascuda a Catalunya, que massivament s'identifica com a catalana i se'n sent, però que és majoritàriament fruit dels corrents migratoris espanyols del segle XX.

M'agradaria saber què en pensaria ara Vandellós, del seu propi llibre, de les seves prediccions i de l'evolució real de la societat catalana. La seva mort prematura l'any 1949 va impedir que presenciés allò que, per generació, li hauria correspost

Cada nova generació de catalans és fruit tant de la reproducció biològica com de la incorporació substancial i permanent de persones nascudes fora.

Sant Boi de Llobregat va acollir immigració francesa durant els segles XVI i XVII.

16. Per cert, els Bordegassos van passar a ser colla de nou aquell mateix any.

observar: la gran explosió demogràfica de 1955-1980, amb la seva formidable onada immigratòria, però també amb els seus aspectes inesperats d'augment de la fecunditat i rejueniment de l'estructura. Si Vandellós no hagués mort a Nova York als cinquanta anys, com hauria evolucionat el seu pensament? Com hauria conceptualitzat els canvis tan extraordinaris que ens ha tocat viure i que ens han fet el que ara som? Seguiria parlant dels elements «català» i «no català»? Seguiria pensant que ser català ve amb la sang? Sincerament, crec que no. Era un home extraordinàriament intel·ligent i obert a la reflexió i al coneixement, i crec que, si hagués viscut, el seu irrefrenable amor al país l'hauria conduït a uns plantejaments més arrapats a les noves realitats i, per tant, més útils per pensar Catalunya ara i aquí. M'agrada aquesta ficció d'un Vandellós agraciats per la longevitat, autoactualitzat. Difícilment, a menys que hagués arribat a ser centenari, li hauria abastat la vida per poder assistir a l'onada immigratòria actual. Però ens hauria pogut deixar les seves reflexions sobre l'onada anterior, una obra de maduresa que hauria completat la seva obra de joventut, que és l'única que ens serà donat conèixer. I això hauria ajudat força, en uns moments en què el nou fet migratori revifa vells discursos que passen per nous, mentre la societat celebra una vegada més, i no sabem quant de temps ho podrà fer, una dansa de l'abundància que no es pot ballar sense forasters.

Reflexions finals

Quan vaig escriure *El sistema català de reproducció*, l'any 1989, influenciada sens dubte per la foscor econòmica de la dècada que el precedia, vaig considerar que el SCR havia tingut vigència durant el període d'un segle i mig que jo havia estudiat, però dubtava molt que continués en el futur a causa de la importància numèrica de la població jove i la dificultat d'inserció laboral que tenia. Massa oferta interna, deia, per pensar en nous migradors. Mostrava així una adhesió implícita a una concepció substitutòria entre joves i migradors, força estesa de fet, que avui dia no sostindria, ans al contrari. En tot cas, vaig errar.

Quan el llibre es va publicar, l'any 1999, ja tenia alguns elements per rectificar les conclusions. Havien passat deu anys, el nen Suleiman Bah, fill de l'Estartit i nascut al mateix temps que el meu text, ja era un enxaneta crescut dels Bordegassos de Vilanova, la fotografia dels quals il·lustra, millor no pot ser, la portada del llibre.¹⁶ El vent havia canviat, els naixements, els immigrants, l'ocupació, la venda de pisos, tot augmentava. Però no vaig canviar les conclusions per no haver de canviar més coses i, per omissió, vaig seguir dient –i publicant, que és pitjor– que el sistema català de reproducció estava segurament acabat.

I ha resultat que no. Ha resultat que és ben viu. Que ens trobem a la cresta d'una nova onada d'immigració, de creixement demogràfic. Que estem en els moments àlgids. Que, més que saber què passarà a mitjà i llarg termini, com sovint ens pregunten als demògrafs, el tema és, en aquests moments, saber què està passant ara mateix. I què passarà en els pròxims cinc anys, deu com a màxim.

No hem de ser cofois i pensar que l'experiència aliena ens és inútil. De cap manera. Però, en matèria d'immigració, la nostra experiència és tan rica, i fins a cert punt tan reeixida, que fariem bé d'estudiar-la en primer lloc en tots els seus aspectes, per mantenir-ne aquells que han

funcionat i corregir, si es pot, els que no han anat tan bé. Fins i tot per saber què és allò més probable que passi si no es fa res, i això ens donarà una idea del grau de necessitat de les polítiques específiques relacionades amb la immigració.

És un error considerar, com a voltes es fa, que ens trobem davant d'un fet nou, mai vist. Al contrari, ens trobem davant d'un nou episodi en el procés de construcció de la societat catalana, procés que té una considerable continuïtat i que no sols implica la demografia. El SCR és més que demografia, conforma un sistema de reproducció social que mobilitza aspectes econòmics (adaptació extrema a la conjuntura, cicles molt acusats), sociològics (elevada promoció social, intrageneracional i intergeneracional), familiars (baixa fecunditat, mercat matrimonial molt obert, «barreja») i culturals (preocupació extrema per la cohesió, normalització, conreu de la identitat i dels seus signes). No és aquest el lloc per desenvolupar tots aquests punts; però, en tot cas, val la pena estudiar-los, i fer-ho en les seves interrelacions i les seves interconnexions, tal com es donen en la vida real. Totes les ciències socials hi han de fer la seva contribució sostinguda i han de tenir els mitjans, principalment humans, per fer-ho. No han de ser només les parentes pobres de les disciplines de moda.

En tot cas, en aquests moments més que mai Catalunya està seguint el manament implícit que figura en el nostre himne

Les persones passem i els pobles romanen, amb individus diferents, però amb fils conductors que rares vegades es trenquen o es perden del tot.

nacional, el de ser «rica i plena». Són adjectius que tenen moltes lectures, les més òbvies de les quals els relacionen amb l'economia i la demografia.

Però quin era l'element humà del qual s'esperava una tasca tan ambiciosa quan es va escriure el «Cant dels Segadors» cap a 1640? Doncs era una població que havia rebut durant més d'un segle una onada impressionant de súbdits del rei de França, occitans alguns, però no tots ni de bon tros. Immigrants que van canviar molts dels costums, dels aspectes de la parla, de les activitats i les maneres de treballar que hi havia aquí. Forasters com ho era el meu avantpassat, Joan Piera, teixidor de lli, francès. És el que en diu el registre de matrimonis quan es va casar a Sarrià l'any 1567 amb Antònia Jaumina, de qui no sabem més detalls. Era catalana? Era francesa, també? No sempre eren ben vistos ni ben admesos aquells francesos. Gavatxos, en deien. I els seus fills, fills de francès i catalana, eren, segons el diccionari, «xarnegos». D'aquells gavatxos i d'aquells xarnegos, que figuraven, nombrosos, entre aquella gent tan ufana i tan superba, venim, sovint pels quatre costats, aquells que podríem caure en la temptació de considerar-nos catalans de soca-rel. És bo recordar-ho en moments en què el discurs de nosaltres/ells guanya terreny, com no podria ser d'altra manera ateses les circumstàncies.

Les persones passem i els pobles romanen, amb individus diferents, però amb fils conductors que rares vegades es trenquen o es perden del tot. Recordem com s'ha fet el nostre poble, recordem-ho amb molt realisme i amb poca fantasia, partint principalment de la història de les persones i de la vida quotidiana. Així podrem mantenir ben viva la confiança per pensar i esperar un futur no menys nostre i no menys estimable que el passat que ens ha fet com som.

2

Les primeres migracions del segle XX a Catalunya

Joaquín Arango

Joaquín Arango és catedràtic de Sociologia a la Universidad Complutense de Madrid i Director del Centro de Estudios sobre Migraciones y Ciudadanía de l'Institut Universitario de Investigación Ortega y Gasset. Anteriorment ha estat president del Centro de Investigaciones Sociológicas (CIS), president del Centre Europeu d'Investigació i Documentació en Ciències Socials (Vienna Centre), president del Grup d'Experts sobre Desequilibris al Mediterrani del Consell d'Europa i membre del Comitè Europeu de la Població. Participa en diversos projectes d'investigació europeus, col·labora amb diversos organismes internacionals i és membre dels consells de redacció de diverses revistes acadèmiques.

El Paral·lel de Barcelona al principi del segle XX.

I. Sempre que no indiquem el contrari, la informació que hem fet servir per a aquest article prové de Joaquín Arango, *Industrialización, transición demográfica y movimientos migratorios en Cataluña y su área de influencia (1830-1930)*, Madrid: Universidad Complutense, tesi doctoral, 1982.

Introducció

Eclipsades pel fulgor i la proximitat de les dues grans onades ulteriors –les que van tenir lloc entre els anys cinquanta i setanta del segle XX i les actuals, que han estat de caràcter internacional–, les migracions que tingueren Catalunya com a destinació durant el primer terç del segle XX queden freqüentment relegades a les golfes de l’oblit. Això no obstant, quan s’observen de prop, les que es van registrar entre els anys 1915 i 1930 no desmereixen de les posteriors en impacte i significació.¹ Les taxes d’immigració d’aquells anys tampoc no difereixen gaire de les que es registraren durant el tercer quart del segle. En realitat, fou en el primer terç del segle XX quan Catalunya va adquirir plenament la condició de societat receptora d’immigració que ha constituït d’aleshores ençà una de les seves principals senyes d’identitat.

La crisi econòmica dels anys trenta i la Guerra Civil i la llarga postguerra van atenuar, primer, i van fer minvar, després, la intensitat d’uns fluxos migratoris que no van tornar a revifar fins a la dècada dels cinquanta. Però és raonable de pensar que, si no hagués estat per aquests tràgics avatars, la recepció d’immigrants hauria constituït una constant al llarg del segle XX, sotmesa, certament, a fluctuacions, però no a hiats tan prolongats com el que es va registrar entre la primera meitat dels anys trenta i la segona dels anys cinquanta.

Tanmateix, això no vol dir que l’inici de la immigració contemporània a Catalunya sigui una qüestió del segle XX. Al contrari, ja es produïa des dels darrers decennis del segle XIX, tot i que no va assolir proporcions massives fins als anys de la Primera Guerra Mundial. Per aquest motiu, la gran immigració del període 1915-1930, com també les seves causes, s’entenen més bé si es projecten sobre el teló de fons dels fluxos precedents. El quadre 1 posa de manifest clarament l’evolució que va experimentar el balanç migratori de Catalunya des de mitjan segle XIX fins al 1930, i també el marcat contrast que es pot observar entre els dos últims decennis del període i els que el precediren. Fins al 1877, parlant sempre de dates censals, persisteix el saldo migratori negatiu, bé que fou de baixa intensitat. Les taxes migratòries continuen essent molt modestes fins al 1910, però des de l’any 1878 mostren una tendència positiva. Entre el 1911 i el 1930 el panorama canvia de manera dràstica. Les xifres netes d’immigrants, i les taxes corresponents, amb referència a les poblacions mitjanes de cada període intercensal, estan calculades per mitjà del simple mètode de saldo o balanç, que consisteix a sotstreure en cada període el creixement vegetatiu –deduint-lo de les estadístiques del moviment natural de la població– del creixement total registrat entre un cens i el següent.

Quadre 1
El creixement de la població de Catalunya i els seus components, 1857-1930 (en milers)

	Població mitjana	Augment total	Creixement vegetatiu	Migració neta
1858-1877	1.702	100	222	-122
1878-1887	1.798	92	69	23
1888-1897	1.893	99	57	42
1898-1900	1.950	24	6	8
1901-1910	2.026	118	88	30
1911-1920	2.215	260	36	224
1921-1930	2.570	447	125	322

Taxes per mil sobre la població mitjana anual	Augment total	Creixement vegetatiu	Migració neta
1858-1877	2,9	6,5	-3,6
1878-1887	5,1	3,8	1,3
1888-1897	5,2	3,0	2,2
1898-1900	4,1	1,0	3,1
1901-1910	5,8	4,3	1,6
1911-1920	11,7	1,6	10,1
1921-1930	17,4	4,9	12,5

Font: Elaboració pròpia a partir dels corresponents censos de població i de les estadístiques del moviment natural de la població.

Per limitacions d’espai i evidents raons d’interès, aquest article tracta sobretot de la gran onada migratòria de la segona i la tercera dècades del segle XX. Això no obstant, la conveniència de veure-les des d’una perspectiva històrica i de situar-les en el seu precís context espacial aconsella repassar, si més no de manera succinta, les migracions de la fi del segle XIX i del començament del XX i mirar d’identificar els contorns dels pols receptor i emissor entre els quals es van moure els migradors al llarg del període esmentat.

Els antecedents: transició migratòria i estadis inicials de la immigració contemporània (1878-1910)

Si les dades recollides en el quadre 1 reflecteixen acceptablement els fluxos migratoris del període, en algun moment, impossible de precisar, de la segona meitat del segle XIX, el saldo migratori de Catalunya, que era negatiu, va passar a ser positiu. Amb tota la cautela que les gravíssimes mancances estadístiques d’aquell temps obscur i convuls imposen, sembla clar que, en el llarg període intercensal comprès entre el 1857 i el 1877, el balanç migratori de Catalunya degué ser negatiu. És molt probable que això succeís també en els decennis immediatament precedents. També sembla clar que després, almenys des de l’any censal del 1877, havia de passar certament tot el contrari. Podem afirmar, en conseqüència, que en les dècades centrals del segle XIX la Catalunya contemporània va experimentar una transició migratòria.

No cal dir que la ciutat de Barcelona anava rebent immigrants des de temps immemorial. De la mateixa manera que qualsevol altra ciutat important, Barcelona fou demogràficament deficitària fins ben entrat el segle XX i, per tant, no solament no hauria crescut, sinó que ni tan sols no hauria sobreviscut sense el concurs incesant de la immigració. Ara bé, a diferència de la ciutat, Catalunya no es va convertir en una societat d’immigració –si entenem amb aquest concepte aquelles societats en què, de manera sistemàtica, els fluxos d’immigració superen els d’emigració– fins als darrers decennis del segle XIX.

La tendència migratòria negativa que Catalunya va registrar en el segon terç del segle XIX sembla clarament atribuïble a la transició demogràfica que en aquell temps va travessar, la qual, de fet, fou una de les més primerenques del món. D’altra banda, explicar per què Catalunya esdevingué una societat receptora d’immigració a la segona meitat del segle XIX sembla

Una part considerable dels immigrants que de primer compensaren els dèficits demogràfics de la gran ciutat i després n'alimentaren el creixement vigorós provenien d'altres zones de Catalunya.

igual de senzill: la demanda de mà d'obra que emanava de la seva economia va tendir a superar l'oferta nativa de força de treball, de manera que una part d'aquesta demanda va ser coberta sistemàticament per treballadors arribats d'altres terres. Però, si filem més prim, cal afegir que, si la demanda de feina va superar l'oferta, això no fou degut tant al vigor de la demanda com a la feblesa de l'oferta.

Efectivament, en les dècades finals del segle XIX i en la primera del XX, la causa principal de l'arribada d'immigrants a Catalunya tingué més a veure amb la demografia que no pas amb el creixement econòmic, bé que, naturalment, es produí per la combinació de totes dues causes. Es podria dir quelcom semblant, *mutatis mutandis*, de França, la gran pionera europea, tant en matèria de baixa fecunditat com d'immigració. A Catalunya, la natalitat havia començat a minvar molt aviat, en les dècades centrals del segle XIX, i en el darrer quart de la centúria els seus efectes ja es deixaven sentir en la magnitud de la munió de persones que cada any entraven en el mercat de treball. El creixement vegetatiu de Catalunya fou molt feble durant aquest període perquè la natalitat era baixa, i la mortalitat, encara relativament elevada, sobretot a Barcelona i les comarques dels voltants, el pes de les quals repercutia enormement en tot el conjunt. En conseqüència, l'oferta nativa de mà d'obra fou sempre reduïda, i per això les fluctuacions de l'economia es van traslladar de seguida a les taxes d'immigració.

Entre el 1878 i el 1910, aquesta demanda va ser més aviat modesta, atès que la indústria catalana es trobava immersa en una prolongada fase de creixement feble, retinguda per greus problemes estructurals que li impedié passar a estadis més avançats. Així, doncs, les taxes d'immigració també van ser moderades. De fet, si a pesar de la letargia de la indústria la tendència migratòria fou positiva, això es va deure sobretot a la contracció de l'oferta nativa.

En canvi, la modesta dimensió dels fluxos migratoris que tenien Catalunya com a destinació en els darrers decennis del segle XIX i en el primer del XX va donar pas a una veritable riuada immigratòria durant la segona i la tercera dècades del segle XX, especialment a partir de l'esclat de la Primera Guerra Mundial. I aquesta vegada el gros de l'explicació no consistí en la demografia, sinó en l'economia, ja que va adquirir una nova volada i un vigor renovat. Tanmateix, abans de parlar d'això, convé que diguem quelcom sobre els orígens i les destinacions.

Orígens i destinacions: el complex urbano-industrial de Barcelona i la macroregió migratòria de gravitació barcelonina

En el vocabulari de les migracions, segurament no hi ha un parell de conceptes tan venerable com el que constitueixen els mots *origen* i *destinació*. En efecte, identificar d'on vénen i on van els migradors és tan important com saber de quants migradors parlem, per què es desplacen i amb quines conseqüències ho fan. Si referim la pregunta al temps que ens ocupa, ja sabem que milers d'emigrants es van dirigir a Catalunya i s'hi establiren. Però, si ens aturèssim aquí, empobriríem una realitat més complexa i tal vegada induiríem a confusió. Perquè, tot i que és impecable parlar de Catalunya com a societat receptora d'immigració, fóra erroni deduir d'això que tot Catalunya ho va ser. Per aquesta

Obrers a la Maquinista de Barcelona, principis del segle XX.

raó, els fluxos migratoris sintetitzats en el quadre 1 reflecteixen només un aspecte de la realitat migratòria d'aquell període.

Convé afegir, efectivament, que, com no podia ser d'altra manera, Catalunya no es va comportar com un conjunt homogeni en relació amb la immigració; i, si volem filar més prim i obtenir una visió més rica, cal disgregar aquest conjunt. De fet, el saldo migratori de Catalunya fou degut exclusivament a la força d'atracció que exerciren unes quantes comarques.

El pol receptor de les migracions que tingueren Catalunya com a destinació fins pràcticament l'any 1930 el constituïren cinc comarques: el Barcelonès, el Vallès Occidental, el Baix Llobregat, el Maresme i el Vallès Oriental; i sobretot les tres primeres. Es tractava, és clar, del que podem anomenar el complex urbano-industrial de Barcelona, si bé podria rebre la denominació alternativa, però no tan precisa, d'«el Gran Barcelona». Aquestes cinc comarques mostraren un balanç migratori decididament positiu tot al llarg del mig segle comprès entre el 1878 i el 1930. Van ser elles les que van conferir la seva

tendència positiva al conjunt de Catalunya: parlant en termes nets, no sols reberen la totalitat de la immigració arribada de fora de Catalunya, sinó també un considerable volum d'immigració interna. Elles soles van suposar el 90% del creixement de la població de Catalunya entre el 1857 i el 1930. No és exagerat de dir que aquestes cinc comarques van constituir el pol d'atracció més poderós que hi hagué a la península Ibèrica a les acaballes del segle XIX i durant les primeres dècades del XX.

Tot i que amb algun defalliment passatger, la força d'atracció d'aquest potent imant va anar creixent al llarg del període i es va deixar sentir sobre un territori que s'expandia en forma de cercles concèntrics. Així, una part considerable dels immigrants que, de primer, compensaren els dèficits demogràfics de la gran ciutat i, després, n'alimentaren el creixement vigorós provenien d'altres zones de Catalunya. De fet, la majoria de les comarques catalanes restants, a part les cinc que hem esmentat, van ser generalment emigrants fins l'any 1930, amb excepcions més o menys efímeres.

Si bé Catalunya fou durant aquest mig segle receptora neta d'immigració, moltes de les seves comarques van perdre població arran de l'emigració durant gairebé la totalitat del mig segle llarg comprès entre el 1878 i el 1930. Unes en van perdre de manera continuada; unes altres ho van fer en la majoria dels períodes decennals, però no pas en tots. Algunes comarques van veure com decreixia la seva població total en el conjunt del període: ni més ni menys que 22 comarques entre el 1857 i el 1900, i 10 entre el 1900 i el 1930. Hi hagué moments en què unes quantes comarques registraven un saldo migratori positiu a conseqüència d'alguna innovació agrícola o algun esdeveniment favorable. Un cert nombre de comarques, de caràcter més o menys industrial, van veure com augmentava la seva capacitat de retenir i fins i tot d'atreure població al llarg del període, especialment durant la seva fase final. El Berguedà, el Bages, el Ripollès, el Gironès, el Garraf i el Baix Empordà es comptaven entre elles, com també alguna comarca predominantment agrícola, com ara el Segrià.

El gros dels catalans que abandonaren les seves comarques de naixença ho van fer, és clar, en direcció al que hem anomenat el Gran Barcelona. Però el Migdia francès també va constituir ocasionalment una destinació alternativa per a molts milers de catalans, sobretot en èpoques de vaques magres.

Malgrat el que acabem de veure, la majoria dels immigrants que en aquell temps es van establir al Gran Barcelona, i, en menor mesura, en altres ciutats catalanes, arribaven de fora de Catalunya, generalment de terres properes, si no adjacents. El flux de treballadors aragonesos, valencians i balears fou continuat i copiós. En la segona i la tercera dècades del segle passat, quan els fluxos migratoris assoliren la seva màxima intensitat, els contingents més nombrosos van venir de Múrcia i Almeria. Al final d'aquest període, gairebé nou de cada deu residents del Gran Barcelona havien nascut a Catalunya, Aragó, el País Valencià, les illes Balears, Múrcia o Almeria. Es pot dir que el

territori indicat constituïa una macroregió migratòria de la qual el Gran Barcelona era el centre de gravetat.

Les successives onades migratòries que aquesta macroregió va experimentar respongueren en gran manera al vigor canviant de la indústria catalana i, especialment, al del seu cor barceloní. En els moments en què aquest cor batejava amb força, el complex urbano-industrial barceloní tendia a absorbir el gros dels excedents laborals i demogràfics de la macroregió econòmico-demogràfica de la qual era el centre; en les fases de decandiment industrial, molts dels migradors que segurament haurien anat al Gran Barcelona van haver de temptar fortuna en altres destinacions, des dels departaments francesos de l'Aude i l'Hérault fins a l'Orà algerià. Així, doncs, les destinacions de la Catalunya industrial van quedar lligades, per mitjà dels llaços migratoris, a les de la macroregió mediterrània que en representava l'àrea d'influència.

El boom immigratori del vicenni 1911-1930

En el curs del segon i el tercer decennis del segle xx, la població de Catalunya va assolir taxes d'increment desconegudes fins aleshores. Encara que el creixement vegetatiu va ser positiu, sobretot en els anys vint, l'extraordinari impuls demogràfic d'aquest període ha de ser atribuït, quasi en la seva totalitat, a la immigració. En efecte, la immigració va ser la responsable directa de més de tres quartes parts de l'augment total (77,3%). Entre el 1911 i el 1920, la població que residia a Catalunya va créixer més del doble del que ho havia fet en els deu anys precedents, i va rebre un nombre d'immigrants més de sis vegades superior. Però el creixement encara es va accelerar en la dècada 1921-1930, amb un increment de la població total quatre vegades superior al de la primera dècada del segle i una xifra d'immigrants deu vegades més gran. El nombre net d'immigrants que s'establiren a Catalunya en la dècada dels anys vint va superar el dels cinquanta anys anteriors plegats.

El periodista Carles Sentís, el 1933, al barri de la Torrassa de l'Hospitalet, on residien immigrants murcians.

Aquest creixement fenomenal fou paral·lel a una onada expansiva no menys formidable de l'economia catalana; per ser més precisos, podem dir que en fou la conseqüència directa. Tot i que el nou impuls no va arribar a la seva plenitud fins a l'esclat de la Gran Guerra, la seva gestació s'havia iniciat uns quants anys abans.

Es pot afirmar que els vents de bonança van començar a bufar sobre la indústria catalana després de la crisi del tombant de segle, quan eren més negres les nuvolades que planaven sobre ella, paralitzat com estava el seu desenvolupament per l'exigüitat de la demanda, la insuficiència de la inversió de capital i la dependència d'una font d'energia cara, com el carbó, o antiquada, com els cursos d'aigua. L'un rere l'altre, i de manera connexa, aquests tres obstacles van anar cedint.

L'avantatjosa situació internacional que va suposar, per a Espanya i Catalunya, la neutralitat en la Primera Guerra Mundial va acabar de consolidar, un cop superades la desorganització i les dificultats que

acompanyaren els primers mesos del conflicte, les profundes transformacions que, des del segon lustre de la centúria, s'anaven realitzant en l'estructura de la indústria catalana. L'extraordinària demanda de productes catalans a l'estranger, i també, en menor mesura, en el mercat espanyol, parcialment desproveït, va fer possible el formidable increment de la producció industrial. La manera com es va fer front a aquesta demanda —horitzontalment, ampliant molt el capital variable i fent un ús tan gran com fou possible del fix— va elevar a cotes impensables una demanda de mà d'obra que, en tot cas, hauria estat sense precedents. La maduresa assolida ràpidament en aquell temps, a l'empara de les circumstàncies favorables, per branques industrials més intensives en capital del que era habitual en la indústria catalana va augmentar, d'altra banda, l'efecte multiplicador de la inversió bo i creant nous llocs de treball en altres àmbits manufacturats i, sobretot, en el sector dels serveis.

L'impacte desigual que la conjuntura bèl·lica va tenir en els diferents sectors

i les diverses zones, juntament amb el retorn obligat de molts emigrants previs i amb la demanda de feina creada per la indústria de guerra francesa, van alterar dràsticament les coordenades tradicionals dels moviments de població. Per a algunes àrees, i molt especialment per al Gran Barcelona, la guerra va significar una onada sobtada de prosperitat que es va traduir en un marcat augment de les necessitats de mà d'obra. Per a altres, el canvi en la composició de la demanda afegida dels països bel·ligerants i la caiguda dels preus de determinats productes en el mercat mundial van representar una reducció considerable del volum de les seves exportacions,

i això va comportar un descens dels ingressos i un augment de la taxa d'atur i, per tant, una necessitat més gran de cercar alleujament en l'emigració.

La tendència a l'alça de la demanda de feina impulsada per la guerra no sols es va mantenir, sinó que es va accentuar durant la tercera dècada del segle. La gran immigració dels anys vint va coincidir amb un impressionant salt endavant de la indústria catalana, protagonitzat per l'expansió de la metal·lúrgia, la química, el ciment, la construcció i altres indústries de menor volum, a pesar de la desfeta de la indústria del cotó. No resulta gens sorprenent, doncs, que en la dècada dels vint el nombre d'immigrants arribats a Catalunya superés de molt el nombre, ja molt elevat, que es va registrar en el decenni anterior.

Vistos de més a la vora, cap dels dos decennis esmentats no fou internament homogeni: el primer, perquè l'onada alcista va atènyer la seva màxima intensitat a partir del 1915, bé que els seus fonaments es gestaren en anys anteriors; el segon, perquè els anys inicials, fins al 1923, es veieren afectats per la crisi de la postguerra. Podem pensar, per això mateix, que la taxa d'immigració també degué fluctuar d'acord amb la canviant conjuntura econòmica.

La dependència, pel que fa al mesurament dels fluxos migratoris, dels censos de població, decennals, impedeix verificar aquesta hipòtesi per al conjunt de Catalunya. Això no obstant, l'existència de padrons de població per a un municipi tan decisiu com la ciutat de Barcelona per a dues dates tan estratègiques com el 1915 i el 1924 ho fan possible. Les xifres desagregades que presentem en el quadre 2 posen de manifest que, com calia esperar, el creixement de la població de la ciutat de Barcelona no va ser uniforme en cap dels dos decennis que prenem en consideració.

En el cas del primer dels dos decennis, el creixement de la població fou molt més gran en el quinquenni 1916-1920 que en el precedent, bé que el saldo de naixements i defuncions fou particularment desfavorable per l'elevada mortalitat causada per la

Quadre 2
El creixement de la població i els seus components a la ciutat de Barcelona, 1857-1930 (en milers) (*)

	Població mitjana	Augment total	Creixement vegetatiu	Migració neta
1858-1877	295	119	-11	130
1878-1887	380	52	-7	59
1888-1897	436	113	-5	118
1898-1900	532	25	-5	30
1901-1910	570	52	0,5	51
1911-1915	612	32	-3	35
1916-1920	675	93	-11	104
1921-1924	767	91	10	81
1925-1930	909	194	21	173

Taxes per mil sobre població mitjana anual	Augment total	Creixement vegetatiu	Migració neta
1858-1877	20,2	-1,9	22,0
1878-1887	13,7	-1,8	15,5
1888-1897	24,4	-1,1	25,5
1898-1900	15,7	-3,1	18,8
1901-1910	9,1	0,1	8,9
1911-1915	10,5	-1,0	11,4
1916-1920	27,6	-3,3	30,8
1921-1924	29,7	3,3	26,4
1925-1930	35,6	3,9	31,7

(*) Inclou, des del començament del període, tots els municipis annexionats a Barcelona fins al 1930.

Font: Elaboració pròpia a partir dels corresponents censos de població, padrons municipals i estadístiques del moviment natural de població.

Quadre 3
Evolució del número d'edificis a la ciutat de Barcelona, 1900-1930

	Número	Diferència	% d'augment decenal
1900	35.111		
1910	37.512	2.401	6,8
1920	40.274	2.762	7,4
1930	53.197	12.923	32,1

Font: Gasetta Municipal de Barcelona, annex al gener del 1935, p. 193.

mal anomenada «grip espanyola» del 1918 i altres epidèmies menors. L'explicació resideix, és clar, en el volum molt més gran registrat per la immigració. En efecte, la taxa d'immigració neta de la capital, que havia estat de 8,8 per mil en el decenni 1901-1910, va passar a 11,6 en el període 1911-1915, i ni més ni menys que a 30,9 en el període 1916-1920.

Encara són més intrigants les dades demogràfiques dels dos subperíodes en què es pot subdividir la dècada dels anys vint. El primer, que comprèn de l'any 1921 al 1924, fou afectat en bona part per la crisi de la postguerra, que es va prolongar fins al 1923. Tanmateix, la taxa neta d'immigració en aquest subperíode només fou lleument inferior a la dels subperíodes 1916-1920 i 1925-1930, en els quals l'economia va mostrar una forta tendència a l'alça.

El fet que la ciutat de Barcelona registrés un volum d'immigració tan considerable en uns anys que generalment es tenen per anys de crisi no pot sinó cridar l'atenció. Una hipòtesi podria ajudar a entendre-ho. Com afirmà un jove Richard Easterlin fa molts anys, els efectes d'una fase d'expansió econòmica es poden allargar, per mitjà de la immigració, en un boom de la construcció urbana i els serveis, mitgant les oscil·lacions del cicle.² Altres autors han assenyalat, després, que la immigració pot resultar autoalimentadora i tenir bons efectes anticíclics.³ La literatura proporciona abundants corroboracions empíriques d'aquest fet.

2. R. A. Easterlin, «Population, Labor Force and Long Swings in Economic Growth», dins *American Economic Review* (1966), pp. 16-17.

3. W. R. Böhning, «The Economic Effects of the Employment of Foreign Workers», dins *OECD Working Document*, febrer del 1973, p. 13.

Quelcom molt semblant va poder succeir en el Gran Barcelona entre el 1919 i el 1923 aproximadament. La gran onada immigratòria va posar en marxa un boom de la construcció d'habitatges i dels serveis que prolongà els efectes de l'impuls econòmic inicial que ella mateixa havia provocat. El flux migratori donà lloc, al cap d'un breu espai de temps, a la formació d'un nombre de noves famílies molt superior al dels períodes normals. En efecte, l'índex de nupcialitat a la ciutat de Barcelona va assolir, entre els anys 1918 i 1924, una cota mai no coneguda fins aleshores: 10,19 per mil anual. La quantitat extraordinària de nous matrimonis va contribuir a elevar la taxa de natalitat fins a nivells que havia perdut des de feia més de deu anys. L'augment de la natalitat durant els anys que seguiren la Primera Guerra Mundial fou més intens a la província de Barcelona que a cap altra, i més alt a la capital que en la resta de la província, de manera que s'invertí la pauta que havia estat habitual fins en aquell moment. Així mateix, l'augment del número de llars es degué traduir en un notable increment de la demanda d'aliments, habitatges i serveis urbans, i això va comportar la creació de nous llocs de treball que havien de ser, al seu torn, ocupats per nous immigrants, en un típic escenari de causació acumulativa.

Mesurar l'evolució de la construcció d'habitatges i la de la demanda de serveis urbans resulta més difícil que mesurar la natalitat. Un indicador, indubtablement insuficient, de la primera és el número d'edificis que hi havia a la ciutat de Barcelona, recollit en el quadre 3. Tot i que no distingeix els edificis de nova construcció ni diu res dels que van ser enderrocats, fóra estrany que l'augment espectacular del número d'edificis durant els anys vint no reflectís un auge important de la construcció, sobretot si es té en compte que els edificis tendien a ser cada vegada més alts i a contenir un número més elevat de pisos.

L'indicador no permet individualitzar els dos subperíodes en què es pot dividir la dècada 1921-1930. No cal dir que podem suposar que una bona part de l'expansió de

4. Ignasi Solà-Morales, «L'Exposició Internacional de Barcelona (1914-1929) com a instrument de política urbana», dins *Receques*, 6 (1976), p. 143, n. 17.

5. Instituto de Reformas Sociales, *Crisis industrial en las capitales de provincia. Resumen de los informes emitidos por los inspectores de trabajo en mayo-junio de 1921*, primera part, pp. 5-16.

6. P.Vilar, «La vie industrielle dans la région de Barcelone», dins *Annales de Géographie*, XXXVIII année (15 de juliol del 1929), p. 353.

la construcció d'habitatges s'esdevingué durant els anys de la Dictadura de Primo de Rivera, període en el qual es construïren nombrosos habitatges populars.⁴ Tanmateix, hi ha altres indicis que permeten pensar que una part important de l'edificació del decenni va tenir lloc en els anys precedents, els de la crisi de la postguerra. Un d'ells és el fet que entre les classes d'indústries declarades en crisi pels inspectors de treball el 1921 no figura la construcció a Barcelona, contràriament al que succeïa en moltes altres ciutats.⁵ Un altre indicatiu, especialment valuós perquè ve de qui ve, és l'observació d'un jove Pierre Vilar formulada el 1927 o el 1928, que es refereix als anys anteriors. Vilar ens diu:

«[...] un formidable moviment d'edificació, avui contingut, però que en pocs anys va omplir de cases i de fàbriques les planes del Besòs i del Llobregat i va fer que s'enfilessin per l'amfiteatre del Tibidabo les zones residencials de Barcelona: en aquell moment, la construcció era la primera activitat barcelonina, donava feina a més obrers que cap altra, arrossegava indústries secundàries (ceràmica, vidre) a doblar la seva producció [...]».⁶

Pel que fa a la demanda de serveis urbans, només podem suposar que es degué correspondre amb el creixement de la població, la formació de noves llars i la construcció d'habitatges.

Comptat i debatut, sembla clar que la massiva immigració rebuda per Barcelona i altres nuclis industrials propers a ella, induïda pel progrés de l'economia en els anys de la Primera Guerra Mundial, va tenir alhora un important efecte retroalimentador sobre el creixement econòmic. En altres paraules, l'explosió immigratòria generada per l'ona expansiva de la indústria va actuar al seu torn sobre el curs de l'economia i en va prolongar l'impuls quan les condicions que el van iniciar s'havien afeblit. D'aquesta manera, la crisi de la postguerra fou en el Gran Barcelona menys greu que en altres indrets.

Migracions i redistribució de la població

L'impacte de la immigració massiva durant el període 1911-1930 va ser tan gran que, en el transcurs d'aquest vicenni, diverses magnituds demogràfiques van experimentar transformacions desconegudes fins en aquell moment. Aquest és el cas, entre altres, dels indicadors de redistribució de la població, tant dins de la mateixa Catalunya com en l'àrea més àmplia que nodria regularment el mercat de treball de l'aglomeració barcelonina. El procés de concentració urbana va rebre un impuls enorme. A Catalunya, el nombre de ciutats de més de 20.000 habitants va passar de set el 1910 a dotze el 1930. El nombre agregat dels qui vivien en aquestes ciutats es va doblar amb escreix en el mateix període. D'altra banda, la proporció de la població total de Catalunya que residia a la ciutat de Barcelona va passar del 28% al 36% en aquests vint anys, i la que residia a les cinc comarques més importants, del 42,2% el 1910 al 53,1% el 1930.

Les migracions internes entre les diferents comarques catalanes, que fins al 1900 havien superat en volum la immigració d'altres procedències, i que en la primera dècada del segle s'havien inclinat lleugerissimament davant aquesta última, tenien ara un paper no tan destacat pel que fa al moviment de persones dins de Catalunya i cap a Catalunya. L'àrea d'atracció de l'aglomeració barcelonina es va ampliar enormement. El gros de la immigració al Gran Barcelona ja no provenia de la resta de Catalunya, ni tan sols de les províncies limítrofes d'Aragó, el País Valencià o les Balears, sinó de les més llunyanes de Múrcia i Almeria. I una proporció substancial de l'emigració de les províncies mediterrànies, que abans havia temptat fortuna a França o a Algèria, substituïa ara les destinacions estrangeres per la capital catalana.

La distribució de la població immigrada dins de Catalunya també va experimentar canvis importants en el període 1911-1930. La comparació de les xifres

1. Treballadors de la Tèrmica de Sant Adrià del Besòs, 1915, fent proveïment de grava.
2. Inauguració del metro de Barcelona el 1924, publicada per *Historia del transporte colectivo*.
3. Exposició Universal, Barcelona, 1929.

4. Vitralls al·legòrics a la Caixa de Sabadell.
5. Pintures a l'Escola Industrial de Terrassa.
6. Fàbrica amb personal femení, Barcelona, principi del segle XX.

La immigració massiva dels anys vint es va concentrar sobretot a la ciutat de Barcelona i a les comarques dels voltants. Això s'explica pel canvi estructural que va experimentar la indústria catalana.

d'immigració neta del conjunt de Catalunya amb les de la ciutat de Barcelona posa de manifest que fins al 1910 la capital absorbia un volum net d'immigrants equivalent a la totalitat del saldo positiu de Catalunya més una part de les migracions intracatalanes, ja que el saldo migratori de la capital era sistemàticament superior al del conjunt. Doncs bé, després del 1910, la ciutat de Barcelona va continuar essent el gran pol d'atracció, però els seus contorns van desbordar gradualment els de les comarques dels voltants per estendre's a altres no tan properes a la capital. Un bon indicador d'això és el fet que el saldo migratori de la província de Barcelona, excepte la capital, passés de 6.000 persones en els anys 1901-1910 a 64.000 en el període 1911-1920, i a 122.000 en els anys 1921-1930. Aquest fet ajuda a explicar que, al seu torn, el saldo migratori de Catalunya, excepte la capital, també esdevingués positiu: 71.000 immigrants nets en el període 1911-1920, i 72.000 en els anys vint.

El fet que aquestes darreres xifres siguin tan similars resulta un xic més curiós si tenim en compte que el nombre d'immigrants que va rebre Catalunya en el tercer decenni del segle xx fou molt superior al del segon. Això vol dir que el protagonisme de la capital, que rebé un nombre d'immigrants gairebé dues vegades superior al de la dècada anterior, es va tornar a

reforçar en la dècada dels vint. De fet, el diferent balanç de l'una dècada i de l'altra, i la seva diferent distribució interna, no manquen de significació. És clar que els dos períodes decennals foren, naturalment, molt distints tant en termes econòmics com en termes demogràfics.

La dècada de la Primera Guerra Mundial presencià una transformació decisiva de l'estructura de la indústria catalana, però l'onada de prosperitat que va suposar per als productors, arran d'una demanda extraordinària a preus elevats, no es va limitar a les zones industrials. Per exemple, algunes comarques de Lleida i Tarragona van aconseguir treure profit de la demanda extraordinària d'aliments, ajudades per les irrigacions del Segrià i del delta de l'Ebre. Altres àrees que habitualment perdien més gent de la que rebien, en especial les ciutats tradicionals, van veure com s'alterava en aquella dècada la seva tendència migratòria. Però només temporalment, atès que els anys vint van comportar el retorn a la situació normal, si més no en aquelles comarques que havien deixat escapar les possibilitats que els beneficis de la guerra oferien per modernitzar i fer més eficients els seus modes de producció.

En canvi, la immigració massiva dels anys vint es va concentrar sobretot a la ciutat de Barcelona i a les comarques dels voltants. Això s'explica principalment pel canvi estructural que va experimentar la indústria catalana en aquells anys: creació o ampliació de noves branques d'activitat sensibles a les economies d'escala i migració de velles indústries alliberades de les seves matrius locacionals anteriors; i, per tot plegat, una més gran interdependència interindustrial. La llibertat de localització industrial que l'electrificació va suposar per a empreses manufactureres que fins en aquell moment depenien de la força hidràulica o del carbó –fet que les obligava a instal·lar-se al costat dels rius o a tocar del port, respectivament–, i el desenvolupament d'una nova estructura

interindustrial caracteritzada per activitats molt sensibles a les economies d'escala, van provocar una transformació profunda del patró de localització industrial de Catalunya que va afectar decisivament les possibilitats i les expectatives demogràfiques de nombroses comarques.

Tot això va créixer, en un altre procés de causació acumulativa, l'interès de les empreses per establir-se a la ciutat de Barcelona o prop d'ella, en un moment en què hi havia possibilitats de fer-ho. Com que es percebien, des de feia bastants anys, indicis de saturació en el nucli urbà de la capital, moltes unitats productives –incloses algunes que estaven situades fins aleshores a la ciutat i van decidir traslladar-se, no sense haver fet abans un lucratiu negoci amb la venda del solar– escolliren municipis o suburbis del *hinterland* barceloní, a la comarca del Barcelonès, com ara Badalona, l'Hospitalet o Santa Coloma de Gramenet, i aquest fet ajuda a explicar les extraordinàries taxes de creixement demogràfic que es registraren en aquests municipis.

Durant els quinze anys que seguiren el començament de la conflagració internacional, la província de Barcelona –expressió sintètica del pol d'immigració que constituïen el Gran Barcelona i els seus encontorns industrials– va absorbir, en termes nets, la totalitat de l'excedent demogràfic de les dotze províncies que li eren tributàries. En efecte, l'emigració neta d'aquestes dotze províncies es pot calcular en unes 136.000 persones, una vegada descomptats els saldos positius transitoris d'algunes d'elles. El saldo de la província de Barcelona fou d'uns 203.000 immigrants, i això implica que va absorbir, sempre en termes nets, tota l'emigració de les tradicionals àrees d'emissió d'emigrants, a la qual s'ha d'afegir un contingent de la resta d'Espanya i bona part dels emigrants de l'esmentada macroregió migratòria que anteriorment havien emigrat a França o a Algèria.

Diversos indicis suggereixen que el començament de la guerra va provocar el retorn a Espanya d'un elevat nombre d'emigrants, i que molts d'ells s'establiren a Barcelona i als seus voltants, probablement de manera definitiva. L'estadística del moviment de vaixells i passatgers per mar amb l'estranger posa de manifest un número més gran de tornades que de sortides en els anys 1914 i 1915. Això fou degut fonamentalment a una greu crisi econòmica a l'Argentina, immediatament abans de l'esclat de la Primera Guerra Mundial, i que es va prolongar al llarg del conflicte. Això no obstant, podem suposar que les tornades no van afectar tan sols els antics emigrants a l'Amèrica Llatina, sinó també, i per raons ben comprensibles, molts dels qui s'havien establert en els països europeus o en les seves colònies. Una confirmació indirecta d'aquest fet, difícilment explicable en cap altre cas, és que entre el 1911 i el 1920 augmentés notablement el percentatge dels catalans en la població de Barcelona, mentre que la resta de Catalunya tenia un saldo migratori clarament positiu.

La resta de la immigració degué procedir sobretot de les zones rurals del País Valencià i les illes Balears, d'Osca, Terol, Múrcia i Almeria. En totes aquestes províncies va minvar durant aquesta dècada la proporció de població activa que es dedicava a l'agricultura. En les dues últimes no foren solament els problemes de l'agricultura els únics responsables de les elevades taxes emigratòries. La font més gran de malestar era, sens dubte, la decadència de la mineria del plom, que s'aguditzà des del 1914.

Contràriament al que va succeir en el conjunt d'Espanya, la regió migratòria de domini barceloní va veure com augmentaven les seves taxes d'emigració en la dècada dels vint, i això sembla que es pot atribuir clarament a l'extraordinària força d'atracció mostrada per la Catalunya urbano-industrial. Aquesta força es va deixar sentir a tot Espanya: en totes les províncies augmentà el percentatge dels

seus naturals que vivia a Barcelona i a les comarques dels voltants. En termes absoluts, els augments més importants van correspondre a la macroregió tradicionalment tributària de la Catalunya industrial. El contingent de gironins, lleidatans i tarragonins residents a la província de Barcelona va augmentar en aquests deu anys un 41%; i un 67% el dels qui procedien de les altres províncies.

L'increment relatiu més gran fou el que va experimentar la colònia del sud-est, un 144%; i, dins d'ella, el de la comunitat almerienca, que va veure com augmentaven els seus efectius ni més ni menys que un 233%. Comarques i municipis com ara Mazarrón, La Unión, Lorca, Totana, Vera, Gérgal, Cuevas de Almanzora, Huércal-Overa i altres pràcticament es van buidar. La massiva aflluència d'immigrants del sud-est tingué un impacte psicològic i cultural molt més fort que el que havia tingut la incorporació més gradual d'immigrants dels territoris veïns de la Corona d'Aragó. D'aquesta època data l'apel·latiu, excessivament genèric i no precisament amable, de «murcià», amb què es va designar sovint els immigrants de fora de Catalunya. Segons el geògraf Vilà Valentí:

«En la región murciana llegó a existir “el mito Barcelona” como emporio de bienestar y riqueza, con unas actividades que permitían sueldos relativamente altos, estables y de fácil obtención. El mito, además, llega en estos decenios a los pueblos rurales, incluso a algunos hasta ahora herméticamente cerrados en sí mismos, gracias a los caminos carreteros.»⁷

A més de la indústria i dels efectes que tingué en el sector terciari, la construcció del metro de Barcelona i les obres per a l'Exposició Internacional del 1929 degueren tenir un paper fonamental en l'atracció d'immigrants cap a la Ciutat Comtal. La sort dels qui van trobar feina en el primer dels esforços esmentats sembla que fou especialment penosa, segons testimonis de l'època. Les mines de potassa de Cardona, Súria i Sallent constituïren també

una font addicional de feina, sobretot per als immigrants que en els seus llocs d'origen havien treballat en la mineria, com era el cas de molts murcians i almeriencs. El volum creixent d'ocupació en aquests jaciments pot haver estat d'allò més oportú després del 1929, una vegada conclòs l'auge de les obres públiques barcelonines.

La immigració a Barcelona i al seu hinterland va continuar durant els anys de la Segona República, si bé a un ritme inferior al dels tres lustres precedents. Calcular xifres resulta molt difícil perquè l'any 1936 no fou any censal i pel cataclisme que va tenir lloc entre aquesta data i el 1940, per no parlar de l'escassíssima fiabilitat del cens d'aquest darrer any. L'erudit Josep Iglésies va estimar en 73.000 el nombre net d'immigrants per al període 1911-1936.⁸ Sigui quina sigui la fiabilitat de l'estimació, el manteniment d'un saldo positiu, bé que molt atenuat, sembla coherent amb el que sabem del funcionament de l'economia catalana en aquells anys difícils.

Conclusió

La conversió de la Catalunya contemporània en una societat receptora d'immigració es va produir a la segona meitat del segle XIX. Això no obstant, durant els decennis finals d'aquell segle i el primer del següent, les taxes d'immigració tingueren un volum reduït, i la seva tendència positiva es degué més aviat a la baixa natalitat que no pas a la fortalesa de la demanda de treball emanada d'una indústria que travessava grans dificultats. La superació gradual d'aquestes dificultats a partir del segon lustre del segle XX i la conjuntura propícia creada per la neutralitat en la Primera Guerra Mundial van donar pas a una fase de vigorosa expansió econòmica que s'allargà fins al començament de la Gran Depressió dels anys trenta.

El correlat demogràfic de l'auge econòmic foren quinze anys d'immigració intensa, entre el 1915 i el 1930. Estrets llaços bidireccionals van lligar en aquells anys l'expansió industrial amb la immigració,

Obres del metro a la Via Laietana, Barcelona. Il·lustració Catalana, 1911.

⁹ W. Arthur Lewis, «Economic Development with Unlimited Supply of Labour», dins *Manchester School*, XXII (1954).

en un típic escenari de *feedback* positiu. Catalunya entrà llavors en l'era de les migracions massives i va registrar taxes d'immigració inimaginables fins en aquell moment i que no foren superades fins a la dècada dels seixanta. La destinació de la major part dels fluxos continuà essent la ciutat de Barcelona i les comarques dels voltants, que constituïen el cor del complex urbano-industrial català, si bé altres comarques catalanes tendiren cada vegada més a canviar la seva tradicional tendència emigrant per passar a ser receptores d'immigració. El gros dels immigrants va continuar provenint de la macroregió migratòria que constituïa l'àrea d'influència del complex a què hem fet al·lusió, formada per la resta de Catalunya, Aragó, el País Valencià, les illes Balears i les províncies de Múrcia i Almeria, però la força d'atracció de l'imant barceloní es projectà cada cop més sobre els confins meridionals de l'esmentada macroregió. Podem afirmar que aquesta macroregió va representar en aquell temps el mercat de treball de la indústria catalana. Quan a la Catalunya industrial bufaven vents de bonança i s'incrementaven les oportunitats de

trobar feina, els excedents laborals d'aquesta regió acudien a buscar-les. D'aquesta manera, a la Catalunya industrial mai no li van faltar braços. El seu creixement en aquest període va constituir una il·lustració paradigmàtica del model de desenvolupament econòmic amb oferta il·limitada de feina que definí l'il·lustre economista jamaicà Arthur Lewis el 1954.⁹ Al seu torn, les províncies que nodrien aquest mercat de treball van poder donar sortida a una part dels seus excedents laborals gràcies a l'expansió d'aquest mercat, i això, tard o d'hora, degué contribuir a salvar un dels obstacles que n'impedien el desenvolupament. Podem pensar, doncs, que les migracions que, en el primer terç del segle XX, van associar el complex urbano-industrial barceloní amb la macroregió mediterrània en la qual es reclutava la major part de la força de treball industrial i de serveis que aquest complex requeria van resultar beneficioses per a totes dues parts.

⁷ Juan Vilà Valentí, «La aportación murciana al crecimiento poblacional de Barcelona», dins *Anales de la Universidad de Murcia. Filosofía y Letras*, XVII, 3-4, curs 1958-1959, p. F-96.

⁸ Josep Iglésies, «El movimiento demográfico en Cataluña durante los últimos cien años», dins *Memorias de la Real Academia de Artes y Ciencias de Barcelona*, 680, XXXIII, 16 (1961), p. 30.

3

Les migracions dels anys seixanta a Catalunya

Isabel Pujadas

Isabel Pujadas i Rúbies és catedràtica de Geografia Humana a la Universitat de Barcelona, experta en Demografia i Població de Catalunya. Ha estat investigadora al Centre d'Estudis Demogràfics i actualment forma part del grup de recerca «Territori, Població i Ciutadania» de la Universitat de Barcelona. Darrerament ha dirigit el projecte «Ciutat dispersa i mobilitat residencial a la Regió Metropolitana de Barcelona».

La gran onada immigratòria de la segona meitat del segle xx (1950-1975)

La immigració procedent d'altres regions d'Espanya ha estat l'element decisiu i principal de l'evolució demogràfica de Catalunya al llarg de tot el segle xx, i hi ha contribuït no únicament amb l'aportació directa de nous habitants, sinó sobretot amb el canvi dels comportaments demogràfics, afavorint l'increment de la fecunditat i de la nupcialitat, el rejuveniment de l'estructura de la població de Catalunya, la modificació de les característiques sociodemogràfiques, el creixement de les ciutats, de les àrees urbanes i metropolitanes i, en conseqüència, la concentració territorial de la població.

El període 1950-1975 és l'etapa de l'eclosió de la immigració des de múltiples procedències, des de comarques rurals i de muntanya de Catalunya cap a les comarques litorals, les ciutats i les zones industrials, des de províncies de l'interior, del nord d'Espanya, però sobretot des de les províncies del sud de la península.

La magnitud del volum d'immigrants respon a diversos factors que se sumaren i actuaren a la vegada fent que la xifra de nous habitants a Catalunya creixés fins a uns valors anteriorment desconeguts. El primer element explicatiu està en relació amb els factors d'expulsió des de moltes àrees rurals i agrícoles i des de petites ciutats situades al marge de les zones dinàmiques del creixement industrial i econòmic. El segon està en relació amb l'atracció migratòria de les zones on s'implanta l'activitat industrial. La represa

del creixement econòmic a partir del Pla d'Estabilització de l'any 1959 va contribuir a la integració de totes les províncies espanyoles en un mercat únic i a la mobilitat geogràfica de la població activa (Vidal; Recaño, 1995).

Altres situacions afavoriren a la vegada el caràcter explosiu de la migració del camp cap a la ciutat a nivell estatal. En aquest cas, és fonamental tenir en compte que l'èxode rural del camp català havia començat cap a mitjan segle XIX, d'acord amb la industrialització de la ciutat de Barcelona, i que en les províncies del nord d'Espanya era ben evident entre el final del segle XIX i el principi del segle XX, però amb la Guerra Civil i la llarga postguerra l'èxode rural es paralitza, de manera que els corrents migratoris que ja s'havien donat amb força intensitat entre el 1915 i el 1930 entre les comarques més rurals de les províncies de la meitat nord d'Espanya i les àrees més urbanitzades de la península es redueixen dràsticament.

Superats els anys més difícils de la postguerra, cap a mitjan segle XX, el despoblament rural reapareix amb una intensitat extrema en totes les províncies espanyoles, especialment en les de la meitat sud de la península, que havien participat poc en els moviments migratoris de l'etapa anterior, i que havien acumulat, en conseqüència, uns efectius nombrosos de població, sobretot si tenim en compte la seva natalitat més elevada. D'aquesta manera, podem parlar d'un autèntic boom migratori, tant pel volum de la població com per l'amplitud del territori afectat.

Finalment cal afegir un altre element essencial com és la consolidació de les xarxes migratòries entre els llocs d'origen i els de destinació, que facilitaren l'arribada de veïns, coneguts i familiars. La procedència principalment rural afavorí l'extensió d'aquestes xarxes i va contribuir, per altra banda, a l'agrupament dels emigrants segons determinats pobles d'origen en barris concrets de ciutats i municipis de Catalunya (Candel, 1966).

Immigració i creixement explosiu de la població de Catalunya, 1950-1975

En aquests vint-i-cinc anys, la població de Catalunya augmenta de 3,2 milions a 5,6 milions d'habitants, amb un increment pròxim als 2,5 milions, que representarien un creixement mitjà de 100.000 habitants per any. És el major creixement demogràfic fins ara conegut sostingut en un període llarg. Aquest ritme de creixement representa més del doble del que registra el conjunt d'Espanya, el 2,25% contra l'1%, creixement que ha estat catalogat en comparació del creixement de la població mundial com una autèntica «explosió demogràfica» (Cabrè; Pujadas, 1989).

La immigració des d'altres regions d'Espanya és el factor dominant, sobretot en els anys cinquanta i gran part dels seixanta, encara que gradualment va anar perdent importància relativa per la recuperació del creixement natural amb el canvi de comportament nupcial i reproductiu, que produí un fort augment de la fecunditat, acompanyat a la vegada d'una important davallada de la taxa bruta de mortalitat.

En la figura 1 s'ha representat l'evolució del creixement migratori per quinquennis des del principi del segle XX fins al principi del segle XXI, diferenciant els dos components del creixement demogràfic, el creixement

natural i el migratori. És clarament visible l'existència d'etapes o onades migratòries al llarg del darrer segle, que van augmentant en amplitud i en magnitud. La primera s'esdevé entre el 1915 i el 1930, la segona del 1950 al 1975, i la tercera es troba en plena fase de creixement des del 1996.

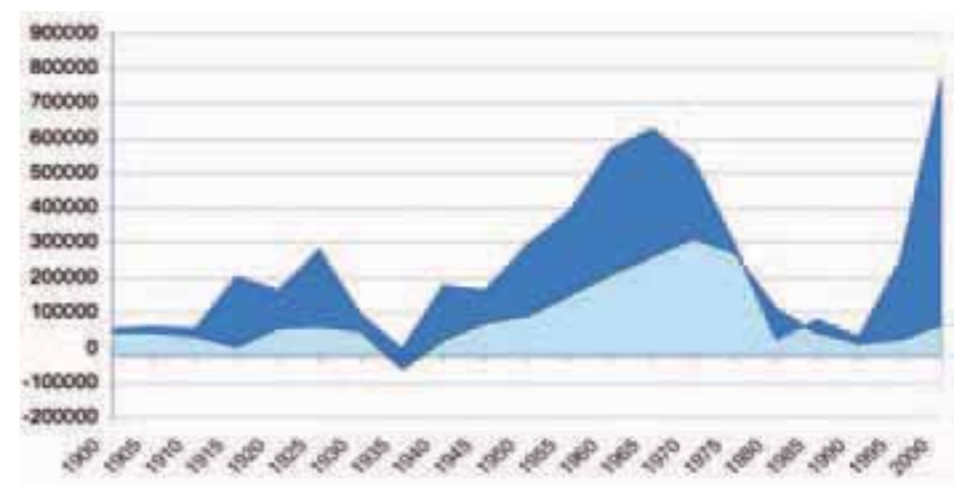
En aquesta segona onada migratòria, el creixement migratori, en xifres absolutes, assoleix els valors màxims en la dècada dels anys seixanta, 354.000 persones entre el 1961 i el 1965 i 366.000 entre el 1966 i el 1970. Després va disminuint progressivament amb un saldo migratori de 231.000 migradors entre el 1971 i el 1975, i de forma molt acusada des del 1976, any en què comença una nova situació demogràfica, marcada per la reducció dels fluxos d'arribada des de la resta de les províncies espanyoles i l'inici d'un moviment migratori de retorn, d'escassa importància demogràfica, tot i que significa una inflexió i un saldo migratori cada cop més negatiu. El saldo migratori es redueix a 24.000 persones entre el 1976 i el 1980 i passa a ser negatiu amb -90.000 en el quinquenni 1981-1986. Amb l'arribada dels anys vuitanta finalitza l'etapa de l'explosió demogràfica, i la població de Catalunya entra en un nou cicle demogràfic caracteritzat per un creixement pròxim a zero (Pujadas; Mendizábal, 1992).

Figura 1
Evolució del creixement migratori i natural de la població de Catalunya, 1900-2005

Font: Elaboració i càlculs d'Isabel Pujadas amb dades del moviment natural, censos i padrons de l'INE i l'IDESCAT.

Creixement natural
Creixement migratori

Increment dels habitants

Taula 1
Població resident a Catalunya:
10 primers orígens provincials

Comparació dels anys 1920-1930 i 1970

Xifres absolutes

Província de naixement	1920	Província de naixement	1930	Província de naixement	1970
Castelló	37.960	Múrcia	73.826	Granada	166.327
València	35.212	València	50.707	Jaén	150.330
Múrcia	34.331	Castelló	49.247	Còrdova	144.631
Osca	27.144	Osca	43.675	Almeria	127.321
Saragossa	21.618	Terol	38.193	Múrcia	106.979
Terol	21.428	Almeria	37.544	Badajoz	99.747
Alacant	18.039	Saragossa	36.478	Sevilla	97.524
Almeria	11.292	Alacant	26.211	Màlaga	84.313
Madrid	10.604	Madrid	15.106	Terol	62.367
Balears	8.248	Balears	11.317	Osca	57.417

Població resident a Catalunya / Població província d'origen

Província de naixement	% 1920	Província de naixement	% 1930	Província de naixement	% 1970
Castelló	12,4	Osca	18,0	Terol	36,6
Osca	10,8	Castelló	16,0	Almeria	34,0
Terol	8,5	Terol	15,1	Osca	25,8
Múrcia	5,4	Múrcia	11,4	Jaén	22,7
Saragossa	4,4	Almeria	11,0	Granada	22,7
València	4,2	Saragossa	6,8	Còrdova	20,0
Alacant	3,5	València	4,9	Sòria	19,9
Almeria	3,1	Alacant	4,8	Badajoz	14,5
Balears	2,4	Balears	3,1	Conca	14,4
Sòria	1,6	Sòria	2,9	Múrcia	12,9

Font: Elaboració i càlculs d'Isabel Pujadas, amb dades dels censos dels anys 1920, 1930 i 1970.

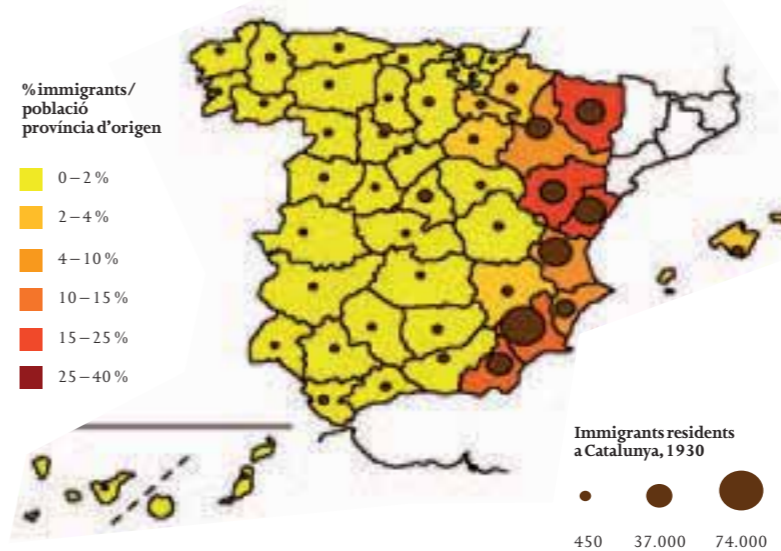
L'extensió de les regions de procedència

La composició de la població segons el lloc de naixença, que recullen els censos de població, permet fer una aproximació a les províncies i els llocs de procedència de la immigració. La sèrie evolutiva no és completa, atès que hi ha dades publicades per als anys 1920, 1930 i 1940, però no reapareix la informació fins al 1970.

La reconstrucció dels llocs de procedència reflecteix l'ampliació del mercat laboral i la captació de la força de treball des de llocs més pròxims al començament de la industrialització: del mateix camp català en direcció a Barcelona al segle XIX, s'amplia cap a les regions més properes, les províncies de l'antiga Corona d'Aragó en el primer terç del segle XX, i s'eixampla per tot Espanya des de la segona meitat del segle XX.

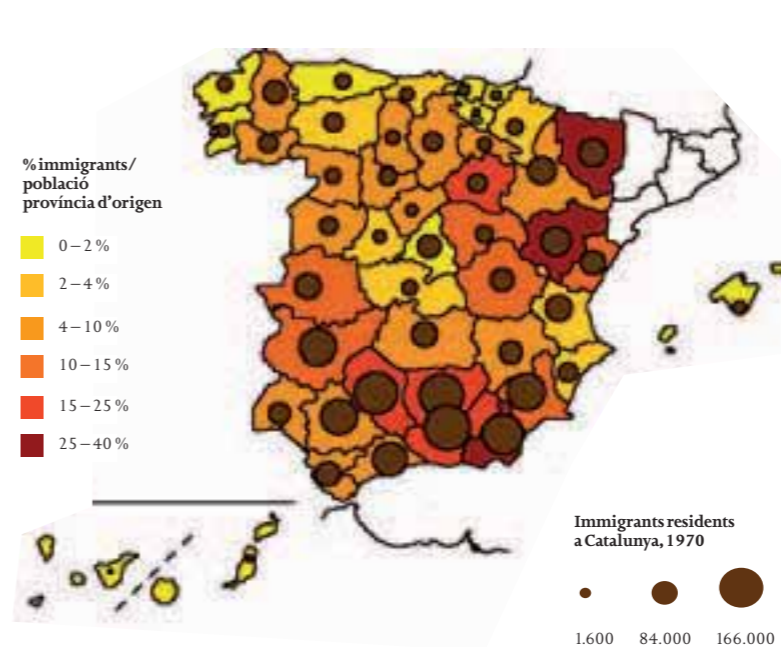
En la primera gran onada immigratòria ja s'ha vist que els immigrants procedien majoritàriament del País Valencià, Aragó i Múrcia, tant l'any 1920 com l'any 1930. Les províncies de màxima aportació immigratòria en xifres absolutes són Castelló, València i Múrcia. Entre el 1920 i el 1930 augmenta especialment la immigració procedent de Múrcia i d'Almeria, la primera província andalusa que participa activament en l'emigració cap a Catalunya. Si es relaciona la població immigrada amb la població d'origen per províncies, que representaria la intensitat de l'emigració provincial cap a Catalunya, l'ordre de les províncies varia notablement: les províncies aragoneses encapçalen la classificació, amb Osca i Terol en els primers llocs, a més de Castelló i Múrcia i el cas d'Almeria, que creix ràpidament. Una altra novetat és Sòria, que en xifres absolutes ocupa un lloc poc destacat.

Figura 2
Províncies de procedència de la immigració, 1930

Font: Elaboració i càlculs d'Isabel Pujadas amb dades del cens de població del 1930, INE.

Figura 3
Províncies de procedència de la immigració, 1970

Font: Elaboració i càlculs d'Isabel Pujadas amb dades del cens de població del 1970, INE.

L'any 1970 el panorama ha canviat radicalment amb un gran increment de migradors i la diversificació i l'ampliació de les àrees de procedència. Totes les províncies espanyoles constitueixen llocs de reclutament de la nova immigració, amb un clar predomini de les províncies del sud. La població nascuda a Catalunya, més de tres milions d'habitants, representava el 62,3% del total, i la població immigrada, gairebé dos milions, el 37,7%. Aragó, Múrcia i el País Valencià perden pes a favor d'Andalusia, Extremadura i Castella la Nova. Entre els deu primers llocs de màxima aportació immigratòria, sis són províncies andaluses, Granada, Jaén, Còrdova, Almeria, Sevilla i Màlaga, acompanyades de Múrcia i Badajoz. L'antiga migració de Terol i Osca continua ocupant, en termes relatius, un lloc destacat.

La difusió de la immigració sobre el territori català

La migració del període 1950-1975 es reparteix irregularment en el territori obeint a la diversitat del creixement econòmic i del creixement del món urbà, subsidiari de l'anterior. En aquests anys, les àrees expansives assoleixen uns creixements demogràfics desconeguts en temps precedents, i, igualment, el decreixement de les àrees regressives és més fort que mai per causa de l'acció conjunta de l'emigració i de l'envelliment, que ja ha produït dèficits importants en el creixement natural. La localització dels majors creixements de població expressa de forma inequívoca la distribució de la immigració arribada a Catalunya que afavoreix la recuperació de la natalitat i, per tant, l'augment del creixement natural. Els components de la dinàmica demogràfica, el creixement natural i el creixement migratori, interaccionen potenciant a la vegada els increments o les pèrdues de població.

La zona de major creixement demogràfic dibuixa un semicercle que, centrat a Barcelona, comprèn les comarques del Baix Llobregat, el Barcelonès, el Maresme, el Vallès Oriental i l'Occidental, i es ramifica seguint el litoral fins al triangle Valls-Reus-Tarragona, al sud, i seguint el litoral fins a la Selva i Girona, al nord. Algunes ciutats i capitals de comarca de l'interior se sumen a la forta expansió demogràfica, com és el cas de Lleida, Balaguer, Mollerussa, la Seu d'Urgell, Igualada, Manresa i Banyoles, entre les més dinàmiques, i, amb creixements més moderats, Tàrraga, Solsona, Berga, Puigcerdà i Olot.

Les zones regressives afecten extenses àrees del territori. A més de les comarques de muntanya, especialment l'àrea pirinenca i prepirinenca, el despoblament s'amplia cap a les comarques d'agricultura intensiva de la plana de Lleida, cap a les comarques vitivinícoles tarragonines i cap als eixos fluvials d'antiga tradició industrial.

La concentració de la població de Catalunya, ja iniciada en el segle XVIII, s'ha accentuat progressivament en el decurs del segle XX i molt especialment en el període 1950-1975. La variable «població» no ha fet més que reflectir, en primer lloc, l'evolució de la industrialització; en segon lloc,

la diversificació dels sectors productius amb l'aparició del turisme i de la construcció, i, finalment, l'extensió de les infraestructures, que ha contribuït de forma destacada en la formació de l'actual sistema territorial.

Mereix una atenció especial la ciutat de Barcelona, veritable gestora de l'estructura urbana i territorial del país. Després del fort creixement del principi del segle XX, que passa del 27% al 36% entre el 1900 i el 1930, la saturació es fa evident des de mitjan segle XX, especialment a partir del 1960, moment en què assoleix el màxim pes dins de Catalunya. A partir dels anys seixanta la suburbanització avança amb contundència, i els grans creixements demogràfics es produeixen fora de la ciutat. És l'època del creixement urbà dels municipis de la corona metropolitana, dels més propers, Badalona, l'Hospitalet, Santa Coloma de Gramenet, i dels eixos, una mica més allunyats, del Llobregat i del Besòs-Congost. De la desconcentració relativa de Barcelona dels anys seixanta es passa ràpidament a la desconcentració absoluta, amb pèrdua de població des del final dels anys setanta. Si en la primera gran onada immigratòria Barcelona acollia el volum més gran dels nous habitants, en aquesta segona etapa l'assentament de la immigració coincideix amb l'extensió de la suburbanització.

La manca de dades a nivell comarcal i municipal a propòsit del moviment natural i del moviment migratori abans del 1975 obliga a utilitzar mètodes indirectes per avaluar la importància de l'onada immigratòria del període 1950-1975 en l'àmbit territorial. És possible l'aplicació de dues vies complementàries: l'estimació del saldo migratori del període 1971-1975 (vegeu-ne els càlculs a Cabré; Pujadas, 1984) i la naturalesa de la població segons les dades del padró del 1975.

Autobusos per als treballadors de la SEAT, anys setanta.

Malgrat la importància de la immigració i la seva evident disseminació per gran part del territori català, segons les estimacions fetes el saldo migratori entre el 1971 i el 1975 és negatiu en 19 de les 41 comarques.

Les tres comarques més immigratòries entre el 1971 i el 1975 són el Baix Llobregat, el Vallès Oriental i el Tarragonès, seguides del Maresme, el Vallès Occidental, el Baix Penedès i el Baix Camp. En conjunt, totes les comarques de l'eix litoral compten amb saldos migratoris positius, excepte el Barcelonès, pel pes de la desconcentració de la població de Barcelona que comença en aquests anys, i el Baix Ebre, on l'efecte del turisme ha influït poc, de moment, en la seva evolució demogràfica. A la Catalunya interior, és a dir, a les comarques no adjacents a les del litoral, molt poques tenen un saldo migratori positiu: només el Segrià, el Solsonès, el Bages i l'Anoia.

Les taxes més elevades de creixement migratori estan localitzades a l'àrea metropolitana de Barcelona. Els màxims corresponen a Sant Andreu de la Barca, Castelldefels, Barberà del Vallès, Cerdanyola, Santa Perpètua de Mogoda, la Llagosta i Montmeló, que han passat a ser la destinació principal de la immigració en aquests darrers anys de la segona onada migratòria,

després de la saturació urbana de la mateixa ciutat de Barcelona i seu continu urbà més proper. Fora dels de la regió metropolitana de Barcelona es destaquen una colla de municipis relativament escampats que solen correspondre a l'expansió urbanística d'alguna ciutat mitjana, com és el cas de Vila-seca, al costat de Tarragona, Sant Pere de Ribes, a la vora de Vilanova i la Geltrú, o bé de Sant Martí de Torroella, al costat de Manresa, i dels municipis contigus a Igualada.

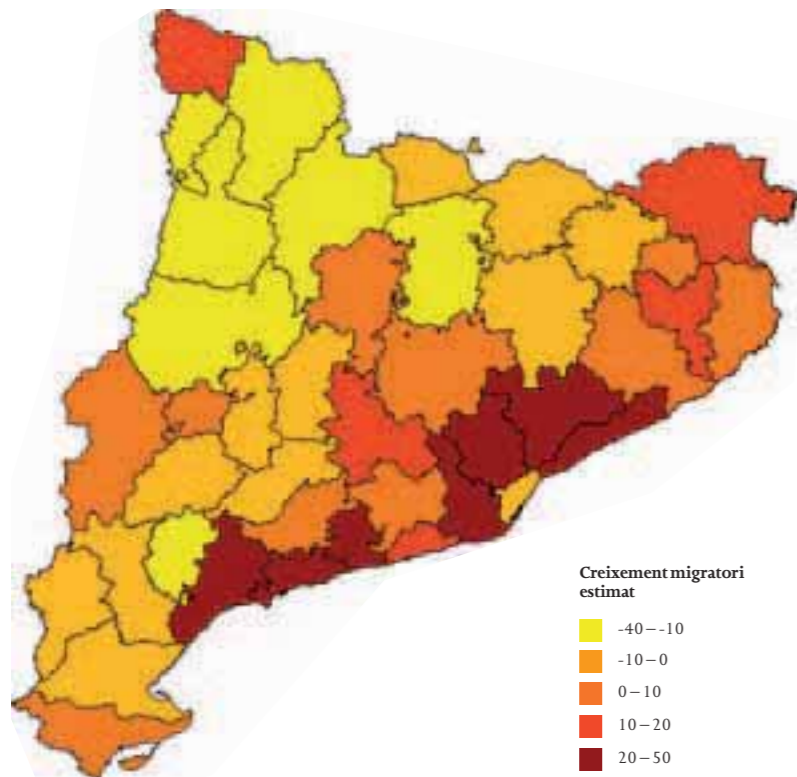
Les àrees emigratòries, malgrat tot, són les majoritàries i s'escampen des dels Pirineus fins a l'Ebre. No es tracta exclusivament de les zones rurals tradicionalment emigratòries, sinó també d'un nombre important de zones industrials especialment afectades per la crisi del sector tèxtil i per la manca de reconversió cap a altres activitats econòmiques. Les comarques més regressives corresponen a comarques dels Pirineus, com el Pallars Jussà, el Pallars Sobirà i l'Alt Urgell, les menys afectades, de moment, per la implantació del sector turístic; a comarques de l'interior d'agricultura tradicional, com el Priorat, la Noguera i les Garrigues, i, finalment, a comarques d'antiga tradició industrial com el Berguedà i, amb menys intensitat, el Ripollès.

Ciutat Badia, Vallès Occidental, construïda per a la immigració.

A nivell comarcal, la població nascuda fora de Catalunya oscil·la entre el màxim del 52,8% al Baix Llobregat fins al mínim del 6,7% a les Garrigues.

Figura 4
Creixement migratori estimat per comarques, 1971-1975

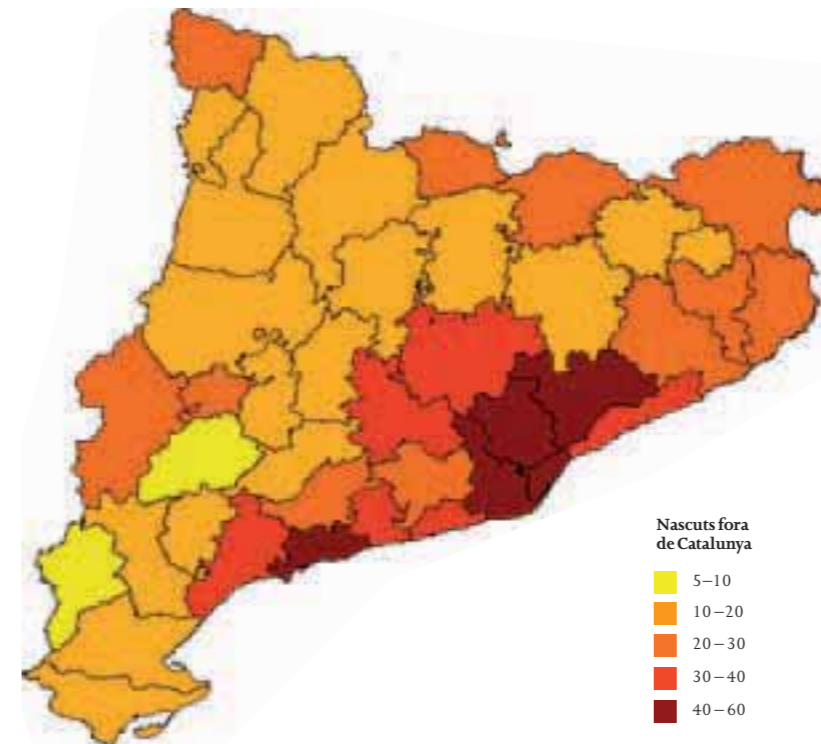

Font: Cabré; Pujadas, 1984.

La constatació d'aquestes àrees regressives que ocupen una gran part del territori posa en relleu l'existència de dos grans corrents migratoris que actuen a la vegada, la immigració de la resta d'Espanya i la forta emigració rural de gran part de Catalunya, i el fet que ambdues tenen com a destinació principal la regió metropolitana de Barcelona, les comarques del litoral, l'àrea de Tarragona-Reus-Valls, a més d'alguna capital comarcal de les comarques de l'interior, especialment Lleida, Balaguer, Mollerussa, Manresa i Igualada.

La informació recollida al padró municipal d'habitants del 1975 permet fer una classificació de la població segons el lloc de naixement. Si es diferencia la població nascuda fora de Catalunya, es pot valorar la importància de la immigració. A nivell comarcal, la població nascuda fora de Catalunya oscil·la entre el màxim del 52,8% al Baix Llobregat fins al mínim del 6,7% a les Garrigues. La màxima concentració es troba de nou a la regió metropolitana de Barcelona amb les comarques del Barcelonès, el Vallès Occidental i el Vallès Oriental, acompanyades del Tarragonès amb una proporció superior al 40%. Les comarques litorals centrals tenen també proporcions elevades entre el 30 i el 40%. És el cas del Maresme, el Garraf, el Baix Penedès, el Baix Camp i, igualment, el de les comarques industrials pròximes a l'àrea barcelonina, com l'Anoia i el Bages. Un tercer nivell, amb proporcions entre el 20 i el 30%, es reparteix de forma més dispersa entre les comarques gironines i les comarques lleidatanes de regadiu intensiu.

Figura 5
Distribució de la immigració nascuda fora de Catalunya per comarques, 1975

Font: Elaboració i càlculs d'Isabel Pujadas amb dades del padró municipal d'habitants del 1975.

Immigració, creixement demogràfic i dinamisme econòmic són els grans paràmetres explicatius de la distribució territorial dels fluxos migratoris del període 1950-1975.

Per sota del 20% es troben 19 comarques, que comprenen les àrees demogràficament més regressives de Catalunya, les quals estan localitzades als Pirineus, a excepció de les comarques més turístiques, la Vall d'Aran i la Cerdanya, al Prepirineu, a les comarques d'agricultura més tradicional de l'interior de Lleida, a les comarques vitivinícoles de Tarragona i a les terres de l'Ebre.

Immigració, creixement demogràfic i dinamisme econòmic són els grans paràmetres explicatius de la distribució territorial dels fluxos migratoris del període 1950-1975, que, a diferència de l'etapa anterior, s'han repartit per un territori més extens i que, fins i tot amb proporcions més reduïdes, han tingut repercussions poblacionals en totes les comarques.

Immigració i rejuveniment de l'estructura demogràfica de Catalunya

La gran magnitud de la immigració de la segona meitat del segle XX va repercutir extraordinàriament sobre l'estructura per edats de la població de Catalunya perquè va modificar la trajectòria persistent cap a l'envelliment i el retrocés de la base de la piràmide. Així, és oportú considerar que l'estructura per edats de l'any 1950 podia desvetllar serioses preocupacions respecte a l'evolució futura tant de la natalitat com de la població en edat activa. A la taula 2 es presenten les proporcions dels grans grups d'edats entre el 1900 i el 2006, i s'assenyala amb una franja de color el període 1950-1975. De la mateixa manera, les piràmides d'aquests anys faciliten el seguiment dels canvis en la composició per edats de la població.

Taula 2
Evolució de la població de Catalunya per grans grups d'edats, 1900-2006

Anys	Joves 0-14	Adults 15-64	Vells 65+	Relació joves / 100 vells
1900	32,02	63,66	4,32	741
1910	30,20	65,21	4,59	658
1920	27,98	66,95	5,07	552
1930	25,75	68,04	6,20	415
1940	22,77	69,87	7,36	309
1950	19,69	71,71	8,60	229
1960	23,23	67,21	9,56	243
1970	25,63	64,50	9,88	259
1975	25,71	64,09	10,20	252
1981	24,92	64,03	11,05	226
1986	21,67	66,00	12,33	176
1991	17,83	67,87	14,31	125
1996	14,65	69,06	16,28	90
2001	13,76	68,85	17,39	79
2006	14,31	69,22	16,48	87

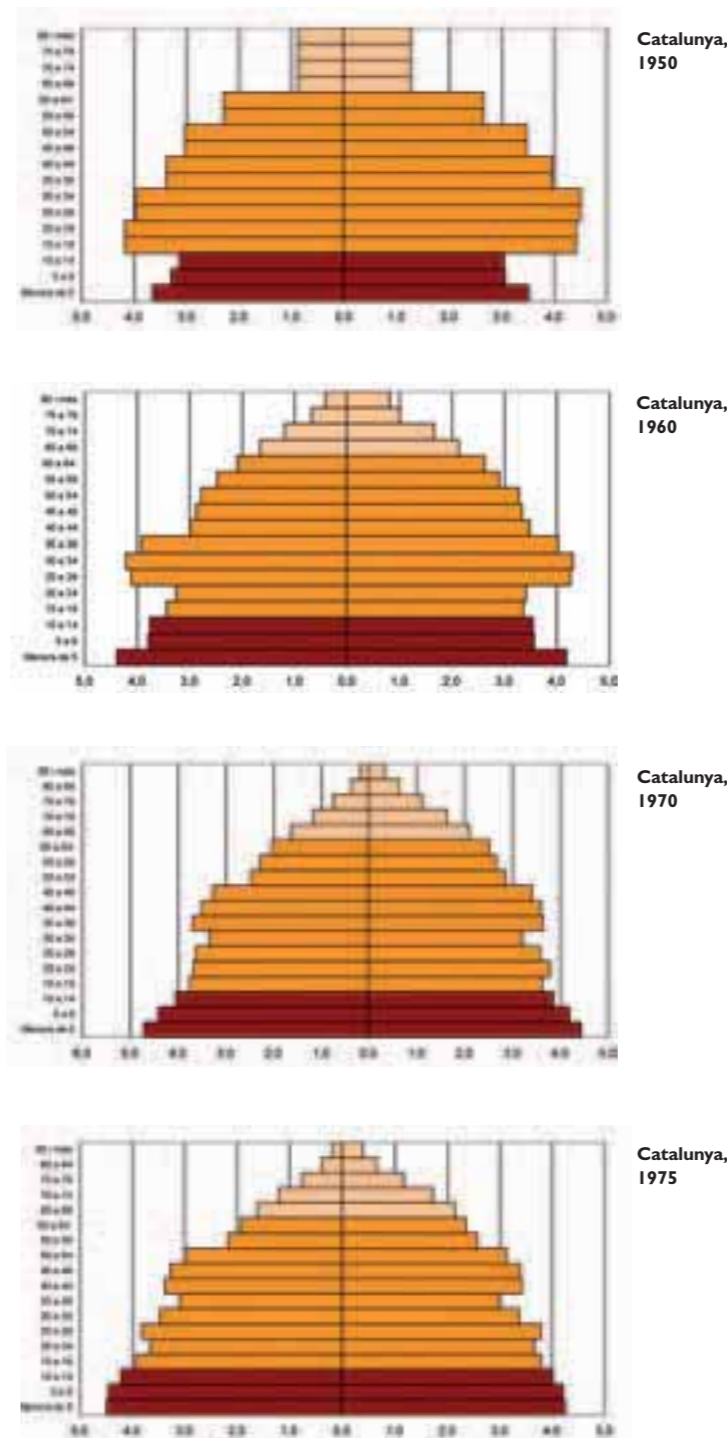
Font: Elaboració i càlculs d'Isabel Pujadas, amb dades dels censos i padrons de l'INE i l'IDESCAT.

La proporció de joves, que havia disminuït contínuament des del principi del segle xx, arriba al nivell més baix l'any 1950. A partir d'aquest moment comença la recuperació notable de la població de joves de 0 a 14 anys, que compensa l'augment continuat de la proporció de població vella de més de 65 anys, i dona com a resultat una relació molt elevada de joves per cada cent vells, que passa de 229 l'any 1950 a 259 l'any 1970.

La modificació de l'estructura està relacionada amb les generacions que protagonitzen els corrents migratoris. En efecte, les generacions més febles, les nascudes entre el 1936 i el 1955, per la baixa natalitat durant la Guerra Civil i la postguerra, seran les que arribaran més massivament a Catalunya. El nombre d'immigrants pertanyents a aquestes vint generacions supera en el doble els efectius de les generacions nascudes a Catalunya, i, en conseqüència, els resultats seran molt notoris en les piràmides d'edats, atès que s'esborren els efectes de la guerra i la postguerra.

La piràmide del 1960 reflecteix els efectes de la immigració i de la recuperació de la natalitat. La població de 0 a 4 anys és molt més nombrosa que la de la resta dels grups d'edats joves, fins al punt que, per primera vegada en el segle xx, el grup d'edat més nombrós es troba a la base de la piràmide. El dèficit de les generacions nascudes entre el 1936 i el 1955, que tenen entre 5 i 24 anys, és encara ben patent, i, en canvi, els adults-joves entre 25 i 39 anys són els grups més plens de la piràmide on es fa sentir el pes de la immigració. Tot i així, les repercussions de la Guerra Civil es manifesten de forma clara en la reducció de la població d'homes, especialment entre 40 i 50 anys d'edat.

Figura 6
Piràmides per edats i sexe de la població de Catalunya, 1950-1975

Font: Elaboració i càlculs d'Isabel Pujadas, amb dades dels censos i padrons del període 1950-1975.

La piràmide d'edats de l'any 1970 és molt més jove que la del cens anterior. La població de menys de 14 anys ha crescut a més velocitat que la població total, i les entrades de les generacions més buides nascudes entre el 1936 i el 1955 s'han fet cada vegada menys perceptibles en el conjunt de la piràmide. La piràmide de l'any 1975 és la culminació d'aquest període de rejuveniment de la població de Catalunya; en ella es destaquen dos trets característics: en primer lloc, una base molt sòlida de població d'infants i, en segon lloc, una massa elevada de població en edat activa entre 15 i 50 anys, entre les quals ja és molt poc perceptible l'efecte de la Guerra Civil, ja que únicament s'observa en el grup d'edat de 35 a 39 anys. La piràmide d'edats del 1975 és la més regular que ha tingut la població de Catalunya en el decurs de la segona meitat del segle xx.

La diversitat de les estructures demogràfiques es manifesta intensament entre les diferents comarques i municipis de Catalunya. Les àrees immigratòries tenen unes estructures joves per l'efecte positiu de la immigració, que fa créixer les edats adultes que afavoreixen a la vegada la nupcialitat i la natalitat. Succeeix tot el contrari a les àrees més despoblades i sense immigració, en les quals les estructures ja estan molt envellides i presenten dèficits importants de població adulta en edat fèrtil, amb el conseqüent descens de la nupcialitat i la natalitat. Les diferències més extremes es donen entre les comarques del Baix Llobregat i algunes de les comarques pirinenques o de l'interior de Tarragona. La comparació del Baix Llobregat i del Priorat l'any 1975 il·lustrarà la situació dispar de les estructures demogràfiques a nivell territorial. L'índex d'envelliment és tres vegades superior, al Priorat respecte del Baix Llobregat, el de sobreenvelliment quatre vegades superior, i la relació entre els vells i els joves és cinc vegades superior.

Taula 3
Estructura per grans grups d'edat, 1975

Grups d'edat	Priorat	Baix Llobregat	Catalunya
Joves (0-14)	18,30%	31,43%	25,59%
Adults (15-64)	61,28%	62,30%	64,18%
Vells (65+) Índex d'envelliment	20,42%	6,27%	10,23%
Vells (75+) Índex de sobreenvelliment	8,22%	1,96%	3,55%
Relació V(65+)/J(0-14)	115	20	4

Font: Elaboració pròpia amb dades del padró d'habitants del 1975.

Santa Coloma de Gramenet, anys seixanta.

L'any 1975 és el moment en què les diferències demogràfiques entre les àrees més dinàmiques i les més estancades de Catalunya arriben a tenir la màxima amplitud. L'aturada de la immigració des de la resta d'Espanya i la generalització de la gran davallada de la natalitat des del final dels anys setanta atenuen les grans desigualtats territorials.

Finalment, per concloure, cal dir que la població de Catalunya del 1975 és completament diferent de la població del 1950. L'increment d'habitants generat per l'arribada d'un gran corrent immigratori, atret per l'expansió econòmica i l'augment del nivell de vida, ha modificat completament la dinàmica, l'estructura i la distribució territorial de la població.

Bibliografia

- CABRÉ, A.; PUJADAS, I.: «Población y recursos humanos en Catalunya», dins AUTORS DIVERSOS, *Reconeixement territorial de Catalunya*, vols. 6 i 7, Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, 1984.
- CABRÉ, A.; PUJADAS, I.: «Tendencias demográficas recientes en Catalunya y su repercusión territorial», dins *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 5 (1984), pp. 3-23.
- CABRÉ, A.; PUJADAS, I.: «La població: immigració i explosió demogràfica», dins J. NADAL; L. MALUQUER; C. SUDRIÀ i F. CABANA (dirs.), *Història econòmica de la Catalunya contemporània*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, vol. 5, 1989, pp. 11-128.
- CABRÉ, A.: *El sistema català de reproducció*, Barcelona: Proa-Enciclopèdia Catalana, 1999.
- CANDEL, F.: *Els altres catalans*, Barcelona: Edicions 62, 1966.
- PASCUAL, A.; CARDELÚS, J.; OROVAL, J. M.: «La població en Catalunya», dins *Materiales*, 8, 1978.
- PASCUAL, A.; CARDELÚS, J.: «Migracions a Catalunya: entre la mobilitat i l'assentament», dins S. GINER (dir.), *La societat catalana*, 1998, pp. 189-199.
- PUJADAS, I.: *La població de Catalunya: Anàlisi espacial de les interrelacions entre moviments migratoris i estructures demogràfiques*, Barcelona: Universitat de Barcelona, tesi doctoral, 1982.
- PUJADAS, I.; MENDIZÁBAL, E.: *La població de Catalunya en el període 1975-1986: de l'explosió demogràfica al creixement zero*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Direcció General de Planificació i Acció Territorial, 1992.
- PUJADAS, I.: «La natalitat i la fecunditat als Països Catalans. 1960-1991», dins C. CARRERAS (dir.), *Geografia general dels Països Catalans*, vol. III: *La població*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1996, pp. 118-138.
- RECAÑO, J.; SOLANA, M.: «Migració residencial entre Catalunya i Espanya», dins S. GINER (dir.), *La societat catalana*, 1998, pp. 221-241.
- VIDAL, T.; PUJADAS, I.: *La població*, Barcelona: Sirocco, Col·lecció Atlas Socioeconòmic de Catalunya escolar, vol. I, 1983.
- VIDAL, T.; RECAÑO, J.: «Les migracions interiors (1960-1975)», dins C. CARRERAS (dir.), *Geografia general dels Països Catalans*, vol. III: *La població*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1996, pp. 164-177.

4

El segle XXI i la internacionalització de les onades migratòries

Andreu Domingo

Andreu Domingo i Valls és doctor en Sociologia. Ocupa el càrrec de sotsdirector del Centre d'Estudis Demogràfics (CED), on treballa com a investigador i docent des del 1985. Les seves àrees d'investigació preferents són les migracions internacionals i la població de nacionalitat estrangera. Actualment dirigeix el Grup d'Estudis Demogràfics i de les Migracions (GEDEM) i el projecte *Demografia e integració social de la població de nacionalidad extranjera en España*, finançat pel Ministerio de Ciencia y Tecnología durant el període 2005-2007.

Introducció: velles raons i nous reptes

Com ha quedat palès en els textos precedents, la immigració no és una novetat a Catalunya, i tampoc no ho és el seu impacte determinant en la demografia de Catalunya, ni la importància que ha tingut, com a mínim des del segle XVII, en la mateixa conformació del país. Què és el que realment hi ha de nou?

La immigració actual, com veurem, es destaca en els primers anys del segle XXI pel seu volum: mai no havia estat tan considerable en termes absoluts, com tampoc no ho havia estat el seu pes en el creixement de la població de Catalunya. També cal posar-ne en relleu el factor més visible, és a dir, el fet de la seva internacionalització, el fet que les onades migratòries s'originin fora de les fronteres estatals i que bona part dels fluxos que ens arriben de la resta d'Espanya també estiguin compostos per persones de nacionalitat estrangera o per gent que ha arribat abans de l'estranger. Hem assistit, des de la darrer del segle XX, a l'extensió del nostre camp migratori més enllà de les estrictes fronteres estatals. En aquest sentit, des d'una perspectiva històrica, podem parlar d'aquests fluxos com d'una represa de la presència tradicional de la immigració, excepcionalment estroncada durant el període de la crisi econòmica que s'encetà a mitjan anys setanta. Però també és evident que podem assenyalar les novetats que aquesta immigració incorpora: el fet mateix de l'estrangeria, amb tota la problemàtica legal que

comporta, abans inexistent; la diferència cultural que, a més de la llengua, incorpora aspectes fins ara poc rellevants en el flux migratori (com la religió o la visió de la diversitat ètnica); i, sobretot, el fet que també el món i, és clar, Catalunya s'han transformat. Han canviat en la seva estructura i la seva dinàmica demogràfica, en l'econòmica, en l'articulació del territori i en la complexitat cultural dins el que anomenem globalització.

Si podem sostenir raonablement que les causes que expliquen els moviments migratoris tant avui com ahir segueixen essent bàsicament les mateixes, tant des de la perspectiva col·lectiva dels grans moviments humans –les enormes diferències entre els nivells econòmics d'àrees, països o regions– com des de l'òptica individual dels migradors –en general, millorar les condicions de vida pròpies i les de la família–, l'impacte, els reptes amb els quals ens enfrontem presenten, en canvi, continuïtats i discontinuïtats rellevants. De la mateixa manera hauríem d'entendre els factors íntinsecs del desenvolupament socioeconòmic que afavoreixen la immigració a Catalunya. Els grans cicles econòmics han estat durant tot el segle XX el gran factor que explica l'inici, el creixement i la successió de les diferents onades migratòries. En aquests moments, l'arribada d'immigrants té un paper positiu i complementari respecte de la població autòctona, i especialment en favor de la promoció dels joves i les dones a Catalunya, basada fonamentalment en l'espectacular millora dels nivells d'instrucció de les noves generacions i en les altes expectatives d'integració en el mercat laboral. En aquestes planes, farem una descripció molt ràpida de les característiques demogràfiques de la població de nacionalitat estrangera arribada a Catalunya durant els darrers anys i aportarem algunes reflexions des de l'àmbit de la demografia sobre les continuïtats i les discontinuïtats que aquests reptes de futur impliquen.

Creus a la platja de Màlaga per la mort d'immigrants en travessar l'estret de Gibraltar.

La població i el creixement migratori del segle XXI

Tot i que el context internacional de les migracions, a partir dels anys noranta del segle XX, s'ha caracteritzat per l'acceleració, el que ha succeït en aquest àmbit a Catalunya i a Espanya durant el segle XXI és completament excepcional. Els immigrants estrangers arribats entre l'any 2000 i l'any 2005 a Catalunya s'han multiplicat per 11,8, i durant aquest període s'ha assolit la xifra de 493.445 persones, mentre que al conjunt d'Espanya només s'han multiplicat per 6,9. Aquest creixement dels fluxos de població ha tingut com a conseqüència un creixement de la població resident de nacionalitat estrangera a Catalunya, de manera que s'ha assolit la xifra de 913.757 persones, que signifiquen un 12,8% del total de la població de Catalunya segons les dades del Padró Continu de Població amb data 1 de gener del 2006, percentatge que s'incrementaria fins al 14% si hi comptéssim tota la gent nascuda fora d'Espanya.

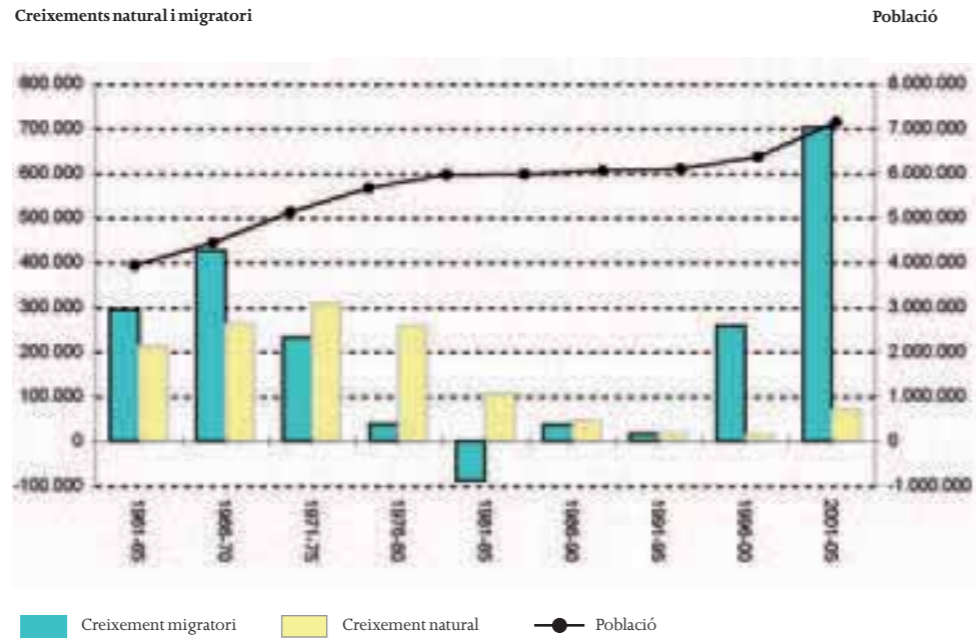
Vist des d'una perspectiva històrica, si comparem el que ha succeït durant aquest darrer quinquenni amb el que s'esdevingué des del 1961, quan més intensos varen ser els moviments migratoris, haurem de destacar-ne primer el volum. Així, en termes de saldo migratori, tant en quantitats absolutes com en quantitats relatives s'ha batut qualsevol rècord anterior, fins i tot el que va constituir el punt àlgid dels corrents migratoris, això és, la segona meitat dels anys seixanta, amb gairebé 426.000 persones de saldo migratori, que contrasten amb les 702.452 del quinquenni 2001-2005. Per això és lícit parlar de boom migratori. En segon lloc, cal destacar que el creixement actual, malgrat l'extraordinari volum que ha experimentat, s'ha d'entendre en termes de represa (encara més si ho comparem amb la tendència de tot el segle), ja que allò que és singular és el període entre mitjan anys setanta i mitjan anys noranta, que va coincidir amb la crisi econòmica, durant el qual les migracions quasi no

van contribuir al creixement de la població de Catalunya, i fins i tot l'emigració havia superat la immigració durant el primer quinquenni dels vuitanta en prop de 90.000 persones. En tercer lloc, el fet que més crida l'atenció és el pes d'aquest guany migratori en el total del creixement de la població a Catalunya: si en l'esmentat quinquenni 1966-1970 el saldo migratori representava el 61,8% del creixement, en el darrer període n'arriba a assolir el 90,8%. Com és evident, aquest protagonisme inusual es deu tant a l'increment dels fluxos com a la disminució del creixement vegetatiu, amb un nombre de defuncions cada cop més elevat, que s'explica per l'envelliment de l'estructura d'edats, i amb un nombre de naixements molt menor, atès que als anys seixanta estàvem en ple baby boom, i, en canvi, els nivells actuals, tot i la recuperació lenta de la fecunditat des del 1995, segueixen essent excepcionalment baixos. És la immigració, doncs, la que determina en bona part l'evolució demogràfica de la Catalunya de l'últim quart de segle XX i del primer quinquenni del segle XXI: la seva absència ens va mantenir prop de vint anys en la xifra de sis milions d'habitants, i la seva presència ha fet que, només en cinc anys, ens hàgim situat en els set milions.

Gràfic 1
Components del creixement de la població a Catalunya i evolució de la població total, quinquennis des del 1961 al 2005

Font: Censos, Padrans i Padró Continu de Població, INE.

En mans de les migracions queda també el futur dels propers vint anys, en el seu presumible augment, certament, però també en l'alentiment d'aquest creixement. Això sí, la clau de l'evolució futura, com succeeix ara, i com va succeir en el passat, està en els cicles econòmics i no pas en l'evolució estrictament demogràfica. L'altre canvi substancial que cal destacar, com és obvi, és la naturalesa d'aquesta contribució: la pràctica totalitat de la població immigrada aleshores procedia de la resta d'Espanya, mentre que la població estrangera era gairebé inexistent. Això volia dir que en la composició de la població a Catalunya el 1975, per exemple, només l'1,3% de la població havia nascut a l'estranger, mentre que el 37,2% havia nascut a la resta d'Espanya i un 61,5% era nascut a Catalunya. L'any 2006, la proporció dels nascuts fora d'Espanya ha augmentat fins a representar el 14% de la població, alhora que els nascuts a la resta d'Espanya han minvat el seu pes fins al 22,3%, i els nascuts a Catalunya puguen fins al 63,7%.

El perfil demogràfic de la immigració internacional: migradors i estrangers

L'augment del volum dels migradors i el seu pes en el creixement de la població han estat, com hem vist, dos dels grans canvis dels darrers anys, però a aquests factors també haurem d'afegir les transformacions enregistrades en la seva composició per naturalesa i en la seva estructura. Tot i que sabem que el protagonisme de la represa el té la població estrangera que ha substituït l'antiga migració procedent de la resta d'Espanya, també convé destacar la gran diversitat d'orígens d'aquests corrents migratoris recents, que acaben traduint-se en la notable heterogeneïtat de la població de nacionalitat estrangera o immigrada de fora que resideix a Catalunya. De la mateixa manera que al llarg del segle XX les successives onades migratòries han representat una creixent diversitat pel que fa a les províncies d'origen i un relleu quant al seu protagonisme, el mateix, però de forma accelerada, s'esdevé amb la migració internacional. Des de mitjan anys vuitanta la immigració marroquina a Catalunya és sempre la més

nombrosa; però, si observem la procedència continental de les onades migratòries, veurem com, a banda de les migracions anteriors protagonitzades primer pels ciutadans de l'Europa septentrional, i, més tard, les migracions dels anys setanta, integrades per refugiats de les dictadures del con sud d'Amèrica Llatina (uruguaians, argentins i xilens), els arribats de l'Àfrica varen ser majoritaris fins l'any 2000, però a partir d'aleshores, sense cap mena de dubte, els llatinoamericans en general han estat els protagonistes de les onades migratòries amb noves nacionalitats fins en aquell moment molt poc representades (equatorians i colombians). A partir del 2004, tot i que el conjunt llatinoamericà segueix essent el més nombrós, el segon lloc l'ocupen els procedents de l'Europa no comunitària, entre els quals es destaquen els romanesos (en aquell any encara fora de la Unió Europea).

La diversificació de les onades s'ha traduït en una multiplicació de la representació internacional a Catalunya: el 4,7% de tots els empadronats el 2006 eren llatinoamericans (334.937); el 3,5%, africans (248.753); l'1,9%, de la Unió Europea (132.850); l'1,4%, de la resta d'Europa (101.145), i l'1,2%, d'Àsia (89.130). De fet, podem considerar que aquesta presència representa alhora el món a Catalunya i el coneixement privilegiat que poden tenir de Catalunya els diferents països del món a través dels seus emigrats. Una aproximació d'això podria ser el mapamundi on es recull la població estrangera en xifres absolutes (vegeu mapa 1, p. 55). Per nacionalitats, respecte del total d'estrangers, les diferències es fan encara més evidents, ja que els marroquins constitueixen la nacionalitat més representada amb 188.604 persones, doblant la segona nacionalitat, que és l'equatoriana, amb 86.710 persones, i triplicant els romanesos, que tenen empadronades 51.353 persones.

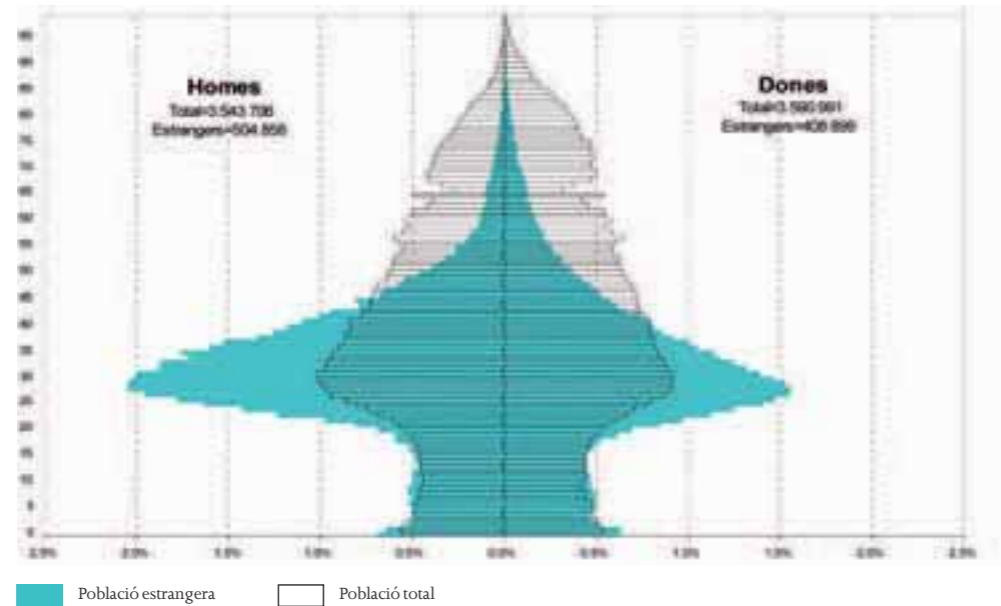
Un altre signe de diversitat és el que es recull en les estructures per sexe i edat del total d'estrangers respecte al total de la població de Catalunya, i de cadascuna de les nacionalitats comparades entre elles.

Al primer cop d'ull es pot veure clarament que la diferència d'estructura entre el conjunt de la població de Catalunya i el de la població estrangera (vegeu figura 1, p. 54) es deu a la joventut que caracteritza els fluxos migratoris de caire eminentment econòmic, els quals donen lloc a una piràmide molt jove amb una sobrerrepresentació de les edats entre els 25 i els 35 anys, que concentren la màxima activitat, mentre que la població del total de Catalunya mostra un envelliment progressiu, producte tant de l'escurçament de la base deguda al descens de la fecunditat des del 1976 com de l'anomenat envelliment per la cúspide, que resulta de l'allargament de l'esperança de vida, en la qual Catalunya posseeix màxims mundials l'any 2004, amb 76,3 anys d'esperança mitjana per als homes i 83,4 anys per a les dones. El pes en termes relatius respecte a la mateixa població estrangera i la població total és força divers i ens pot donar pistes sobre el seu impacte, independentment de les xifres absolutes de cada tram d'edat. D'aquesta manera, la població estrangera menor d'edat representa un 16% de la població estrangera i un 13,7% del total de persones de menys de 15 anys empadronades a Catalunya. En contrast, la població entre 15 i 64 anys, que representa el 82% de tots els estrangers, només representa el 15% del total de la població d'aquest grup d'edat a Catalunya, si bé mostra també força diferències entre els diferents grups quinquennals —per exemple, el grup de 25-29 anys i el de 30-34 anys abasten el 24,5% i el 22% de la població total, respectivament—; i, a l'últim, la població de més de 64 anys representa tan sols el 2,5% de tots els estrangers, i un reduït 2% de la gent gran de Catalunya.

En les següents piràmides (vegeu figura 2, p. 56), però, podem observar l'heterogeneïtat en la composició de les poblacions residents de diferents nacionalitats, que resumeix tant unes estratègies migratòries molt diferenciades com els avatars d'aquestes migracions, començant per la seva pròpia antiguitat. Amb la idea d'il·lustrar aquesta gran variabilitat hem triat quatre nacionalitats corresponents a l'Amèrica

Figura 1
Població total i població de nacionalitat estrangera resident a Catalunya, amb data 1 de gener del 2006

Font: Padró Continu de Població, Idescat, 2006.

Llatina—els equatorians i els colombians, que varen ser els protagonistes del salt de la migració llatinoamericana a l'inici del segle XXI, els argentins, en què se sobreposen fluxos antics i els que s'esdevingueren a partir de la crisi econòmica del 2001, coneguda com «el corralito», i els bolivians, perquè han estat els que han crescut més en els darrers dos anys—; la primera i la segona nacionalitats africanes, que corresponen als marroquins i als gambians; i a Europa hem triat els romanesos, com a representants dels països de l'est, i els alemanys, com a representants de la Unió Europea (ja que dels italians, encara que siguin la segona nacionalitat europea quant als immigrants, més d'un 20% són argentins que han obtingut la nacionalitat italiana abans d'emigrar a Catalunya); i, finalment, la primera i la segona nacionalitats d'Àsia, que corresponen a xinesos i pakistanesos.

Per nacionalitats, la immigració marroquina ha estat contínuament la més nombrosa des dels anys vuitanta. Així, respecte d'altres nacionalitats es destaca per l'antiguitat, fet que explica la presència d'infants a la base de la piràmide, tret que comparteix amb la dels gambians. Al mateix temps, però, l'estructura per sexes és el producte de processos migratoris en què

els homes són els pioners, i això explica l'important desequilibri entre els efectius masculins i els femenins que es pot observar (un 63% d'homes entre els marroquins i un 73% entre els gambians). Tot i que les dones que emigren de forma autònoma del Marroc puguin augmentar, la majoria d'elles segueixen estant relacionades amb xarxes migratòries familiars encapçalades per homes.

Els corrents migratoris procedents de l'Amèrica Llatina, per contra, es varen caracteritzar en molts casos pel fet que era la dona la protagonista indiscutible de les migracions (especialment les peruanes i les dominicanes, però també les equatorianes i les colombianes, i ara les bolivianes), bé que en altres casos (com el de les argentines) les diferències per sexes en els corrents migratoris eren gairebé inapreciables. Les regularitzacions del 2000 i el 2001 i l'anunci de demanda de visat varen ser aprofitats per algunes d'aquestes migradores per reagrupar els seus parents masculins, fet que explica en part la desproporció dels fluxos que varen arribar durant el període i el fet que en les piràmides del 2006 hagi disminuït molt la diferència entre homes i dones respecte al pasat (per exemple, entre les colombianes, amb un 55% de dones) o que gairebé hagi

desaparegut (53,5% de dones entre els equatorians). La migració més recent, la boliviana, és la que presenta una feminització més evident de la població, amb un 58% de tots els residents de sexe femení.

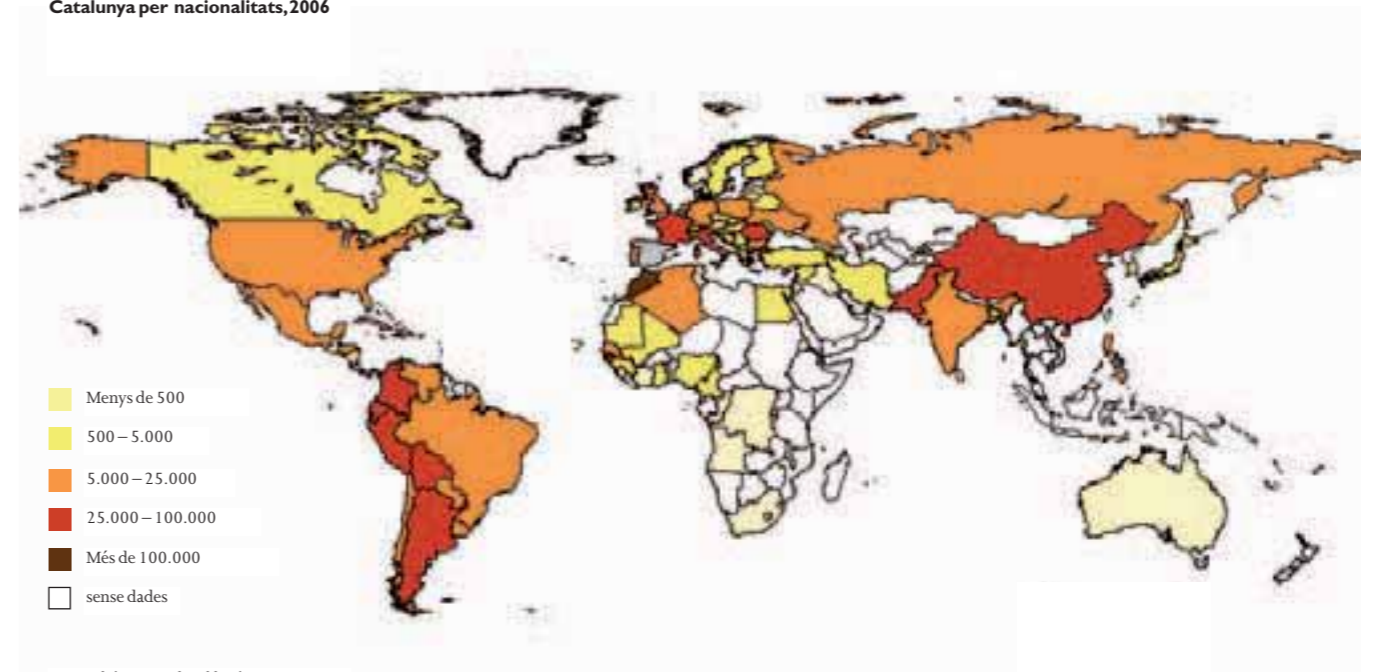
Les dues piràmides de població de nacionalitat europea representen un dels contrastos més grans. D'una banda, la població de nacionalitat alemanya, on es destaca l'envelliment corresponent a les migracions que s'han produït de persones que ranejaven a l'edat de la jubilació, a la qual en els darrers anys s'ha afegit una migració de joves adults, i, de l'altra, la piràmide romanesa, producte d'onades molt recents, sense diferències apreciables per sexes i amb pocs menors.

La disparitat és també la característica de les dues piràmides de nacionalitats asiàtiques: a la migració xinesa, més antiga i familiar, amb presència de diferents generacions i, notablement, de menors, s'oposa la migració hipermasculinitzada dels ciutadans pakistanesos (el 89% són homes).

Distribució territorial

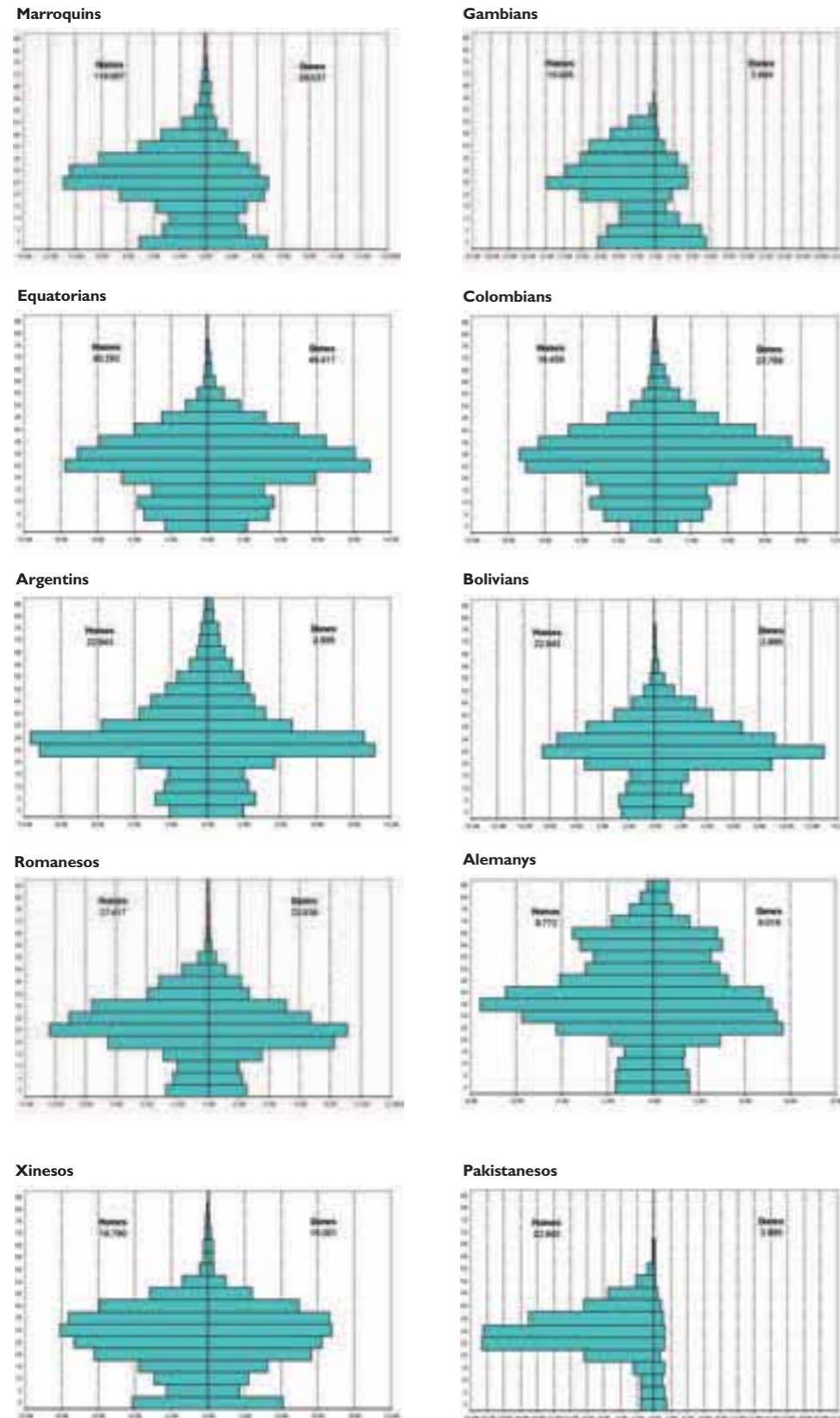
La distribució territorial de la població estrangera, vista des de l'àmbit municipal (vegeu mapes 2 i 3, p. 58), reflecteix els eixos de l'activitat econòmica i la demanda de treball. En termes absoluts, es destaquen les grans ciutats, començant per les de l'Àrea Metropolitana de Barcelona, amb la seva considerable demanda en el sector dels serveis, seguides per les capitals comarcals, que, com a nuclis d'una activitat econòmica rellevant, constitueixen un altre gran pol d'atracció de la població estrangera. Amb tot, cal indicar que, encara que l'Àrea Metropolitana de Barcelona concentra el 66% de tota la població estrangera, la distribució territorial de la població estrangera palesa que és molt present a tot el territori català: només a 28 dels 946 municipis de Catalunya no constava cap estranger empadronat. De la mateixa manera, convé assenyalar-ne la presència a tot el litoral, a causa de l'atracció exercida per l'ocupació en l'agricultura intensiva (igualmente present en algunes comarques interiors), la indústria hostalera i la construcció (remarcables

Mapa 1
Població de nacionalitat estrangera resident a Catalunya per nacionalitats, 2006

Font: Padró Continu de Població, 2006.

Figura 2

també en alguns municipis pirinencs), i l'oferta residencial i de lleure, en part aprofitada per ciutadans comunitaris jubilats. Àfrica i Europa són els orígens més difosos en el territori, que en conjunt reflecteixen tant l'antiguitat de les onades migratòries com la diversificació de les seves activitats, mentre que en el pol oposat els immigrants latinoamericans i asiàtics són els que estan més concentrats, amb una notable sobrerrepresentació a l'Àrea Metropolitana i, en general, als municipis amb més població.

A l'últim, si tenim en compte el seu pes relatiu, i atesa la morfologia dels municipis catalans, amb un gran nombre de municipis petits, la rellevància de la seva difusió en el territori encara es fa més palesa: una mica més de la tercera part de tots els municipis catalans tenen entre el 5 i el 10% de la seva població estrangera, i en 115 d'aquests municipis el percentatge depassa el 15%. El que interessa, un cop més, és veure'n la difusió en el territori i les diferents tipologies que presenten. Així, entre els municipis amb més població en termes relatius, en trobem de Girona, on Castelló d'Empúries és, amb el 45,6%, el municipi català on més pes té la població estrangera; de Lleida, amb Guissona, on arriba al 37%; de Tarragona, amb Salou, que presenta el 35% de població estrangera, o de Barcelona, amb Calella, on assoleix un 23%. Només observant aquests municipis ja es pot intuir que la població estrangera que hi viu i les activitats que hi desenvolupa són molt diferents, tot i que, dels vint municipis amb més de la quarta part de la població estrangera, tretze siguin gironins. A una altra escala, la concentració dins els mateixos municipis també pot arribar a nivells força importants, tant en els barris que s'han destacat sempre com a receptors d'immigració com en aquells més nous, precisament creats per a la immigració procedent de la resta d'Espanya als anys seixanta, com ho poden ser a Barcelona el Raval, que aplegava un 45,7% de població estrangera el 2006, o Trinitat Vella, que n'aplegava un 27,5%.

Oratori de Mataró.

L'impacte demogràfic de la immigració internacional

Sobre el volum i l'estructura: alentir l'envelliment

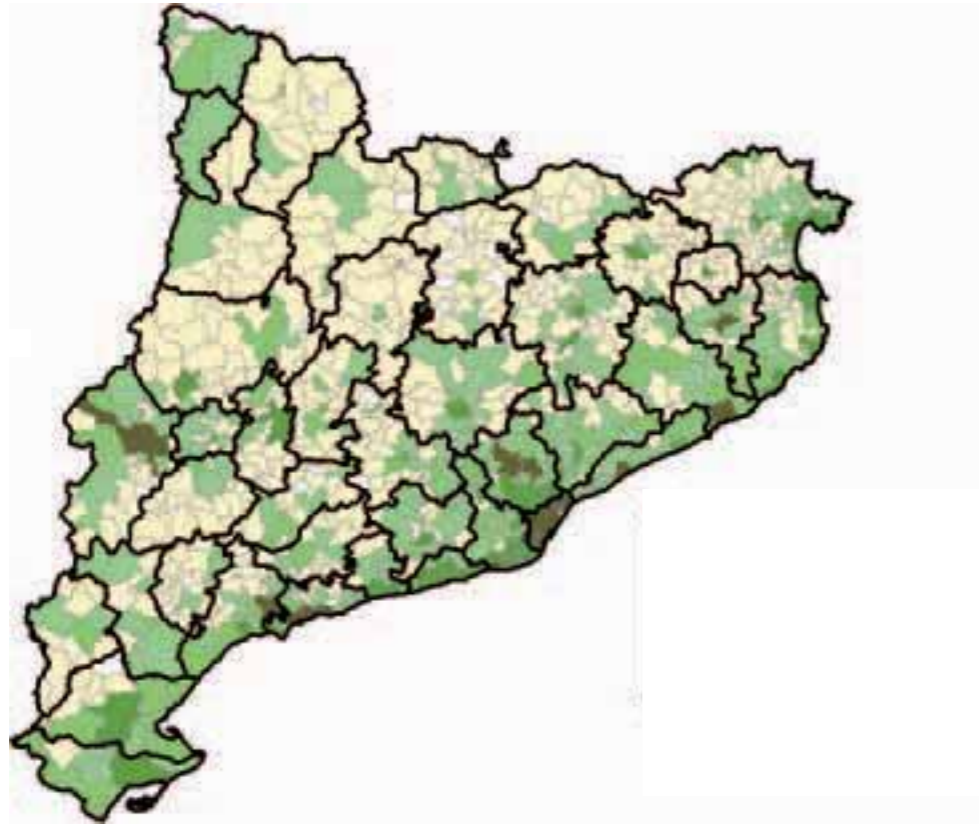
El primer impacte de la immigració ha estat, com hem vist, el que s'ha produït sobre el volum de la població resident a Catalunya, atès que aquest salt cap als set milions d'habitants ha estat degut gairebé exclusivament a l'aportació migratòria. El segon, i no menys transcendent, ha estat el que ha tingut sobre l'estructura de la població alentint-ne el procés d'envelliment. D'aquesta manera, sense la immigració estrangera, la població més gran de 64 anys, que el 2006 era del 16,5%, hauria augmentat fins al 18,5%, mentre que la població de menys de 15 anys, que actualment és del 14,3%, gairebé no hauria variat, ja que s'hauria mantingut en un 14% (i encara aquí comptem els fills d'estrangers que han obtingut la nacionalitat espanyola). Però la principal aportació, en termes d'estructura, s'ha donat durant aquests anys en els grups d'edat de les generacions nascudes durant el *baby boom*, les generacions que els demògrafs anomenem «plenes», i això vol dir que ha exagerat encara més el perfil per sexe i edat

Mapa 2
Població de nacionalitat estrangera als municipis de Catalunya, en xifres absolutes, 2006

Font: Padró Continu, 2006, INE.

- Sense residents estrangers
- Menys de 100 persones
- Entre 101 i 500 persones
- Entre 501 i 2.500 persones
- Entre 2.501 i 10.000 persones
- Més de 10.000 persones

Mapa 3
Població de nacionalitat estrangera als municipis catalans, en xifres relatives, 2006

Font: Padró Continu, 2006, INE.

- Sense residents estrangers
- Menys de 2,5%
- Entre 2,51% i 5%
- Entre 5,01% i 10%
- Entre 10,01% i 15%
- Més de 15%

de la població catalana. Aquesta evolució contradiu de forma clara aquells que expliquen les migracions a partir dels dèficits estructurals de la població receptora. Per entendre'ns, els immigrants no arriben atrets per la manca de joves (o per l'excés relatiu de vells), ni per la baixa fecunditat del país. Els propers anys, efectivament, els migradors que arribin faran créixer sobretot els efectius de les generacions «buides» nascudes durant els anys de davallada de la fecunditat, i l'explicació més plausible d'aquest fet és l'edat eminentment jove i constant a la qual s'efectuen les migracions, a part dels processos de reagrupament familiar que les acompanyen i que canviaran fonamentalment l'estructura de la població estrangera per bé que seguiran tenint menys ressò en l'estructura de la població total.

Sobre la nupcialitat

Amb el creixement del nombre de persones estrangeres i el temps que fa que ja arribaren els primers immigrants estrangers, ha crescut també el nombre dels matrimonis en què ells participen. Així, si fa deu anys els matrimonis en els quals com a mínim hi havia un cònjuge estranger representaven el 5% dels celebrats a Catalunya, els 6.095 matrimonis d'aquest mateix tipus celebrats el 2005 han significat el 19,7% del total. D'aquests, 2.891 corresponien a cònjuges que eren ambdós estrangers, i 3.204, a matrimonis en què un dels membres era estranger i l'altre de nacionalitat espanyola, sense, però, que puguem saber quants d'aquests matrimonis corresponen a persones immigrades nacionalitzades espanyoles. Amb tot, més que no el volum dels matrimonis o la incidència en la nupcialitat general, el que s'haurà de tenir en compte és la influència sobre les característiques i el perfil dels matrimonis. D'aquesta manera, els estrangers han contribuït a l'augment de les segones núpcies i a l'augment del matrimoni civil de forma molt significativa, alhora que en menor mesura han fet créixer també els matrimonis celebrats per altres ritus que no són catòlics.

Sobre la fecunditat

Quan es parla de l'impacte de la immigració, sovint es fa referència al paper que els corrents migratoris tenen en la natalitat i la fecunditat a Catalunya. Igual que passava amb la nupcialitat, la conseqüència esperada del creixement dels efectius i de l'antiguitat de les onades migratòries és l'augment del nombre de naixements, com efectivament ha succeït. Si el 1998 (que és el primer any en què es registra la nacionalitat de la mare i del pare) el nombre de naixements amb algun progenitor estranger representava el 8% del total, el 2005, amb 12.872 naixements, el percentatge va augmentar fins al 23,3%. Sense aquesta aportació, el creixement natural de l'any 2005, que significà el 13% del total del creixement de la població a Catalunya, hauria passat a ser negatiu. Però si ho veiem d'acord amb l'indicador sintètic, l'anomenat Índex Sintètic de Fecunditat, que representa el nombre de fills per dona, la seva contribució hauria estat de tan sols 0,1 fills de més, és a dir que, en comptes d'1,4 fills per dona, se n'haurien enregistrat 1,3. En resum, si l'aportació dels naixements dels estrangers és notable tant en termes absoluts com pel que fa al component final del creixement de la població, no ho és encara quant a l'impacte sobre la fecunditat global. Més que la intensitat de la fecunditat de les estrangeres, que era d'1,8 fills per dona, amb fortes variacions segons les nacionalitats, el que és primordial de retenir és, d'una banda, les diferències de calendari, amb una pauta molt endarrerida per a les dones de nacionalitat espanyola, ja que el nombre més elevat de naixements el trobem en mares de 32 anys, cosa que contrasta amb la relativa precocitat de les estrangeres, que l'assoleixen als 22 anys, i de l'altra, el fet que l'increment del nombre de fills de les estrangeres es deu sobretot a l'extraordinari creixement del volum de dones en edat fèrtil entre elles, a causa del boom migratori dels darrers anys.

Sobre la distribució geogràfica

En general, l'interès per l'impacte de la immigració sobre el territori s'ha centrat en dos aspectes. El primer d'ells consistia a esbrinar si les migracions agreujaven o disminuïen els desequilibris seculars de la distribució de la població al territori català. I el segon abraçava tots els aspectes relacionats amb la concentració i la segregació de la població estrangera dins els municipis.

En el primer cas, haurem de constatar que la gran difusió de la població estrangera en el territori ha contribuït a reequilibrar parcialment la distribució territorial de la població reviscolant els nuclis centrals que, com el mateix municipi de Barcelona, amb la seva saturació, es creia que havien perdut empena, alhora que moltes vegades suposa una revitalització dels casos extrems en pobles que presentaven pautes de despoblament progressiu. En el segon cas, s'observa en termes generals que els comportaments de les nacionalitats són molt diversos, i que en principi és el territori qui filtra la població segons les característiques socioeconòmiques dels que acaben d'arribar. També s'ha vist que la concentració per ella mateixa no pressuposa riscos d'exclusió, i que, només quan

va acompanyada d'una concentració de la pobresa, ens pot indicar casos clars de discriminació que podrien desembocar en processos de guetització.

L'arribada d'immigrants als municipis catalans accelera la sortida de població no immigrada, però aquest fenomen, ara per ara, es deu més al fet que dóna sortida al mercat immobiliari, permetent la millora residencial dels antics estadants, que a una franca aversió a compartir el mateix territori. La paradoxa pot ser, doncs, que, mentre que amb l'arribada d'immigrants la població hi guanya, els territoris o les característiques de la població que resideix en un mateix barri poden romandre estancades o fins i tot poden empitjorar.

Reptes de futur

La immigració, com hem vist, ha estat a Catalunya l'eix vertebrador de la dinàmica demogràfica gairebé ininterrompudament, com a mínim durant tot el segle xx, i aquesta és també la gran diferència respecte de la resta d'Espanya, que en el seu conjunt ha estat un indret d'emigració fins fa ben poc. Quan les migracions s'han aturat, això ha estat un mal senyal per al país. Les migracions per elles mateixes no són bones ni dolentes, sinó que el resultat dependrà de l'ús que se'n faci, de la capacitat d'acollida del país i, a la fi, de la manera com els immigrants s'integrin al cos social on arriben, en el qual molts, encara que no pas tots, arrelaran i amb el qual acabaran per fusionar-se, ells o la seva descendència. Perquè, siguin quins siguin els guanys conjunturals de la immigració, són les persones i la seva descendència, com a nous ciutadans, el gran llegat que aporten. Quan la migració és massiva, com ho ha estat aquests darrers anys, posa a prova la situació d'un país: n'assenyala els punts forts i els punts febles, però sobretot exigeix que es doni resposta als reptes que presenta, reptes que demanen, sens dubte, el control qualitatiu i quantitatiu de les migracions, però que se situen, la majoria d'ells, lluny de les fronteres de la demografia.

Locutori a Guissona, població de la Segarra amb un 37% d'immigració.

La immigració no és un joc, com tampoc no ho és l'impacte que té i tindrà sobre l'evolució demogràfica de Catalunya, ni, en un nivell més gran, el que té i pot tenir sobre l'evolució econòmica o cultural de la societat d'acollida. Ben al contrari, el que sí que podem afirmar és que el futur de Catalunya, tant en la seva dinàmica demogràfica com en el desenvolupament econòmic i social, dependrà de la immigració actual, del seu volum, de les seves característiques, però especialment de la seva integració. En un moment en què es discuteix sobre suposats models d'integració dicotòmics comptant, per una banda, amb l'anomenat «model anglosaxó» i, per l'altra, amb l'anomenat

«model francès», no seria sobrer fer una relectura de l'experiència històrica de Catalunya, amb les seves dificultats, les seves excentricitats i els seus encerts. En el fons, els anomenats models dicotòmics tradueixen les experiències històriques de la construcció nacional (i al seu moment colonial) de la Gran Bretanya o dels Estats Units, per un costat, i de França, per l'altre, que amb variacions es van repetint en els estats. Les raons de les persones per migrar i les causes macroeconòmiques no han canviat, ni varien substancialment en un espai o un altre: allò que varia és la percepció que d'aquests migradors, segons les seves diferents característiques, tenen els llocs receptors, on el filtre d'aquesta mirada era i segueix essent la imatge que un país té de la seva identitat i del seu futur. Arribats en aquest punt, sí que hem de dir que, sense ser un joc, en matèria de migració qui guanya és qui més arrisca, qui és més generós en la seva definició de país i, per tant, en la seva capacitat d'integració, mentre que qui més pot perdre és aquell que sigui més restrictiu. Per a Catalunya, doncs, l'experiència històrica ha de constituir un gran avantatge.

Les migracions per elles mateixes no són bones ni dolentes, sinó que el resultat dependrà de l'ús que se'n faci, de la capacitat d'acollida del país i de la manera com els immigrants s'integrin.

Xinesos treballant en un escorxador, l'Espluga de Francolí.

5

Identitat i diversitat

Dolors Oller

Dolors Oller i Sala és llicenciada en Dret per la Universitat de Barcelona i està especialitzada en Dret Constitucional. És professora de Moral Social a l'Institut de Ciències Religioses de Barcelona (ISCREB) i professora col·laboradora al Departament de Ciències Socials d'ESADE (Universitat Ramon Llull).

Objectius

En un moment d'augment de la diversitat cultural en el si de les nostres societats, s'escau d'apropar-nos al tema de les identitats —personals i col·lectives, culturals i nacionals— i a la manera com gestionar-les.

Les qüestions que cal plantejar són si els catalans podem mantenir (o recrear) la nostra identitat nacional i cultural i, alhora, donar acollida i reconèixer les noves formes culturals de vida derivades dels nous fluxos migratoris, i també com ho farem i quins valors posarem en joc.

La resposta que doni la societat catalana a la immigració forma part de la seva autocomprensió com a societat, com a poble. Per això s'ha pogut dir que la immigració té un efecte de mirall a tots els nivells, des de l'individual fins al social. Així, les polítiques d'immigració són també una part fonamental dels processos de construcció política de la identitat nacional pròpia, en tant que polítiques de reconceptualització i redefinició de la comunitat. La qüestió clau és com incloure els nous immigrants de manera que desenvolupin un mínim sentit de pertinença per aconseguir estabilitat i cohesió socials, dins del respecte a la pluralitat cultural i al manteniment de la nostra pròpia especificitat nacional i cultural.

De fet, les transformacions que tenen l'origen en la immigració reforcen la necessitat de la nació catalana de definir-se com a comunitat cultural i política, de reformular la seva identitat per no diluir-se i de replantejar-se les bases de la convivència i els valors que en deriven. Això ens porta al debat sobre quina cultura pública ha de delimitar la forma de relació entre grups i persones en el si d'una societat.

Un expert canadenc, Joseph H. Carens, postula l'obligació de la comunitat d'acollida de comunicar als immigrants quines són les expectatives legítimes que té com a societat distinta de la dominant. I s'inclina per plasmar aquesta obligació en l'establiment d'un «contracte moral» entre la comunitat d'acollida i els immigrants.

Aquest «contracte» proporcionaria les bases normatives i assenyalaria els valors que legitimen les obligacions de cadascuna de les parts en el procés d'integració. Així, per part dels nous immigrants, el respecte a la llengua oficial de la nació minoritària receptora, així com als principis liberaldemocràtics i de respecte als drets humans; i, per part de la societat receptora, l'obligació de respectar la identitat dels immigrants i d'adequar-se a les seves demandes culturals. La construcció d'una societat distinta no implicaria, doncs, necessàriament, actuacions fortament assimilatòries.

Músics sud-americans, Barcelona.

Raval, Barcelona.

Constatacions

L'opinió pública catalana ha anat canviant la seva visió de la immigració. Les enquestes demostren el pas d'una visió marcadament positiva de la immigració al recel davant la consideració de la immigració com a «massa» (en el sentit no sols d'«excés», sinó també de «massa crítica», amb els seus costums, les seves maneres de pensar, etc.), per haver augmentat ràpidament i concentrada, sobretot en algunes zones, de manera que s'ha fet visible. Si encara fins als darrers anys del segle passat els ciutadans es mostraven força despreocupats pel tema —malgrat l'increment de la immigració que ja es vivia—, avui comença a veure's la immigració com a possible generadora de conflictivitat. Ja el 2001 es percep aquest canvi de tendència amb manifestacions de reticència davant el fenomen migratori i amb apel·lacions a controlar la immigració més ostensibles. Un percentatge considerable de ciutadans (un 42% el 2001, segons dades del CIS) considera que són «massa» els immigrants que tenim i, en coherència amb aquesta percepció d'excés, ha augmentat també significativament el nombre de persones que considera que la immigració és un dels problemes principals del país. El febrer del 2001 la immigració ocupa el tercer lloc entre els problemes considerats més importants, assenyalat per un 31% dels entrevistats, molt per sota de l'atur (67%) i el terrorisme (65%), però per sobre de problemes com les drogues i l'alcoholisme (16%). Guanya terreny, així mateix, la idea que pot representar un cert perill per a la identitat pròpia, de manera que l'opinió pública espanyola —i catalana— se situa a nivells europeus pel que fa a aquesta qüestió.

Una cosa similar es pot dir respecte a la consideració de la immigració com a perill per a l'ordre públic, si bé les estadístiques de comissió de delictes i del nombre de població reclosa ho desmenteixen. Cal destacar que els que imaginem que els immigrants provoquen un augment de la delinqüència es concentren en les ciutats de més d'un milió d'habitants, i la seva resposta pot estar clarament motivada per una percepció estereotipada de la realitat que associa delinqüència creixent amb població immigrant també en augment, concentrada en barris considerats cada cop més insegurs. Aquí el col·lectiu més perjudicat és el nord-africà, cosa que no podem deixar de connectar amb l'11-S i el nostre 11-M, amb la conseqüent islamofòbia i els recels envers col·lectius musulmans que han generat a tot el món i, també, a les nostres societats.

Igual que en els resultats de les enquestes, en els grups de discussió hi ha una predisposició a concedir als immigrants, sense distinció del seu estatus legal, tota mena de drets socials (dret a cobrar el subsidi d'atur si ha cotitzat, dret a l'educació i a la sanitat). Hi apareix l'argument que els immigrants han de contribuir també a finançar el sistema públic de benestar si se n'han de beneficiar, ja que, si no fos així, estarien competint d'una manera deslleial i injusta. En aquest sentit, els ciutadans expressen un clar rebuig a la discriminació positiva dels immigrants. Les mesures de suport específic als immigrants són denunciades de manera pràcticament unànime: «Que se'ls ajudi perquè no vinguin; però, si vénen, que no se'ls doni cap tracte de favor.» Així, les ajudes destinades a facilitar-los l'inici d'activitats empresarials mitjançant exempcions d'impostos, les facilitats per accedir a les guarderies o als col·legis públics i per llogar habitatges són comentades molt negativament. Es compara la situació de l'immigrant que rep aquesta ajuda amb la de l'ancià espanyol amb una pensió insuficient, amb la del jove que no pot independitzar-se i comprar un habitatge, amb les dificultats de qui vol

Casament jueu, Barcelona.

començar un negoci. I es conclou que la discriminació positiva a favor de l'immigrant és injusta.

Pel que fa a l'àmbit de l'educació, s'enregistren queixes per la posició avantajosa dels immigrants en l'accés als centres públics i pel criteri de renda que s'utilitza en la selecció d'alumnes. També s'està en desacord amb l'alteració de l'homogeneïtat cultural i lingüística que comporta la presència de molts nens immigrants a les aules, i es constata com aquest fet complica la docència. El resultat de tot això és un descens general del nivell educatiu a l'aula que, en conseqüència, produeix la fugida de nens autòctons cap als centres concertats on, fins ara, el percentatge d'immigrants segueix essent molt més baix. Els problemes específics per la incorporació dels immigrants s'afegeixen a una situació molt deteriorada de l'ensenyament mitjà causada pel descens del nivell educatiu dels alumnes, el fracàs escolar a l'ESO i el batxillerat i els problemes de disciplina a les aules, significatius entre els alumnes espanyols, però agreujats en el cas dels alumnes procedents d'alguns països, com ara els marroquins o els dominicans. El resultat de tot això és que la immigració pot provocar una segregació ètnica o nacional en el sistema educatiu finançat amb fons públics. Allà on hi ha una presència important d'immigrants, els nens catalans i espanyols tendeixen a anar als col·legis concertats, i els immigrants, als públics.

D'ençà del 1993 i en una progressiva evolució, s'ha anat definint un model propi d'acomodació de la immigració a Catalunya, caracteritzat com a model d'integració, respectuós amb les diferències culturals i que pretén implicar tots els actors, públics i privats. Segons aquest model (oposat als models multimosaic i assimilatori), a partir de la igualtat de drets i deures, els nousvinguts tenen la possibilitat de formar part del teixit social del país acceptant i enriquint els valors comuns.

Identitat i integració

Entenem per integració l'acomodació de tots els individus i els grups d'una societat en un marc institucional comú on es respectin els seus drets de llibertat i d'igualtat i les seves diferències d'identitat, i on se'ls pugui exigir responsabilitats pels seus actes. La inclusió en aquest marc comú no vol dir de cap manera exclusió, ja que cada persona o cada grup ha de poder expressar tant el consens com el dissens: en això rau la capacitat de participació, pilar fonamental de la democràcia.

La nova identitat col·lectiva resultant es recolza en la participació en la vida cívica, social i política i no pas en els orígens culturals o nacionals de les persones. S'assoleix aquesta integració quan s'arriba a compartir una certa identificació amb els altres i una voluntat de pertànyer a un espai comú que exigeix deures i atorga drets tant a la població que arriba com a la que acull, tot i que, inevitablement, l'esforç més important l'hauran de fer les persones que arriben.

La integració ha d'operar sobre la base d'identitats complexes i lleialtats múltiples. I això només pot ser viable si som capaços de construir un espai públic on tots els habitants de Catalunya es puguin trobar com a éssers humans i com a ciutadans, amb els seus drets reconeguts i amb els seus deures assumits.

D'altra banda, no podem separar el pluralisme cultural o de la identitat i les qüestions socials. Sense projecte compartit no és possible gestionar les polítiques socials. La cohesió social, imprescindible si volem viure en societats humanes, exigeix, a més de garanties socials, referents i valors compartits amb els quals els ciutadans puguin identificar-se. La integració cultural no pot ser considerada un procés independent de les condicions polítiques, laborals, econòmiques i socials de la immigració.

No hi ha un únic model d'integració. Però el compromís amb els principis democràtics i liberals estableix els límits de qualsevol política d'immigració.

No podem partir d'una idea unilateral d'integració i pretendre que els nousvinguts siguin els únics que hagin de fer l'esforç d'integrar-se: es tracta d'un procés d'adaptació recíproca. El repte és com adaptar la nostra societat i nosaltres mateixos a la necessitat intercultural que implica la immigració i aconseguir, així, una convivència entre ciutadans de diferents orígens que eviti l'enfrontament, els guetos i la marginació.

Conclusions i propostes

Les identitats i les cultures no són estàtiques i fixes, no són totalitats tancades i sense fissures, sinó que són dinàmiques: recreen i reinterpreten les seves tradicions i estan obertes a les influències d'altres cultures i altres grups.

Per tant, en determinades condicions, no han de ser necessàriament incompatibles el desig de mantenir una identitat nacional i cultural pròpia i el desig de fer-les evolucionar, de fer-les permeables o obertes a noves influències.

La presència d'un significatiu nombre d'immigrants en el territori d'una nació sense estat com Catalunya afecta la seva identitat com a nació i les possibilitats d'exercir l'autogovern.

La manera de gestionar la immigració i la multiculturalitat que comporta és transcendental perquè no es dilueixi la identitat nacional.

Les polítiques de gestió de la identitat i la multiculturalitat que es posin en marxa hauran de respectar el marc democràtic i els valors de la tradició liberaldemocràtica, que ens serviran per valorar les iniciatives que es prenguin. Partim de la base

que volem seguir vivint en una societat liberal i en una societat democràtica i que el respecte i el compliment d'aquest requisit és una condició fonamental per a l'acceptació i l'acollida dels immigrants.

La integració dels immigrants ha de comportar un doble procés de transformació: el de la identitat dels mateixos immigrants i el de la identitat de la societat receptora. Això, al seu torn, comporta un procés de transformació de l'autocomprensió de la societat receptora com a comunitat política i cultural. Els immigrants han de ser també conscients, com nosaltres, que se sotmetran a aquest procés de transformació.

Les demandes dels immigrants i les de les minories nacionals, si bé potencialment conflictives, no són necessàriament incompatibles. La qüestió cabdal és si Catalunya com a nació pot acomodar en el seu interior la multiculturalitat que té l'origen en la immigració sense que aquest fet afecti negativament les demandes a favor d'un autogovern capaç de garantir l'especificitat de la seva identitat. Les demandes dels immigrants i les dels catalans poden, sinèrgicament, interaccionar. Per posar un exemple, mentre que és possible que molts catalans pensin

que els immigrants haurien de compartir valors i actituds per promoure l'afecció pel país i pel nostre sistema democràtic, és possible també que els immigrants pensin que els catalans haurien de compartir o repartir millor la riquesa del país, els llocs de treball, els salaris, l'habitatge, etc. La sinergia, en aquest cas, haurà de consistir a saber creuar valors liberals i democràtics amb valors redistributius i de justícia social.

És molt important desenvolupar un projecte de construcció nacional axiològicament obert, inclusiu, capaç d'acollir les diferents minories culturals en el si de la nació. Per tant, és del tot convenient que la immigració formi part de la política de construcció nacional i que els immigrants hi puguin tenir un paper.

Cal ser conscients, però, que aquest procés serà llarg. Compartir una visió i un mateix projecte de país requereix una llarga convivència, potser de generacions, el desenvolupament d'interessos comuns, de lligams sentimentals, de models mentals compartits, de compromís i confiança mutus i també d'una llengua comuna per comunicar-se.

Des d'aquesta perspectiva de llarg termini, sembla més adient aconsellar estratègies de *soft power*, basades en la capacitat d'atracció, la flexibilitat, l'obertura i la paciència, combinades, si hi escau, amb accions puntuals de *hard power*, que no pas el desenvolupament únic d'accions impositives i punitives. Els processos d'identificació no depenen només de lleis, sinó també, i sobretot, de lligams, vincles afectius, emocions i sentiments establerts entre els individus i els diferents col·lectius. Cal traduir els processos d'identificació en sentiments d'identificació.

El vincle entre polítiques d'immigració i gestió de la pertinença a la comunitat nacional és d'una gran transcendència per a les nacions minoritàries i el seu futur. En aquest sentit, la gestió de la integració dels immigrants apareix vinculada

estretament al mateix autogovern (competències i recursos), a la seva fortalesa i als valors que deriven del model d'integració que impulsa. Cal tenir present que una mala regulació de la immigració pot afectar negativament el projecte de construcció nacional.

Convé gestionar no sols recursos i competències, sinó també identitats, formes de pertinença a una comunitat. Això ho han de fer tant l'estat-nació respecte a les nacions minoritàries com les nacions sense estat respecte a les minories culturals internes. És en aquest context on cal situar nocions com les de ciutadania múltiple i pluralitat d'identitats nacionals o culturals.

És una condició imprescindible generar i mantenir a Catalunya una cultura pública comuna que serveixi de referència per a l'educació pública, la deliberació política i la mobilitat social i econòmica. Davant la presència d'immigrants, aquesta cultura pública comuna basada en valors i procediments compartits ha de ser accessible i permeable per tal de poder incloure elements de la cultura dels immigrants.

Tot partint de la defensa i l'acceptació dels valors liberaldemocràtics i dels valors socials i redistributius, la societat catalana ha de respectar, reconèixer, acceptar i valorar en l'espai públic les diferències culturals dels grups minoritaris sense que

Cal construir un concepte de ciutadania basat en el sentiment de pertinença, una ciutadania necessàriament inclusiva, que no exclogui cap resident dins del seu territori.

això n'estigmatitzi els membres i els privi d'oportunitats. Aquesta combinació d'igualtat i diferència representa l'aspecte més nou i desafiant de l'actualitat, ja que cap de les ideologies tradicionals vigents (liberalisme, republicanisme, socialdemocràcia) no ha sabut tractar-lo satisfactòriament. S'ha de facilitar el reconeixement dels diferents grups ètnics, lingüístics, religiosos... i de les seves pràctiques, però també s'han d'impulsar el contacte, l'intercanvi i el lligam amb altres menes d'associacions fins al punt d'aconseguir fer emergir un sentiment compartit d'identificació amb el país. D'aquesta manera hi haurà manteniment, transformació i superposició d'identitats.

Cal construir un concepte de ciutadania basat en el sentiment de pertinença, una ciutadania necessàriament inclusiva, que no exclogui cap resident dins del seu territori autogovernat, per tal que els immigrants hi tinguin els mateixos drets (inclosos els culturals) que els altres grups.

La llengua pròpia de Catalunya i, per tant, les polítiques lingüístiques adquireixen un paper fonamental a l'hora de vertebrar la integració dels nousvinguts. Exigir als immigrants que s'adaptin culturalment, aprenguin la llengua oficial i n'acceptin el paper central, assumeixin els valors democràtics i participin en el procés de construcció d'una «societat distinta», en terminologia de Carens, a la societat majoritària, tot plegat és legítim si es dóna en el marc d'un projecte plural, que respecta les diferències culturals de tots de manera equitativa. La cultura i la llengua catalanes poden ser vistes i utilitzades, i han de ser-ho, com allò que uneix tots els qui viuen a Catalunya. Com diu Josep Maria Terricabras, «saber català a Catalunya significa fer un pas decisiu per accedir a la plena ciutadania, vol dir aconseguir que la llengua sigui lligam d'unió entre nosaltres, no un element de separació». Això, però, comporta al mateix temps la redefinició del concepte de cultura pública comuna.

En la gestió de la multiculturalitat cal adoptar una perspectiva d'interculturalitat, perquè no ens convenen ni un mosaic de cultures aïllades ni un mestissatge que porti a la dissolució. La interculturalitat s'ha d'entendre com un compromís de reconeixement recíproc i de relació activa i participativa entre els diferents grups culturals presents a la societat. Només així es pot aspirar a configurar conjuntament un marc de convivència sostenible i un projecte compartit de futur.

En aquest marc intercultural flexible, equitatiu i sostenible, la llengua i la cultura catalanes hi han de fer d'eix vertebrador. La primacia de la cultura en el seu espai històric és la condició de la diversitat equitativa.

Això implica que hem d'anar més enllà de la integració legal. Per integrar realment, s'han d'incloure diverses lògiques, de forma equitativa.

Davant la inevitabilitat del fet immigratori, hem d'aprendre a conviure i, per tant, aprendre a passar de la mera coexistència a la convivència. En societats tan heterogènies com ja ho és la nostra –i encara ho

serà més en el futur–, convé veure-hi la diversitat com quelcom valuós, i el pluralisme cultural, com un valor que val la pena protegir, no sols com un fet que ha de ser tolerat.

Urgeix no veure la immigració com un problema, sinó com una oportunitat. A més dels problemes econòmics que ajuda a solucionar, aporta rejueniment a la societat i, en aquest sentit, pot «injetar» dinamisme i desig de transformació a una societat envellida. També ajuda a incrementar la població escolar. D'aquí la importància de les polítiques escolars d'integració i que l'escola esdevingui una peça valuosíssima en el procés d'integració de les famílies immigrants i d'integració en general: en l'educació hi ha la clau d'una societat plural i integrada.

Cal tenir present la nostra història i no descartar la similitud de moltes situacions i processos migratoris viscuts. Hem d'exercitar la memòria històrica i afavorir el pas de la comunitat de memòria (d'on venim, passat) a la comunitat de projecte (cap on volem anar, què volem compartir, futur).

Convé que la integració dels immigrants no ens desintegri com a nació, i a la vegada que puguem créixer en cohesió social i integració interna.

Malgrat els resultats optimistes d'algunes enquestes, una anàlisi més profunda de la nostra societat pot detectar signes clars d'etnocentrisme i d'intolerància. Cal vigilar-los per tal que no es transformin potencialment en racisme i xenofòbia davant el creixement accelerat de la immigració i la seva concentració en determinades zones. No deixa de ser preocupant, des de la perspectiva de la reelaboració conjunta de la identitat, l'augment de la reticència de la població autòctona a una interrelació amb els immigrants que suposi un grau màxim d'intimitat, com el matrimoni i les relacions d'amistat. En canvi, augmenten les relacions «menys voluntàries», com les de treball i veïnatge. Així mateix, podem constatar la dificultat de saber viure realment el que implica una societat multicultural i, per tant, el respecte no sols al pluralisme ideològic, sinó també al cultural.

El recel i la por envers allò que és diferent només s'esvairan en la mesura que aprenem a conviure-hi, sense que això vulgui dir abdicar la nostra manera de ser i de fer, les nostres conviccions i els nostres valors. Cal, doncs, impulsar espais de trobada i convivència entre els diferents grups presents a la societat i evitar guetos. La nostra cultura pot enriquir-se i, en certa manera, reinventar-se en la interacció amb les altres.

És important construir espais comuns que permetin la permeabilitat de valors.

Catalunya està plenament legitimada per establir un «contracte cívic» amb els seus immigrants que tingui implicacions per a totes dues parts, un contracte que contingui un mínim polític i moral raonable que es tradueixi en drets i deures per a tothom.

Si volem crear les condicions necessàries per conviure, que possibilitin la identificació dels immigrants amb la societat d'acollida, no hem de considerar-los només éssers econòmicament útils, sinó també éssers humans amb drets i deures, per la qual cosa han de poder aspirar al desplegament ple de la seva personalitat. No hem d'oblidar, en aquest sentit, que la igualtat de drets i deures és un requisit imprescindible per a l'exercici d'una ciutadania responsable, i que és fonamental la participació dels immigrants en l'àmbit social en què s'insereixen. Veure la immigració des d'una perspectiva merament econòmica és erroni. Convé valorar-la com un fenomen que té nombrosos aspectes d'enriquiment cultural i social per a nosaltres.

Convé que la integració dels immigrants no ens desintegri com a nació, i a la vegada que puguem créixer en cohesió social i integració interna, respectuosa amb el pluralisme cultural.

Alumnes del CEIP Perú, del barri de Sants de Barcelona, amb Francesc Candel, autor d'*Els altres catalans*.

6

L'expressió literària de la mobilitat i de l'arrelament

Àngels Pascual

Jordi Cardelús

Àngels Pascual de Sans és llicenciada en Ciències per la Universitat de Barcelona i es dedica des de fa anys a l'ensenyament i a la recerca en el camp de les ciències socials. El seu interès professional se centra actualment en temes de mobilitat, migracions i assentament de la població, i en la metodologia de la recerca. És professora del departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona i directora del Grup de Recerca sobre Migracions (GRM) de la mateixa universitat. Membre de l'Institut d'Estudis Catalans.

Jordi Cardelús Benavent és llicenciat en Economia per la Universitat de Barcelona i Maîtrise en Sociologia per la Universitat de París. En diferents moments de la seva activitat professional ha portat a terme recerques relacionades amb la mobilitat de la població, especialment sobre migració interior i retorn.

La mobilitat de les poblacions és un fet present al llarg de tota la història de les societats humanes. En tots els temps, i a tot arreu, els desplaçaments espacials formen part de la vida, com també en forma part la vinculació de les persones i dels grups humans amb els llocs on habiten. Tant les migracions com l'arrelament solen ser experiències fortes, que es manifesten amb tota la variació i tota la complexitat del conjunt de la vida mateixa. No són esdeveniments puntuals, sinó que tenen la seva gestació i es perllonguen en el temps, i afecten profundament les persones i la seva manera de ser, tant individual com col·lectiva. No és gens estrany, doncs, que la literatura s'hagi ocupat sempre d'aquests temes.

També se n'han ocupat, és clar, totes les branques del que es coneix com a ciències socials. Darrerament, més que ocupar-se'n, es pot dir que s'hi han abocat —en el vessant de la migració—, i gairebé sempre ho han fet reconeixent que el tema va més enllà que la mateixa disciplina, que cal una aproximació des de diferents punts de vista. Han parlat de transversalitat, d'interdisciplinarietat i altres propostes per l'estil, sempre dins l'àmbit de les disciplines acadèmiques. Però la literatura —que és tot un altre registre—, en aquest com en d'altres temes centrals de la vida, sovint s'avança de bon tros, amb les seves intuïcions i l'encert de la seva expressió, a les ciències socials. Això pot semblar paradoxal, tenint en compte que la ciència es considera la via per excel·lència per arribar al coneixement, però també és força lògic

pel fet que es tracta d'una via, la ciència, que avança per altres camins, amb una metodologia estricta que pot encotillar les idees dels que s'hi dediquen. La literatura és una cosa ben diferent, no apunta a l'anàlisi, sinó a l'expressió i al suggeriment, i permet recollir millor els innombrables matisos i les ambigüitats que envolten els esdeveniments migratoris i de radicació. És clar que massa sovint l'explicació d'aquesta menor finesa de les disciplines acadèmiques no és pas la rigidesa del mètode, sinó la debilitat dels estudiosos, la seva manca d'ubicació i la falta d'independència del seu pensament.

La literatura catalana ha estat ben prolífica en l'expressió de les relacions que les persones i els col·lectius humans estableixen amb els llocs que habiten, o pels quals passen o dels quals marxen o en els quals pensen. Com totes les altres literatures. No podia ser d'altra manera, perquè totes les literatures tracten de la vida, i l'assentament i la mobilitat espacial de la població en són una part indestriable, en una forma o en una altra. D'una manera més precisa s'hauria de dir que tracten de les relacions amb els llocs: els vincles, les ruptures, les permanències, els distanciaments. La significació del territori.

Catalunya és un país petit, i el conjunt dels Països Catalans forma també una entitat territorial petita. Aquest petit país, que és el nostre, és privilegiat i es deixa estimar: té mar, té muntanyes importants, té planures verdes i extensions de secà, té algun riu; i hi ha un poble, amb una llengua i uns costums, que hi habita i que ha anat conformant el lloc al llarg de la història. Situat a l'extrem oest de la Mediterrània, no és pas un cul de sac, és un lloc de pas en l'estret que configuren els Pirineus respecte d'Europa i que segueix cap al sud de la península Ibèrica i el nord-oest d'Àfrica. Lloc de pas de persones i pobles, d'idees que hi circulen. També lloc sotmès als avatars de l'economia, de la política i dels conflictes, que atrau gent i també n'expulsa. Els seus escriptors n'han fet matèria literària.

En aquest article es tracta de presentar algunes mostres d'escrius que reflecteixen situacions, vivències i sentiments relatius a

Pedraforca, Gósol,
Berguedà.

1. On caldria incloure molta de la literatura de l'exili (Pere Calders, Avel·lí Artís Gener o Anna Murià a Mèxic, per exemple) i de la literatura que es fa ressò de les tensions derivades dels desplaçaments lligats a les guerres (deportacions, mobilitzacions de tropes, refugiats), com es pot trobar en l'obra de Joan Sales *Incerta glòria*.

2. À. Pascual-de-Sans, «Sense of place and migration histories. Idiotype and idiotop», dins *Area*, 36, 4 (2004), pp. 348-357.

3. «Preludi» de l'edició del 1990 (Barcelona: Empúries) de *L'adolescent de sal d'en Biel Mesquida* (1a ed. 1975), p. 8.

aquestes qüestions. D'entre l'abundant producció existent, s'ha optat per dedicar l'atenció a la poesia. Aquesta elecció respon en part a l'abast possible d'un text breu i limitat, però sobretot a una especial adequació d'aquesta mena de literatura a la temàtica abordada. En efecte, els poemes són una forma condensada i sincrètica, una expressió destil·lada d'estats d'ànim. I, com deia Emili Teixidor («Verdaguer, Europa», *Avui. Suplement de cultura*, 10 de març del 2005), els poetes converteixen la geografia en imaginació.

El que es pretén resseguir no són pas les referències dels escriptors als sentiments respecte a qualsevol lloc, sinó les que s'expressen en relació amb un lloc singular, aquell que la persona té com a referència primordial, el que es pot anomenar lloc de pertinença, o —acostant el llenguatge al de les ciències naturals— idiotop. Pertinença que pot ser més o menys sentida o acceptada, idiotop que pot ser més o menys percebut.² Hi ha, òbviament, altres llocs que també proporcionen vivències i deperten sentiments significatius, siguin aquests indrets llocs desitjats, somiats, temuts o imposats. Aquí l'atenció se centrarà bàsicament en els idiotops, però amb

alguna referència a llocs forts «exterior». Sense oblidar la possible existència de vincles idiotòpics múltiples.

Es podria partir d'una frase de la nostra literatura que resumeix bé una idea sobre la relació entre el lloc i la mobilitat: «Qui bé està no es cuita moure.» És el lema brodat en la camisa de fil de seda que Carmesina porta i entrega a Tirant, a petició d'aquest, segons un passatge del *Tirant lo Blanc*, de Joanot Martorell.

Sens dubte, aquesta frase —tan taxativa— recull només una part del que passa. Hi ha certament alguna cosa ben ajustada als fets. Els catalans són gent que «sent» la seva terra. Però també són gent inquieta, gent curiosa i bellugadissa. I gent fràgil, que oscil·la entre l'orgull de país i l'autoodi. Blai Bonet, el poeta català de Mallorca, parla de natura vaivera i d'ésser intermitent.³

Els escriptors (els poetes en aquest cas) es fan ressò d'una diversitat de situacions, de vivències, d'emocions, de sensacions, de sentiments respecte als llocs. A més de distingir entre les expressions que fan referència als llocs que se suposa que són els «propis» i les que es formulen en relació

amb altres llocs significatius, també s'ha de distingir entre les que reflecteixen vivències des d'un lloc i les que responen a un allunyament pressentit o efectiu.

En els poemes s'aprecien diferències de contingut que es poden atribuir a una varietat d'altres circumstàncies. Així, s'hi poden resseguir les variacions que responen a qüestions com el moment històric (la guerra, la pau, la crisi social) o la condició i el moment personal (el gènere, el punt en el curs de la vida). Es pot observar també que unes expressions es refereixen al lloc com un espai físic, «natural», i unes altres posen l'èmfasi en un espai social.

Molt sovint el que s'expressa respecte als llocs, i especialment quan es tracta del de pertinença, és una situació que oscil·la entre extrems igualment vinculants: entre l'estimació i el rebuig; entre l'arrelament i el desig d'allunyament; entre l'enyor i l'oblit; entre la fidelitat als orígens i l'atracció de nous horitzons.

La poesia que reflecteix una relació amb els llocs és una literatura on abunden els elements autobiogràfics, on es barregen realitats, records i imaginació, i on el binomi arrelament/mobilitat funciona com una metàfora d'altres binomis, i ho fa d'una manera ambivalent. La migració pot representar la renovació, l'alliberament, la nova oportunitat, però també s'associa amb la pèrdua i l'exclusió. I la permanència pot expressar fidelitat i solidesa, però també tancament d'horitzons. Portat al límit, és la dialèctica entre el (re)naixement i la mort.

El que s'expressa respecte als llocs oscil·la entre l'estimació i el rebuig, entre l'enyor i l'oblit, entre la fidelitat als orígens i l'atracció de nous horitzons.

Vegem ara alguns poemes que il·lustren aquestes qüestions. Es tracta d'una selecció de poemes o fragments de poema, alguns d'ells prou coneguts. La seva entitat fa força difícil –i segurament seria, a més, un intent pretensions– fer-ne un tractament gaire elaborat. Per això l'opció escollida ha estat presentar una simple agrupació temàtica, introduïda breument per enunciar el contingut de cada grup i subratllar-ne alguns aspectes. Com és lògic, la segmentació en apartats resulta forçada pel fet que els límits de cada grup són difusos i els textos tenen tot sovint referències múltiples.

Els textos

A. La força del lloc, la permanència i l'arrelament són temes molt presents en els poemes. Els vincles amb el lloc apareixen expressats en termes a vegades paisatgístics (fins i tot de fantasia rural) o bé en termes més aviat socials (pertinença a un poble, a una llengua), i no és estrany que es combinin totes dues referències. També es troben formes de nivell més sublimat o més quotidià. I és interessant fixar-se en les referències al pes de la proximitat i de la distància. El darrer poema d'aquest grup –«El comte Arnau», de Josep Maria de Sagarra– reflecteix la variació del pes dels lligams segons el gènere en la visió del comte Arnau sobre si mateix i sobre la seva muller.

Arrelar, com un arbre, dins la terra:
no ser núvol endut d'un poc de vent.
Sobre els camps coneguts de cada dia,
veure un cel favorable i diferent.
Mirar com cau, quotidià, el crepuscle,
cada cop renovant-me el sentiment.
Damunt la terra nostra i estimada,
del cor neixen el pi, l'aire i l'ocell.
El blanc record de la infantesa hi sura,
i ha de fer bo, aquest sol, als ossos vells.
Vull escoltar-hi aquest parlar que arriba
de molt antic als llavis de la gent.
El meu amor, la ferma companyia,
vull somiar-hi, entre la mar i el vent.

Marià Villangómez,
«Terra natal», *Elegies i paisatges*

Joan Salvat-Papasseit.

Si anessis lluny
tan lluny que no et sabés
tampoc ningú sabria el meu destí,
(...)

Joan Salvat-Papasseit,
«Ara, i cada demà»,
El poema de la rosa als llavis: Barcelona:
Llibreria Nacional Catalana, 1923.

No cal anar molt lluny.
Ni trepitjar descalç viaranys plens de vidres
ni ofegar-se en la mar per tal de beure llum,
la llum, paraula mítica, metàfora del seny.
Això que potser cerques ho tens davant de tu.
Per gaudir un infern no cal prendre vaixell.
No cal anar tan lluny.
(...)

Pots anar-te'n ben lluny o pots no bellugar-te.
En qualsevol indret trobaràs motius.
Sola matèria morta, només la pedra oblida
el moviment passat i l'altre que l'envolta;
però l'home no és pedra, car fins i tot després
adobrà el misteri, l'argila de les gerres.
Ni rellotges, ni peus ni cap vehicle veloç;
tan sols l'esguard i el tacte, fixats damunt la pell,
aboliran distàncies. Estimar és conèixer.
Dins nosaltres mateixos s'han de fer els miracles.
No és premissa obligada cap ritu ni cap temple.

Josep Piera,
«De la vida quotidiana»,
Presoners d'un parèntesi, Barcelona:
Edicions del Mall, 1978.

(...)
Sap que la soca més s'enfila
com més endins pot arrelar,
(...)

Joan Alcover,
«La balanguera».

Joan Alcover.

Quin sermó senzill convé
perquè uns homes no separin
cap marit de cap muller
ni l'amant del seu amor
ni ningú ningú ningú
de l'arròs del seu carrer,
eh?

Enric Casassas,
«Model», *Calç*,
Barcelona: Proa, 1996, p. 22.

(...)
Ai, si no fos aquesta nit, tan clara!
Seríem tros de carn i pensament
que no coneix d'on ve, ni on va, ni on para,
pell d'home arrossegada pel corrent!
Però Nadal, ens ha pintat el rostre
amb un vermell precís i decidit,
i ens dóna un sentiment de llar, de sostre,
de terra, de nissaga i d'esperit.
I ens dóna un punt d'humilitat de cendra
per estimar un racó dintre l'espai,
i desperta en el cor aquell blau tendre
que hem volgut escanyar i que no mor mai.
(...)

Josep Maria de Sagarra,
«El poema de Nadal»,
dins *Obres completes. Poesia*, Barcelona:
Selecta, 1981 (1a ed. 1962), p. 605.

Si lluny me'n vaig i de més lluny te miro
i m'aixeco més alt, fugint de tu,
te tinc molt més a prop i més t'estimo,
sense enyor, sense enveja de ningú.

Si mirada de prop se't veu cruel
i aspra i freda i amarga i malcarada,
quan se't mire de lluny se't veu la pell
tèbia i suau, rodona i ben formada.

Més que estar a prop de tu, vull recrear-te,
fer-te créixer i florir com t'imagino
i estar amb tu lluny de tu, sense tocar-te.

Terra, país, muntanya, quant t'estimo!
Quants versos t'haig de fer per agradar-te?
Que lluny me n'haig d'anar per estimar-te!

Desideri Lombarte,
«Lluny de tu».

No t'oblidis de l'arbre
de l'alta quietud.
Si les arrels asseques,
també t'agostes tu.

No deixis pas de veure
el camp on has nascut.
A terres més llunyanes
mai no seràs ningú.

No defugis la llengua
dels teus pares, perdut
en falsos brills de somnis:
esdevindries mut.

Salvador Espriu,
«Per sort de tots nosaltres»,
Per a la bona gent.

L'anar món enllà
no et darà alegria:
si et quedes aquí,
jo sóc l'aigua viva.

Francesc Pujols,
«La font».

No vulguis altra vida que la breu
I lenta estada entre els núvols i els rocs
No hi ha més dies ni colors ni llocs
Que els que ara veus encendre's sota el lleu

Sacrifici del sol
Deixa els sentits
Embriagar-se a poc a poc de cel
Somnia sense pressa i fes arrel
En l'estrany món que tens al cap dels dits

No oblidis mai el verd dels prats ni el vent
I si n'ets lluny

dibuixa'ls a la pols
O pinta'ls en els cossos que has besat

Si ets mariner i el teu mar és absent
Arrenca de la terra el fruit més dolç
I xucla el mar que hi canta empresonat.

Joan Noves,
«No vulguis altra vida...»,
Timbals de primavera, Sant Boi
de Llobregat, Barcelona:
Edicions del Mall, 1986, p. 88.

(...)
(El comte Arnau)
Tu, muller meva, dolça i arrupida
com una terrerola de rostoll,
no t'acolora el sol enllà d'eixida
ni has estat mai amiga de soroll.
El teu cor no s'escalfa ni trontolla;
amb una brasa saps passar-te els freds,
t'accontentes omplint una clofolla
i en tens prou de guarnir quatre parets;
però, ¿qui pot fer pau entre nosaltres,
si jo tinc un alè i tinc un encaç
per omplir aquesta llar, i encara d'altres
i per omplir les planes i els cimals,
i sols el tast del que és novell em prova
i de fer i de desfer mai no en tinc prou,
com ocell que avorreix el niu que cova
i cada dia vol guarnir-lo nou.

(...)
(La muller del comte Arnau)
Penseu que tota aquesta terra trista,
aquest castell que us sembla una presó,
això que a vós us ha ofegat la vista
és el pa que m'ha dat Nostre Senyor.

4. Joan Sales, *Cartes de la guerra*,
Barcelona: Club Editor, 2003
(2a ed.), p. 148.

Carles Duarte.

Cada herbeta que al marge treu espiga,
cada roc cantellut del codolar,
és una anella que al terròs em lliga,
i és una corda que no em deixa anar.
(...)

I us sento grat de la finesa vostra,
i és cert que en el meu pit és viu el mal,
mes lluny d'aquí se'm gelaria el rostre,
i em migraria sense aquest casal.
(...)

Josep Maria de Sagarra,
«El comte Arnau», dins *Obres completes*.
Poesia, Barcelona: Editorial. Selecta, 1981
(1a ed. 1962), pp. 351-352, 421, 423.

B. El desig de recuperació dels orígens, lligat
moltes vegades a la infància, és evocat tot
sovint. I s'al·ludeix a la dificultat de complir-
lo. Els poemes parlen de l'enyor, però també
de la idea del retorn i de la impossibilitat de
portar-lo a terme. Aquí es podria recordar
Joan Sales: «Enyorar no és pas un sentiment
trist, ben al contrari; els tristos són aquells
que no tenen res a enyorar.»⁴ El poema
«Voluptat de l'enyor», de Pere Quart, ho
recull d'una forma ben expressiva. La mateixa
idea torna a aparèixer en un altre poema del
mateix Pere Quart, «Corrandes d'exili», que
es reproduceix en un altre apartat,
juntament amb d'altres que evocuen
el desplaçament forçat.

Tenacíssima, càndida enyorança,
fillola del desig i la recança,
folla amorosa de l'amor que es frisa,
crida els estels, besa la brisa!

Puresa del record extenuant-se
en el miratge d'una pàtria grisa,
feta del somni que matisa
el roig, el blau i el blanc de França.

L'àngel t'inspira i et manté el diable,
oh, febre miserable
d'un dolorós i delitós amor,

tan prenedor, que un dia, per ventura
honor refet i llar segura,
enyoraré l'enyor.

Roissy-en-Brie, 1939

Pere Quart,
«Voluptat de l'enyor»,
Saló de Tardor, dins *Obra de Pere Quart*,
Barcelona: Fontanella, 1963, p. 134.

(...)
He tornat al carrer.
Debades intento trobar-hi les imatges.
No hi puc pas reconèixer aquell nen ros,
ni el pati ple de llum.

(...)
Enllà de la porta de l'aire,
de la llum primordial d'aquest vespre,
d'una joia que enyoro,
l'oceà transparent de l'oblit
derruïnt-me.

Carles Duarte,
«L'abisme»,
El centre del temps,
Barcelona: Edicions 62-
Empúries, 2003, pp. 18-19.

—Cada jorn
hi ha un punt que s'aclareix i se'm destria;
fins que arribà el moment del meu retorn
de mi mateix ni una ombra en coneixia.

(...)
Per 'xò després quan m'he sentit vençut,
quan he vist que pels polsos ja m'hi neva,
he volgut abeurar-me el cor eixut
amb l'aigua de la font de casa meva.
I per a mi he sentit que el que és més viu,
l'únic que em pot aconhortar per ara,
és la brossa i la ploma d'aquest niu,
i la campana que plorà pel pare.
(...)

Josep Maria de Sagarra,
«El retorn», *Cançons de les hores tèrboles*,
a «Cançons de totes les hores»,
dins *Obres completes. Poesia*, Barcelona:
Selecta, 1981 (1a ed. 1962), pp. 309-315.

(...)
Res no crida el meu cor amb més tendresa, ara,
que aquells camins fondals de xops i de canyars.
El seu record fa un ròssec de recança al meu pas;
torna a la meva espatlla la mà greu del meu pare.

Màrius Torres,

«Molt lluny d'aquí»,
dins *Poesies i altres escrits*,
Barcelona: Edicions 62, 1993, p. 84.

(...)
l'altre, el meu, el que som rabiosament,
[vull ser,
el que duu escrits
amb indelebles guixos infantils i pà·l·lids
per l'ampla paret decorada
del carreró
entranyable
pel qual cresc cap a salvar-me,
els noms, presència dibuixada,
que fan el mapa
de la meva intransferible geografia
[humana:

(...)
Miquel Àngel Riera,
«Biografia»,
dins *Tots els poemes (1957-1981)*,
Barcelona: Edicions 62, 1985, p. 73.

Sentir l'enyor
que fa més dur sortir
del tros de terra
voltat de mar on som
fidels, ardents illòmans.
(...)
Escolta Homer:
Sóc fill d'un paradís.
Vull tornar a casa.
(...)
El millor de partir
és poder regressar.

Ponç Pons,
Dillatari,
Barcelona: Quaderns Crema,
2005, pp. 130-131, 163, 166.

C. Hi ha molts poemes que expressen una barreja d'estimació i de rebuig per un lloc, l'ambivalència de sentiments, o bé el desig i la idealització d'un altre lloc aliè. El primer poema és la coneguda lamentació de Salvador Espriu, «Assaig de càntic en el temple», i la igualment coneguda rèplica de Pere Quart «Assaig de plagi a la taverna». Un altre poema citat fa referència a una gran ciutat catalana, i ho fa en termes que es poden qualificar de rebuig i fins i tot d'odi, però també d'amor que s'imposa al capdavant.

Oh, que cansat estic de la meva covarda, vella, tan salvatge terra,
i com m'agradaria d'allunyar-me'n,
nord enllà,
on diuen que la gent és neta
i noble, culta, rica, lliure,
desvetllada i feliç!

Aleshores, a la congregació, els germans
[dirien
desaprovant: «Com l'ocell que deixa
[el niu,

així l'home que se'n va del seu indret»,
mentre jo, ja ben lluny, em riuria
de la llei i de l'antiga saviesa
d'aquest meu àrid poble.
Però no he de seguir mai el meu somni
i em quedaré aquí fins a la mort.
Car sóc també molt covard i salvatge
i estimo a més amb un
desesperat dolor
aquesta meva pobra,
bruta, trista, dissortada pàtria.

Salvador Espriu,
«Assaig de càntic en el temple»,
a «El Minotaure i Teseu», *El caminat i el mur*.

Joan Vinyoli.

Quina xarxa finíssima separa
de tot, que ja no cal moure's d'aquí!
Quin guany de vida, un cop aconseguida
la llavor que germina i dóna al qui està sol
fruits intocables però que el sadollen!

Però restar a l'indret de l'encanteri
no m'és donat: no infringir mai les lleis
de l'ordre de la terra; a les palpentes
cal sempre anar vers una llum ignota,
sota les voltes de l'obscuritat.

Joan Vinyoli,
«L'encanteri».

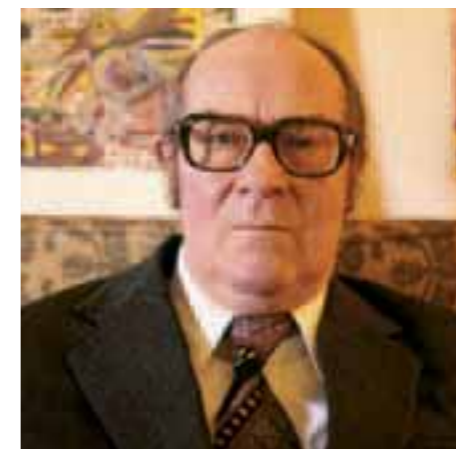
He decidit d'anar-me'n per sempre.
Amén.

L'endemà tornaré
perquè sóc vell
i tinc els peus molt consentits,
amb inflores de poagre.

Però me'n tornaré demà passat,
rejuvenit pel fàstic.
Per sempre més. Amén.

L'endemà passat l'altre tornaré,
colom de raça missatgera,
com ell estúpid.
No pas tan dreturer,
ni blanc tampoc.

(...)
Prendré el tren de vacances pagades.
Arrapat al topall.
La terra que va ser la nostra herència
fuij de mi.
És un doll entre cames
que em rebutja.

Herbei, pedram:
senyals d'amor dissolts en la vergonya.

Oh terra sense cel!
Però mireu-me:
he retornat encara.
Tot sol, gairebé cec de tanta lepra.

Demà me'n vaig
—no us enganyo aquest cop.
Sí, sí: me'n vaig de quatre grapes
com el rebesavi,
per la dreuera dels contrabandistes
fins a la ratlla negra de la mort.

Salto llavors dins la tenebra encesa
on tot és estranger.
On viu, exiliat,
el Déu antic dels pares.

Pere Quart,
Vacances pagades,
Barcelona: Proa, 1981
(1a ed. 1972), pp. 107-110.

(Al sempre admirat Salvador Espriu;
si cal, amb disculpes).

Oh, que avingut estic amb la meva
petita, esclava, poc sortosa terra,
i com em recaria d'allunyar-me'n,
oest o sud enllà,
on sembla que la gent és bruta
i pobra, accidiosa, inculta,
resignada, insolvent!
gall
fotent-se'n: «Com qui s'agrada de la lletja,
així el lluç que pica un ham sense esquer»,
mentre jo, encara prop, pensaria
en les velles fretures i confiances
d'aquest meu tossut poble.
I, ja tot sospesat, reularia
per a restar aquí fins a la mort.
Car, fet i fet, tampoc no sóc tan ase
i estimo a més amb un
irrevocable amor
aquesta meva —i nostra—
bastant neta, envejada, bonica pàtria.

Pere Quart,
«Assaig de plagi a la taverna»,
Antologia bufa, Barcelona: Proa.

(...)
No ho esperes de mi, ciutat meua estimada,
escollida en l'amor i el dolor.
Jo no podré cantar-te
mentre que et fas desfent-te,
sombrient i cansada com una puta vella
que convida, amb quina tendresa que
[s'ignora,

a gratinyar l'encallida carcassa
que denomina pell.
No, les paraules que tu mereixeries
no te les puc donar, perquè no sé
des d'on, perquè t'estime massa
—amb recança i amb odi, com tu a tu—
mentre et recórrec i em sé i et sóc tot teu.
Sincerament, no puc, i em dol de reconèixer
el cant i aquest tan nostre amor
encara incompatibles.

(...)
No puc escriure una oda sobre tu.
No et deixes i no em deixes, ciutat meua,
estimada i horrible, inhòspita ciutat
on em trobe a ma casa.

(...)

Enric Sòria,

«Oda impossible a València», *Compis d'espera*, València:
Edicions de la Guerra, 1993.

D. Són nombrosos els poemes que es fan
ressò de les vivències al voltant del desplaçament
forçat i de l'exili. També apareix l'evocació
dels estralls de les guerres, l'evocació a
través de la pervivència del paisatge. La sor-
tida del camp per anar a la ciutat, que canvia
la vida dels que es desplacen i del conjunt
de la societat, té, en canvi, menys ressò en
la poesia catalana. Rosa Fabregat sí que
ho tracta, i es recullen aquí dos textos
de l'autora, al final d'aquest apartat.

Verdegen encara aquells camps
I duren aquelles arbredes
I damunt del mateix atzur
Es retallen les meves muntanyes.
(...)
Sóc avar de la llum que em resta dins els ulls
I que em fa tremolar quan et recordo!
(...)

Tota la meua vida es lliga a tu,
Com en la nit les flames a la fosca.

Barcelona, setembre 1937

Bartomeu Rosselló-Pòrcel,

«A Mallorca, durant la guerra civil»,
Imitació del foc, Barcelona: Edicions 62, 1991, p. 137.

Desert d'amics, de béns e de senyor,
en estrany lloc i en estranya contrada,
lluny de tot bé, fart d'enuig e tristors,
ma voluntat e pensa caitivada,
me trob del tot en mal poder sotsmès,
no vei algú que de mé s'haja cura,
e soi guardats, enclòs, ferrats e pres,
de què en fau grat a ma trista ventura.

(...)

Jordi de Sant Jordi,

«Desert d'amics».

(...)
Ja els prenen, ja els engrillonon,
ja els emporten cap a Alger.
Mar endins la mar fugia,
mar endins desaparegué...
El més jove de la colla
a plorar llavors rompé:
—Adéu, camps de l'Allapassa,
que mai per mai reveuré;
adéu, bona gent pagesa
que em volia tant de bé;
adéu rosa alexandrina,
gira-sol i claveller!

Maria-Antònia Salvà,

«Els captius (1665)»,
dins *Poesies*, Barcelona: Publicacions
de l'Abadia de Montserrat, 1990, p. 10.

Una nit de lluna plena
tramuntàrem la carena,
lentament, sense dir re...
Si la lluna feia el ple
també el féu la nostra pena.

L'estimada m'acompanya
de pell bruna i aire greu
(com una Mare de Déu
que han trobat a la muntanya).

Perquè ens perdoni la guerra,
que l'ensagna, que l'esguerra,
abans de passar la ratlla,
m'ajec i beso la terra
i l'acaronen amb l'espatlla.

A Catalunya deixí
el dia de ma partida
mitja vida condormida;
l'altra meitat vingué amb mi
per no deixar-me sens vida.

Jacint Verdaguer,
en un dibuix al carbó
de Ramon Casas.

Avui en terres de França
i demà més lluny potser,
no em moriré d'enyorança
ans d'enyorança viuré.

(...)

Una esperança desfeta,
una recança infinita.
I una pàtria tan petita
que la somio completa.

Pere Quart,

«Corrandes d'exili», a «Saló de tardor»,
dins *Poemes escollits*, Barcelona: Edicions 62, 1983, p. 50.

Dolça Catalunya,
pàtria del meu cor,
quan de tu s'allunya
d'enyorança es mor.

(...)

Adéu, germans; adéu-siau, mon pare,
no us veuré més!
Oh! Si al fossar on jau ma dolça mare
jo el llit tingués!
Oh, mariners, lo vent que me'n desterra
que em fa sofrir!
Estic malalt, mes ai! Tornau-me a terra,
que hi vull morir.

Jacint Verdaguer,

«L'emigrant» (recollit dins *Joc de miralls*, Jacint Verdaguer,
Barcelona: Edicions Proa-Institut d'Edicions de la
Diputació de Barcelona, 2002, pp. 127 i 128).

Lluny,
just a l'horitzó
el meu campanar em crida.

Vinc de la gran ciutat, vaig cap al niu.

La torre de l'església
del meu poble obre les mans
treient el nas per l'horitzó
com una dolça lloca.

Rosa Fabregat i Armengol,

Estelles, Barcelona: La Sal,
edicions de les dones, 1979.

«Un, dos, tres,
salta pagès»

i busca a ciutat
el que no tens.

(...)

Un, dos, tres,
no trobaràs
mai més,

un, dos, tres,
el que has deixat.

Ets una baldufa.
La ciutat t'ha atrapat.

Balla, balla, balla,
un, dos, tres, baldufa,
a to de ciutat, pagès.

No podràs tornar,
un, dos, tres,
mai més.
No tornaràs.

Rosa Fabregat i Armengol,

«Salta pagès»,
Temps del cos (pròleg de Montserrat
Roig; il·lustracions de Joan Descals),
València: J. Huguet Pascual, 1980, p. 79.

E. Els poemes parlen sovint de la vida
errant, de l'aventura, i de l'esperança i el
neguit que s'hi associen. De la tensió de la
cerca i de l'escepticisme sobre l'existència
de llocs singulars. I de l'atracció de nous
horitzons, de nous camins, de nous llocs,
cosa que no és pas incompatible amb els
vincles amb l'idiòtop.

(...)

Com en país estrany, closes totes les portes,
erra obstinadament, com si seguís un rastre.

Maria-Mercè Marçal,

Bruixa de dol, Sant Boi de Llobregat,
Barcelona: Edicions del Mall, 1979, p. 85.

¿On és lo lloc on ma pensa repose?
¿On serà, on, que mon voler contente?
Ab escandall jo cerc tot fons e tempte
e port no trob on aturar-me gose.

(...)

Ausiàs March,
«On és lo lloc».

(...)
vivint en el poètic, assumint
que no és dat posseir res, només absència
devers on es camina amb ulls oberts
a la claror invisible.

Sí, de què
viuríem si no fos d'aquests besllums
de permanència feliç que se'ns revelen
entre dos clars, quan tot es precipita
sense parar a l'abisme i bufa un vent
sense recurs?

L'oasi
del pur estat beat, l'enyora sempre
l'itinerant.

Qui busca en trobarà
potser un miratge fètil, que l'oasi
no és enlloc.

Què ho fa que el recordem?

Joan Vinyoli,
«Elegia de Vallvidrera, VI»,
Passaig d'aniversari, Barcelona:
Empúries, 1984, p. 45.

(...)
E no estrenç res e tot lo món abraç,
vol sobre el cel e no em movi de terra,
açò que em fuig incessantment açaç,
e em fuig açò que em segueix e m'aferra.

(...)
Jordi de Sant Jordi,
«Cançó d'opòsits».

Sents l'enyor del paradís.
Tens un somrís llunyà i estàtic dins el cor.
Quan tantes mans s'han diluït en el cel fosc.
Tens peus de sorra, ales de foc i un vell desig.

(...)

Lluny de nius i branques, dalt els cims, sota
[els barrancs.
Jo seré el teu guia si és que em vols acompanyar.
Mira quin paisatge s'obre als nostres ulls.
No facis viatges si no tens el vol segur.

Jaume Sisa,
«Òrbites blaves».

La nau que passa fora port,
com se m'emporta el cor! El cor.
(...)

Clementina Arderiu,
«La nau que passa...»,
dins *Contraclaror. Antologia poètica*, Barcelona:
La Sal, edicions de les dones, 1985, p. 169.

Jo voldria, Senyor, que abans de l'hora
de l'eternal repòs,
tots els camins del món amics em fossin
amb un ressò amorós.
Voldria que els meus ulls quan es tanquessin
restessin aclarits
d'aquella llum suau, dolça companya
dels camins més petits.
Muntanyencs corriols, drecceres pies
del meu país amat.
Senderols vora mar, vinyes i roques,
oliveres i blat.
I voldria també per als meus passos
l'amplada dels camins
dels països estranys, les llums ignotes
i els dilatats confins.
(...)

Rosa Leveroni,
«Invocacions», *Presència i record*, 1952.
Extret de 21 escriptores per al segle XXI,
antologia a cura de D. Sam Abrams,
Alex Broch, Margarida Casacuberta
i Isidor Cònsul, Barcelona: Proa-Institut
d'Edicions de la Diputació de Barcelona, 2004, p. 181.

F. Una relació peculiar amb un lloc és el
sentir-se estranger a casa seva. Alguns
poemes semblen reivindicar-ho, a manera
d'assumpció digna d'un repte. D'altres,
davant el que és vist com una ingerència
forana, expressen el lament
de l'autor, l'estranyament que es va
imposant i el desig de preservació.

– De quin país és aquest estranger?
– No ho sé.
– Com se diu?
– No ho sé.
– Què fa? Quina llengua parla?
– No ho sé.
– Com us dieu, bon home?
– ...
– De quin país veniu? On aneu?
– Sóc d'aquí. Sóc estranger.

16 d'octubre del 1947

Josep Palau i Fabre,
«L'estranger»,
Poemes de l'Alquimista,
Barcelona: Proa, 1977
(1a ed. 1952), pp. 102 i 103.

Vaig néixer menorquí
i moriré estranger.

Ponç Pons,
Dillatari, Barcelona:
Quaderns Crema, 2005, p. 40.

(...)
Deixau-nos pastar el nostre pa,
després menjau-ne.
Ompliu-nos el carrer, però no el poble.
Contemplau el país
sense sagnar-lo.
Deixau-nos ser qui som.

Miquel Àngel Riera,
«Paràbola i clam de la cosa humana»,
dins *Tots els poemes (1957-1981)*, Barcelona:
Edicions 62, 1985, pp. 130-131.

Epíleg

Tots aquests poemes són una mostra discrecional de la presència del lloc, de la seva força i del joc del binomi mobilitat/permanència en la poesia catalana. Els textos recullen molts aspectes i matisos diferents. No hi ha millor manera d'entrar-hi que deixar-los parlar per ells mateixos, amb el seu llenguatge propi. Tracten de la vida i, per tant, de la relació amb els llocs, intensa, ambivalent. Més que parlar, suggereixen. La riquesa del contingut dels poemes va molt més enllà del que es pot apreciar en una primera lectura. Us convidem, doncs, a tornar-hi, lentament, un per un, i a deixar que cada poema vagi revelant tot el seu sentit.

7

Memòria de l'any 2007

Col·locació de la primera pedra
del nou Museu de la Vida Rural,
el 21 d'abril de 2007.

Durant l'any 2007 la Fundació Lluís Carulla ha fet passos decisius en la consolidació de les noves línies d'actuació iniciades arran del seu relançament l'any 2004. En primer lloc, l'Observatori dels Valors creat conjuntament amb ESADE ha publicat els seus quatre primers informes, que tindran continuïtat l'any 2008 amb quatre nous informes en l'àmbit dels valors. D'altra banda, el dia 21 d'abril del 2007 es va posar la primera pedra del nou edifici del Museu de la Vida Rural, dins el procés d'ampliació i modernització de les seves instal·lacions i del seu discurs museogràfic amb el propòsit d'aconseguir, com assenyalava en aquell acte el conseller de Cultura Joan Manuel Tresserras, que esdevinguí el museu de referència en el seu camp. S'ha prosseguit, a més, el procés d'internacionalització de l'Editorial Barcino, amb els acords aconseguits per a la coedició de clàssics catalans en italià i en alemany, coincidint en aquest cas amb la presència destacada a la Fira de Frankfurt de la cultura catalana com a convidada de l'edició del 2007.

Finalment, s'ha potenciat l'impuls dedicat a l'organització d'exposicions temporals al Museu de la Vida Rural i als premis que convoca la Fundació, que han reforçat la seva projecció.

XXXI Premi d'Honor Lluís Carulla

El Premi d'Honor, dotat amb 50.000 euros, es concedeix a persones o entitats que, amb la qualitat de la seva activitat científica, cultural o cívica, hagin ajudat a enfortir la consciència de comunitat nacional i el sentit de pertinença a la cultura dels països de llengua catalana.

Un cop sospesats els mèrits que cal reconèixer a les persones o entitats susceptibles de ser guardonades, el jurat, format per Joan Bada, Josefina Castellví, Lluís Jou, Ramon Pla i Arxé, Maria Mercè Roca, Vicent Sanchis, Josep M. Terricabras, Joaquim Triadú i M. Rosa Virós, ha atorgat aquest guardó a

Federació Llull

de Barcelona, Palma i València Constituïda el 23 de juny del 1990 al Castell de Bellver, la Federació Llull és la unió d'Òmnium Cultural, Obra Cultural Balear i Acció Cultural del País Valencià –tres entitats d'una llarga i eficaç trajectòria al servei de la defensa i la promoció de la llengua i la cultura catalanes– per tal de coordinar els esforços i multiplicar la capacitat d'incidència.

Amb aquest premi, la Fundació Lluís Carulla reconeix i distingeix la col·laboració i l'entesa entre tres entitats del conjunt dels països de llengua catalana que han contribuït decisivament a enfortir la consciència de compartir una mateixa llengua i una mateixa cultura.

XXV Premis d'Actuació Cívica

Els Premis d'Actuació Cívica són sis guardons, dotats amb 5.000 euros cadascun, destinats a fer conèixer i distingir la tasca (generalment poc coneguda, sovint anònima, però exemplar) de persones que han actuat i actuen al servei de la identitat nacional dels països de llengua catalana, en els diversos àmbits de la vida i de la relació humana, com ara l'ensenyament, els mitjans de comunicació, les ciències, l'art, la cultura popular, la música, el teatre, l'economia, el dret, l'acció social i cívica, etc.

El jurat ha valorat les propostes rebudes i ha atorgat els Premis d'Actuació Cívica de l'any 2007 a les persones següents:

Marifé Arroyo "La mestra"

La Font de la Figuera Filla d'immigrants castellans de Salamanca, als anys setanta es va vincular al Moviment de Renovació Pedagògica i va ser una de les primeres introductores del valencià a l'escola pública. Va apostar per un model d'escola «popular i valenciana» i, arran d'això, va ser represaliada i expulsada de l'escola de Barx i es va traslladar al col·legi Roís de Corella, de Gandia, on va acabar essent-ne directora. Després de més de 30 anys de compromís pedagògic, lingüístic i de país, enguany es jubila. L'escriptor Víctor Gómez Labrado va convertir-la en la protagonista de la novel·la *La mestra*, publicada el 1995 i contínuament reeditada.

Carles Coll

Figueres Després de cursar estudis al Conservatori Superior de Música del Liceu i al Conservatori Superior Municipal de Música de Barcelona, el 1985 va crear la campanya «El piano a l'abast», que va portar a més de 130 poblacions catalanes. És l'autor d'orquestracions de les obres dels compositors vuitcentistes Josep Serra i Albert

Cotó, i també és creador d'obres per a orquestra de corda, entre les quals es destaquen el conte musical *L'Estel Passerell* i la *Balada del sabater d'Ordis*. Ha estat convidat a dirigir orquestres d'Europa i Amèrica. És l'impulsor, el fundador i el director titular de l'Orquestra de Cambra de l'Empordà i de la Filharmònica de Catalunya.

Daniela Grau

Elna Filla de Gilbert Grau, creador del Partit Federalista Europeu de Catalunya, va cursar estudis a Montpeller i Heidelberg i ha estat i és professora d'alemany i de català a Perpinyà, ja abans de la creació del Departament de Català a la Universitat de Perpinyà. Molt compromesa amb la llengua i la cultura catalanes a Catalunya del Nord, ha participat en la Bressola, l'Associació Arrels, l'Associació Flama dels Països Catalans i l'Associació «No a Vauban a la Unesco». L'any 2004, va ser una de les impulsores de l'exitosa campanya contra la proposta de Georges Frêche d'anomenar Septimània el Llenguadoc i el Rosselló.

Joan Francesc López Casasnovas Ciutadella

Estudis de la llengua i la literatura catalanes de Menorca, ha estat impulsor dels quaderns de poesia *Xibau*, conseller de Normalització Lingüística (1979-1983) i conseller de Cultura i Educació (1983-1992) al Consell Insular de Menorca, diputat al Parlament de les Illes Balears (1983-1992) i actualment és membre corresponent de la Secció Filològica de l'IEC. Amb el pseudònim de Pere Xerxa, és autor, així mateix, d'una reconeguda obra poètica, a través de la qual ha volgut expressar les inquietuds col·lectives. El seu compromís cívic també s'ha manifestat a través d'una constant tasca d'articulista en mitjans d'arreu dels països de llengua catalana.

D'esquerra a dreta: Jordi Porta, president d'Òmnium Cultural, Jaume Mateu, president de l'Obra Cultural Balear, i Eliseu Climent, d'Acció Cultural del País Valencià, membres de la Federació Llull.

14. Vocabulari de l'horror, VISUAL I POÈTIC

Alumnes de 4t d'ESO del SES Sant Salvador, de Tarragona
Professor: Josep Maria Calbet

Batxillerat

1. El Montserrat. Cau de lle-gendes

Jaime Bonillo García i Mireia Ribó Amezcua, alumnes de 2n de batxillerat de l'IES El Cairat, d'Esparreguera

Professora: Joana Llordella

2. Tot buscant la forma

Marta Nolla Masdeu, alumna de 2n de batxillerat de l'IES Gabriel Ferrater, de Reus

Professor: Francesc Fernández

3. Què cultivaven els nostres avis? Els cultius tradicionals de Molló

Laura Pastoret i Pagés, alumna de 2n de batxillerat de l'IES-SEP La Garrotxa, d'Olot

Professora: Rosa Pons

4. La revista de l'IES Gabriel Ferrater fa vint anys

Alumnes de 1r de batxillerat de l'IES Gabriel Ferrater, de Reus

Professora: Gemma Alegria

5. Els gegants del Ripollès. Una mirada al futur

Joan Manso Bosoms, alumne de 2n de batxillerat de l'escola Vedruna, de Ripoll

Professora: M. Josep Fernández

6. La Setmana Santa de Girona: orígens de les confraries, evolució històrica, estat actual i paper a la societat

Clara Herranz Pradas, alumna de 2n de batxillerat de l'escola Les Alzines, de Girona

Professora: Asun Verdura

7. La llengua catalana als mitjans de comunicació

Roger Melcior i de Argila, alumne de 2n de batxillerat de l'IES Albéniz, de Badalona

Professora: Montserrat Serra

8. El sistema educatiu finlandès

Maria Galí Cabana, alumna de 2n de batxillerat de l'escola Sant Gregori, de Barcelona

Professor: Xavier Ibáñez

9. De la Castrum Terracia a la Castro et Villa Terracia

Xavi Molina Ávalos i Joan Linares Martínez, alumnes de 2n de batxillerat de l'escola Tecnos, de Terrassa

Professor: Jordi Torné

10. Cancarbasseres.doc

Jaume Busquet Vilanova, alumne de 2n de batxillerat de l'IES Bosc de la Coma, d'Olot

Professor: Francesc Bruguera

11. Les fonts a fons. L'aigua i les fonts de l'Espluga de Francolí

Victòria Viñals Bosch, alumna de 2n de batxillerat de l'IES Martí l'Humà, de Montblanc

Professora: Antònia Lladó

12. 26 anys de foc forestal. Estudi de la biomassa combustible en àrees d'incendi a Esparreguera

Arnau Amorós Guallart i David Cobertera Vázquez, alumnes de 2n de batxillerat de l'IES El Castell, d'Esparreguera

Professora: Yolanda Eito

13. Combustibles alternatius a la benzina

Eduard Minobes Molina, alumne de 2n de batxillerat de l'IES Guindàvols, de Lleida

Professor: Anicet Cosials

14. Cèl·lules mare: la nova medicina regenerativa i el seu debat ètic

Elena Vila Navarro, alumna de 2n de batxillerat de l'IES Miquel Bosch i Jover, d'Artés

Professora: Victòria Serra

15. Telefonía mòbil. Raons de pes. Efecte de les ones de telefonía mòbil en el creixement dels ratolins

Lara Urraca i Camps, alumna de 2n de batxillerat de l'escola L'Horitzó, de Barcelona

Professora: Montserrat Serra

Professors: Anna Isabel Díaz i M. Josep Oró

16. Criptografia

Jordi Janot Feliu i Pau Vilimelis Aceituno, alumnes de 2n de batxillerat de l'IES Samuel Gili i Gaya, de Lleida

Professor: Germán Arbiol

17. Mines al Maresme: un exemple d'aprofitament dels recursos hídrics en un batòlit granític

Bernat Salbanyà Rovira, alumne de 2n de batxillerat de l'IES Els Tres Turons, d'Arenys de Mar

Professor: Joan-Antoni Curto

18. Crides: reflex de la societat? Vic, 1883-2006

Marçal Ricart Viladomat, alumne de 2n de batxillerat del col·legi Escorial, de Vic

Professor: Ramon Rial

19. Els arbres de Manresa

Natàlia Sández Fernández, alumna de 2n de batxillerat del col·legi La Salle, de Manresa

Professor: Toni Borràs

Diversos nivells

1. Un poema setze llengües

Tots els alumnes de l'IES Castellet, de Sant Vicenç de Castellet

Mestres: Àngels Pinyot i Sabina Salat

2. Els valors, és feina de tots

Tots els alumnes d'educació infantil i primària del CEIP Montserrat, d'Esparreguera

Mestra: Júlia Puig

3. Que bonics són els anuncis

Tots els alumnes d'educació infantil i primària del CEIP Alfés, d'Alfés

Mestres: Pep Borràs i Montse Villagrà

4. 2006 Any Mozart

Tots els alumnes de l'escola Vedruna Nostra Senyora del Carme, de Balaguer

Mestre: Jaume Puigpinós

Lliurament dels III Premis Francesc Candel, al Pati Llimona, Barcelona.

2 premis dotats amb 2.000 euros cadascun a experiències per fomentar l'ús de la llengua

1. Voluntariat lingüístic i cultural

Alumnes de 3r d'ESO i alumnes de 1r i 2n de batxillerat de l'IES Berenguer d'Anoia, d'Inca

Mestre: Pere Rayó

2. Fem amics. Projecte de cooperació

Alumnes de l'escola Bressola de Prada de Conflent, alumnes de l'escola pública Ausiàs March de Llútxent i alumnes del CEIP Riu d'Or de Santpedor

Mestres: Martina Sansa, Cesc Franquesa, Josep Antoni Canet i Carme Garrido

III Premis Francesc Candel

Els Premis Francesc Candel són cinc guardons, dotats amb 3.000 euros cadascun, destinats a reconèixer i difondre les bones pràctiques en l'àmbit de la integració dels ciutadans catalans d'origen immigrant.

Després de valorar les propostes rebudes, el jurat, compost per Francesc Candel, Jordi Balot, Xavier Besalú, Mohammed Chaib, Carles Duarte, Josep González-Agàpito, Núria Llevot, Teresa Llorens i Xavier Alonso, va atorgar els cinc Premis Francesc Candel a les entitats següents:

Televisió de Catalunya Programa Un lloc estrany

Sant Joan Despi

Pels valuosos elements d'anàlisi i reflexió que aquest programa de TV3 aporta a través de la mirada de persones immigrades sobre la societat catalana i sobre la seva pròpia realitat, d'una manera que contribueix al coneixement i a l'enriquiment mutu.

Associació Sòcio-cultural La Formiga Casal-Escola de Llengua d'Estiu XIATIAN

Santa Coloma de Gramenet

El projecte del Casal-Escola de Llengua d'Estiu XIATIAN a Santa Coloma de Gramenet és ja una realitat important i reeixida de la Formiga, entitat que es destaca per la seva trajectòria pionera de treball rigorós i eficaç amb la comunitat xinesa a Catalunya.

Associació Atzavara-Arrels per a la cooperació entre cultures i la inserció de persones en risc d'exclusió

Tortosa

Perquè és una entitat que, alhora que duu a terme una gran tasca de sensibilització adreçada a la societat receptora, treballa la immigració d'una manera integral i intercultural, que combina molt bé el dret a l'acollida dels nous ciutadans amb el deure que aquests tenen de participar en la societat catalana.

Col·lectiu d'Iniciatives Juvenils CIJCA Formació i acompanyament de joves immigrants

Lleida

Perquè treballa fent especial incidència en la conscienciació i la sensibilització de la riquesa que pot aportar la diversitat cultural, i ho fa amb persones d'origen immigrant per tal que comprenguin la nostra llengua i es formin en habilitats productives, amb l'objectiu de construir una societat més justa, oberta i solidària.

Grup de Recerca i Actuació sobre Minories Culturals GRAMC Projecte d'intervenció psicosocial per a dones immigrades

Palafrugell

Perquè incorpora la perspectiva de gènere en el tractament de les alteracions psicològiques relacionades amb el dol migratori, fet que contribueix a millorar les condicions de vida de les dones i la seva integració. I com a reconeixement a la trajectòria del GRAMC, un referent a Catalunya en matèria d'intervenció social i educativa relacionada amb el fet migratori.

III Premis d'Educació en el Lleure

Els Premis d'Educació en el Lleure són cinc guardons, dotats amb 4.000 euros cadascun, destinats, d'una banda, a promoure projectes i, de l'altra, a reconèixer i difondre experiències de caràcter educatiu dins l'àmbit social i del lleure. Les experiències i els projectes han de tenir en compte i afavorir el sentiment de pertinença i el coneixement del país des del punt de vista lingüístic, cultural, geogràfic i històric. Dels cinc guardons, tres són per a projectes, i dos, per a experiències ja realitzades.

Després de valorar les propostes rebudes, el jurat, format per Josep González-Agàpito, Enric Puig, Antoni Reig, Rafa Ruiz de Gauna, Joan Tarrida, Jaume Trilla i Antoni Zabala, va atorgar els cinc guardons als projectes i les experiències següents:

Projectes

Centre Obert La Salut Alta Fundació Privada La Salut Alta

Badalona

Iniciativa que està consolidant una acció educativa eficaç i amb estil propi, adreçada a infants i adolescents, desenvolupada per persones que hi fan la seva aportació des de diverses formes i intensitats de cooperació. Centre obert caracteritzat per un notable arrelament al medi, que afavoreix el seu compromís de servei i de promoció de les persones i de la realitat més immediata, intentant donar resposta a les necessitats detectades.

Joves constructors de realitats Pla Comunitari de Trinitat Nova (Associació de Veïns Trinitat Nova)

Barcelona

Projecte que es destaca per l'arrelament al territori, la qualitat metodològica del seu plantejament i, sobretot, el caràcter autènticament participatiu del lleure que pretén promoure. Ho acrediten la riquesa i la varietat d'iniciatives que ja estan en marxa desenvolupades per grups d'adolescents i joves, com la reactivació de la Ràdio TNT, la creació d'un estudi de gravació i assaig per a grups musicals o l'organització de diverses activitats esportives, entre d'altres.

Joves, participació i país Fundació Esplai Girona-Coordinació de Centres d'Esplai

Girona

Aquest projecte proposa una iniciativa de treball en xarxa entre diferents joves i monitors de centres d'esplai, que ofereix al llarg d'un curs una alternativa que aprofita els recursos de l'entorn i contribueix a l'estimació del nostre país. Planteja activitats interessants per omplir de sentit el lleure educatiu en una franja d'edat on no es donen experiències ni models estables.

Experiències

Palíndroms amb Xocolata Agrupament Escolta Perot Guinarda

Barcelona

De l'experiència Palíndroms en xocolata, realitzada per l'Agrupament Escolta Perot Guinarda, el jurat vol destacar els valors de cooperació, creativitat, esforç i organització que implica l'empresa comuna de portar a terme la realització d'un curmetratge de qualitat.

Casal de Joves Marianao Fundació Marianao

Sant Boi de Llobregat

Projecte educatiu i participatiu que promou l'assoliment d'hàbits d'autonomia personal, de treball, d'interès per la cura i la prevenció de la salut, d'habilitats de relació social i actituds d'interès i respecte pels altres, per un mateix, per l'entorn social i natural, tot fomentant el pensament crític dels joves i el seu desenvolupament personal i social, en un barri amb dèficit de propostes educatives i comunitàries per a joves.

L'Observatori dels Valors: anàlisi amb voluntat d'incidir en la societat

El 2006 la Fundació Lluís Carulla i i la Càtedra LideratgeS i Governança Democràtica d'ESADE van posar en marxa l'Observatori dels Valors, una iniciativa que pretén fer un diagnòstic de la situació dels valors a la Catalunya d'avui i promoure'n la reflexió i el debat mitjançant la publicació d'informes relacionats amb temes clau del present.

El 2007 l'Observatori dels Valors ha recollit els primers fruits amb la publicació dels quatre primers informes sobre valors realitzats per l'equip d'investigadors de la Càtedra LideratgeS i Governança Democràtica d'ESADE. Es tracta de *Joves i valors*, de Teodor Mellén i Lluís Sáez; *Identitat i diversitat*, de Dolors Oller; *Participació ciutadana*, de Francisco de la Torre, i *Qualitat humana*, de Jordi Collet i Marta Fernández. A més a més, s'ha publicat un cinquè volum, *Els valors dels catalans*, que inclou un resum dels quatre volums, un pròleg de Jordi Pujol i una introducció d'Àngel Castiñeira i Natàlia Cantó, directors de la col·lecció Observatori dels Valors.

Els cinc primers volums de la col·lecció Observatori dels Valors es van presentar el 14 de juny del 2007 a la Torre Agbar de Barcelona, en un acte que va comptar amb la participació de Jordi Pujol.

Per altra banda, per al 2008 s'han engegat noves línies d'estudi que posaran èmfasi en la família, l'exclusió, els mitjans de comunicació i el treball.

Presentació de la Col·lecció Observatori dels Valors, a la torre Agbar.

Editorial Barcino

Edicions crítiques

El 2007, sense oblidar els altres àmbits d'actuació de l'editorial, ha estat un any especialment productiu per a la Barcino pel que fa a la publicació d'edicions crítiques de textos catalans antics. Així, al llarg d'aquest any que ara s'acaba han aparegut dos nous volums dels *Furs de València*, el *Regiment preservatiu e curatiu de la pestilència*, del metge Lluís Alcanyís, i un volum dedicat al *Teatre burlesc català del segle XVIII*. D'aquests nous títols, els dos primers formen part de la col·lecció *Els Nostres Clàssics*, sèrie que acull textos medievals, i el tercer, de la Biblioteca Baró de Maldà, dedicada a les obres del període comprès entre el segle XVI i el XVIII.

Amb l'aparició dels toms X i XI dels *Furs*, a cura de Germà Colón i Vicent Garcia Edo, es completa l'edició del principal text jurídic valencià, abolit el 1707 per Felip V, de manera que l'edició coincideix amb el tercer centenari d'aquesta abolició. Es tracta d'un projecte que es va començar a gestar l'any 1961, i que no va tenir una primera concreció fins al 1970, quan se'n va imprimir el tom I, a cura del ja esmentat Germà Colón i del malaguanat Arcadi Garcia. En aquests dos darrers volums es recull el text dels *Furs extravagants*, és a dir, d'aquells furs aprovats pels reis i les corts que versaven sobre matèries diferents de les establertes per Jaume I a les rúbriques originals de l'obra.

Pel que fa al *Regiment de la pestilència* de Lluís Alcanyís, publicat a València el 1490, es tracta d'un text escrit amb motiu de l'epidèmia de pesta que va assolir la ciutat del Túria durant els anys 1489 i 1490. Amb aquesta publicació, a cura de Jon Arrizabala, la Barcino continua l'aposta per l'edició de textos científics i tècnics medievals, del tot necessaris per obtenir una imatge tan completa com sigui possible de la realitat social i cultural dels territoris de parla catalana durant l'Edat Mitjana.

Carme Rusalleda i Joan Santanach en la presentació del *Llibre de Sent Soví*, al Palau Robert.

Nova seu de la Barcino, al carrer Acàcies de Barcelona.

Presentació del *Teatre burlesc català del segle XVIII*, a l'Institut del Teatre.

Exposició *Clàssics i més* a Lleida, a l'Institut d'Estudis Ilerdencs.

Finalment, el volum del *Teatre burlesc*, a cura de Josep M. Sala-Valldaura, inclou set textos dramàtics breus, de caràcter popular i caricaturesc, bona part dels quals són anònims i també, si més no fins ara, inèdits. El volum ofereix una bona mostra de la producció teatral paròdica escrita en català durant el segle XVIII, que es troba a la base del remarcable desenvolupament que experimentà el gènere del sàinet durant el XIX.

En relació amb l'estudi i l'edició de textos antics, també s'ha d'assenyalar que s'ha penjat a la pàgina web de l'editorial un document on s'especifiquen els «Criteris per a la publicació de textos crítics a la col·lecció Els Nostres Clàssics», com també un «Protocol de recepció, acceptació i publicació dels volums d'Els Nostres Clàssics»; tots dos són consultables a l'adreça <www.editorialbarcino.com>, i estan destinats a simplificar la tasca dels curadors dels volums.

Altres llibres

Així mateix, dins d'aquest any ha aparegut, a la Biblioteca Barcino, l'antologia comentada *Per haver d'amor vida* d'Ausiàs March, a cura de Francesc J. Gómez i Josep Pujol. El volum inclou una àmplia selecció de poesies de l'autor valencià, en ortografia normativa i profusament anotades per tal d'aclarir no sols els nombrosos passatges difícils que hi ha en la seva obra, sinó també els seus referents i les relacions d'intertextualitat que estableix amb la tradició que l'havia precedit. És a dir, es tracta d'una antologia que permet al lector accedir al taller del poeta, al seu univers cultural i de lectures, i constatar com aquestes lectures intervenien en el seu procés creatiu.

També s'ha publicat, en aquest cas en coedició amb DVD Ediciones, el conegut *Libro de Sent Soví*, traduït al castellà per Manel Zabala. Respecte a d'altres traduccions, per a començament d'any es preveu l'aparició d'una antologia de textos en anglès de Francesc Eiximenis, a cura de David Guixeras i Xavier Renedo, en versió de Robert D. Hughes, com també de *The Book of Sent Soví*, a cura de Joan Santanach i en traducció de Robin Vogelzang. Aquestes dues darreres versions es publicaran en coedició amb l'editorial Tamesis.

Altres activitats

Al costat de la publicació de llibres, en el seu esforç per donar a conèixer l'obra dels clàssics catalans, l'Editorial Barcino duu a terme altres activitats no estrictament editorials. Un bon exemple d'aquest compromís és l'exposició *Clàssics i més*, que des del setembre del 2005 s'ha pogut visitar en diverses ciutats i viles dels països de llengua catalana; fins a mitjan gener va ser a Gandia, del 14 de febrer fins a començament de maig va ser a l'Institut d'Estudis Ilerdencs, de Lleida, i és previst que l'any vinent es desplaci a Castelló de la Plana.

D'altra banda, la Fundació Lluís Carulla ha signat amb la Universitat de Barcelona un conveni per al desenvolupament del *Diccionari del català antic*, dirigit per Joaquim Rafel, un ambiciós projecte de base de dades, actualment ja consultable a Internet, per bé que en un entorn encara provisional (<http://161.116.21.196/consultes.php>). El Centre de Recerca Ramon Llull serà l'encarregat de gestionar l'acord, que per la banda de la Fundació inclourà la cessió dels textos antics digitalitzats que formen part del fons de la Barcino i dels volums que apareixeran en el futur a la col·lecció *Els Nostres Clàssics*.

Museu de la Vida Rural

Durant el mes de setembre del 2007 començaren a bon ritme les obres d'ampliació i modernització del Museu de la Vida Rural. Actualment s'està treballant en el nou edifici del Museu, un espai amb 1.700 metres quadrats destinats a incloure les col·leccions etnogràfiques del Museu que, juntament amb l'exposició de l'edifici històric, es modernitzaran per presentar una museografia actual. L'arquitecte Dani Freixes, *Premio Nacional de Diseño* (2001) i Premi Nacional d'Arquitectura i Espai Públic (2007), ha ideat un projecte que pretén transformar el Museu en un espai d'exposició que incorpori els llenguatges museogràfics actuals, amb un nou discurs expositiu que, des de la imatge fixa de com era el món rural a la primera meitat del segle XX, reflexioni sobre les transformacions que ha viscut des d'aleshores i ens convidi a imaginar-ne el futur.

L'acte de col·locació de la primera pedra se celebrà el 21 d'abril i comptà amb la participació del conseller de Cultura i Mitjans de Comunicació, Joan Manuel Tresserras, l'alcalde de l'Espluga de Francolí, David Rovira, la presidenta de la Fundació Lluís Carulla, Montserrat Carulla, així com la presidenta d'honor, la Sra. Maria Font i Bernaus.

Pel que fa a les activitats realitzades durant el 2007, el Museu de la Vida Rural ha acollit set exposicions temporals, dues de les quals han estat de producció pròpia. La primera fou *Joan Ponç-J.V. Foix. La pell de la pell*, organitzada conjuntament amb la Plataforma Joan Ponç. L'exposició mostrava els aiguaforts de Joan Ponç i els textos de J.V. Foix inclosos al volum de bibliòfil *La pell de la pell*, publicat el 1970, tot endinsant-se en el complex univers gràfic de Ponç i el lligam de descoberta, recerca i imaginació

1

1. Col·locació de la primera pedra del nou Museu de la Vida Rural.

2. Exposició d'objectes de companyia de Guillem Viladot.

3. Inauguració de l'exposició dedicada a Joan Ponç.

4. Maïa Creus, comissària de l'exposició de Joan Brossa, al Museu de la Vida Rural.

2

3

4

que compartia amb el poeta J.V. Foix. L'exposició es traslladà a Cadaqués del 3 al 31 d'agost, vila en la qual Ponç va residir. A Cadaqués es va presentar, a més a més, un audiovisual realitzat íntegrament pel Museu de la Vida Rural, titulat *Amics de Joan Ponç*, en el qual es fa un recorregut per la figura del component de Dau al Set a partir de la mirada de cinc companys i amics de Cadaqués que van conèixer-lo. Posteriorment, *Joan Ponç-J.V. Foix. La pell de la pell* es va poder veure a la Fundació Palau de Caldes d'Estrac.

La segona de les produccions pròpies del Museu fou l'exposició *Josep Ribot. Dibuix etnogràfic*, en la qual es van mostrar les làmines de l'obra *Costums de Catalunya*, publicada l'any 1931 i formada per vint obres de gran format sobre costums i tradicions catalans. També destaquem l'exposició *Guillem Viladot. Objectes de companyia*, organitzada amb la col·laboració de la Fundació Guillem Viladot Lo Pardal i que comportà la realització d'un audiovisual amb la intervenció de l'escriptor Josep Vallverdú. Completaren el calendari d'exposicions temporals del 2007 la mostra *Joan Brossa, Cartells 1975-1999*; l'exposició fotogràfica *Desertització*, amb obres de Carme Castellà i Ramon Rosich; la mostra *Artur Bladé i Desumvila, escriptor de l'Ebre català, cronista de l'exili*, i l'experiment fotogràfic de Josep Bou titulat *Retrats en família*, per al qual Bou va fotografiar les famílies de l'Espluga de Francolí i va projectar posteriorment les imatges dins un cup de grans dimensions instal·lat al Museu per retornar la sensació del moment de fotografiar, l'instant únic i irrepetible que s'estableix entre el fotògraf i el fotografiat.

Per altra banda, el Museu va produir l'exposició *L'art de Nadal*, integrada per una selecció de les peces de terracota de Josep Traité i Comte que conformen la Sala Traité d'etnografia rural del Museu i que es pogueren veure a la Sala de la Torre Vella de Salou durant les festes nadalenques.

Fundació
Lluís Carulla

No es pot explicar Catalunya sense les successives onades immigratòries que han contribuït a configurar-la. En els darrers tres segles, la població catalana s'ha doblat quatre vegades, aproximadament un cop cada setanta anys. Gràcies a la capacitat d'integració del nostre país, la immigració ha afavorit el creixement econòmic sense haver perdut el sentit de continuïtat històrica ni la seva identitat.

